

TC

İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

İSTANBUL ARAŞTIRMALARI ANABİLİM DALI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**İSTANBUL’UN EKONOMİK, SOSYAL ve
MİMARİ DEĞİŞİMİNDE BEYHAN SULTAN’IN
ETKİSİ: 1766-1824**

Fadime TÜRKÖLMEZ

2501171518

TEZ DANIŞMANI

Prof. Dr. Mehtap ÖZDEĞER

İstanbul - 2020

ÖZ

İSTANBUL’UN EKONOMİK, SOSYAL ve MİMARİ DEĞİŞİMİNDE BEYHAN SULTAN’IN ETKİSİ: 1766-1824

Fadime TÜRKÖLMEZ

Osmanlı Devleti tarih sahnesinde askeri ve siyasi zaferleri kadar hanedan içi bireyleriyle de dikkat çekmiştir. Şehzadeler, valide sultanlar ve her zaman denge arayışındaki damad paşalar yaşamlarıyla pek çok araştırma konusu olmuştur. Hanedanın kızları ise ya eşleri ya da annelerinin konumları gereği adlarından söz ettirmelerine rağmen çoğunlukla tarih araştırmalarında da ‘Harem’ içinde kalmışlardır. Bu nedenle var olan çalışmalar ve dahi 20.yüzyıl prenseslerinin görünürlükleri üzerinden “mutsuz, hüznü, şımarık, müsrif” prenses imajı oluşmuştur. Oysa gerçekte hanedanın ‘asil kanı’ nı taşıyan ve her zaman son derece özel olan bu kadınların hayatları sadece zevk, ihtiras ve hüznle sınırlı değildi. Onlar seçilmiş bir ailenin mensubu olarak en iyi eğitimi alıp yaşamlarına şehzadelerden bile özgür devam ediyorlardı. Özellikle de 19.yüzyılın ilk yarısında yaşayan Osmanlı sultanları bireyselliklerini kendilerinden önce ve sonrakilerden çok daha farklı şekilde ifade imkânı buldular. Bu dönem sultanlarının her birinin ayrı karakteri İstanbul merkezli Osmanlı İmparatorluğu’nun başka açılardan değişmesine yol açtı. Tabi bu tablo içerisinde şehir ve kadın değişimi kaçınılmaz bir olgu olarak ortaya çıktı. İşte bu nedenle bu tez şehirli bir kadın portresi çizen III. Mustafa’nın kızı Beyhan Sultan’ı anlatmaktadır.

İstanbul’un 19.yüzyılın ilk yarısındaki mimarisine yaptırdığı saraylarla katkı sağlayan Beyhan Sultan, şehrin tarihi yarımada dan çıkıp Boğaziçi’ne uzanan yeni yüzünün simgesidir. Sultan’ın farklı kimliği, Osmanlı Arşivi’nde bulunan ve kendi tuttuğu defterler üzerinden incelenmiş inşaat faaliyetlerinin hayatının son kısmına kadar sürdüğü görülmüştür. Beyhan Sultan, babası III. Mustafa’nın Çağaoğlu

Sarayı'nı henüz küçükken ona tahsis etmesine rağmen III. Selim döneminde hanedan kadınlarının Haliç kıyılarında başlattığı yeni şehirleşmeye ayak uydurmuş ardından Lale Devri'nin meşhur sarayı Çırağan'ı tekrar yaptırarak Boğaziçi Medeniyeti için İstanbul'da öncü olmuştur. Son olarak Akıntıburnu'nda bir saray yaptıran Beyhan Sultan imparatorluk merkezi İstanbul'un yeni kentsel kimliğini sarayları ile takip edilebilen bir çizgiye oturtmuştur.

Bu tezde Beyhan Sultan'ın padişah kızı olmasının sağladığı ayrıcalıkla başlayan hayatı, ağabeyi III. Selim'in tahta geçmesiyle sürdürdüğü akılcı yatırımlar ve sonrasında II. Mahmud döneminde de gücünü, otoritesini korumasındaki karakterine dikkat çekildi. Hayatını iktisatlı yaşayan bir kadın olarak öne çıkan Beyhan Sultan'ın yaşam hikayesi ve aile ilişkileri birinci bölümde, ekonomik ve sosyal olarak İstanbul hayatındaki yeri ise ikinci bölümde incelendi. Kalabalık olmayan çevresinde güçlü ve sağlam sosyal, ekonomik ilişkiler yürüten Beyhan Sultan'ın özellikle kadınlar arası ticari faaliyetlerine dikkat çekildi. Son bölümde ise İstanbul'un mimarisine katkısı sarayları üzerinden ele alındı. Sultan'ın su medeniyeti olan İstanbul'a yaptırdığı ve onarttığı çeşmeler gibi hayır amaçlı inşaatları da incelenerek Beyhan Sultan'ın İstanbul'a ve İstanbulluya katkısı ortaya konuldu.

Beyhan Sultan'ın yaşamı göstermektedir ki İstanbul'da yaşayan ve yaşayacak olan kadınlar ona tartışmaların ötesinde bir kimlik kazandırmıştır. Tezimizde bu kimlik Beyhan Sultan'ın şahsında öne çıkmayan, geride kalmayan ama önünü gören olarak açıklık kazanacaktır.

Anahtar kelimeler: İstanbul, şehir ve kadın, Osmanlı prensesleri, Osmanlı sultanları, Valide Sultan, Harem, III. Selim, Lale Devri, Çırağan Sarayı, Haliç, III. Mustafa, Beyhan Sultan.

ABSTRACT

THE EFFECT OF BEYHAN SULTAN ON THE ECONOMIC SOCIAL AND ARCHITECTURAL CHANGE OF ISTANBUL: 1766-1824

Fadime TÜRKÖLMEZ

In the stage of history, Ottoman Empire took attention with its military and diplomatic triumphs as well as the people in the Dynasty. Lives of Sultans' Sons, Valide Sultans and Damat Pashas in the searching of balance have been research subjects. Although mentioned often, the daughters of the Dynasty haven't gone off the subject of 'Harem' in History Research, due to the positions of their husbands or mothers. Therefore, according to present researches and appearance of 20th Century Princesses, the image of 'unhappy, melancholic, spoilt, lavish' Princess was created. However, in reality, the lives of these special women of Noble Heritage can not be consisted of just pleasure, passion and melancholy. As a member of privileged family, they got the best education and went on their life more freely than Ottoman Princes. In particular, Ottoman Sultans, living in the first half period of 19th Century, found opportunity to stating their individualism more differently than those before and after them. And each of their different characteristics and perspectives lead to changes of Ottoman Empire centered in Istanbul from different points. In this case, changes in city and women appeared an inevitable fact. That is the reason why this study focuses on Beyhan Sultan, daughter of Mustafa III, in the portrait of townswoman.

Beyhan Sultan, who made a big contribution to architecture during the first half of 19th century, is a symbol of Istanbul extending from historical peninsula to Bosphorus. Sultan's different identity was all studied over the books kept by herself and present in the Ottoman Archives; and it was clearly seen that her construction works continued until the end of her life. Mustafa III, father of Beyhan Sultan,

assigned Cağaloğlu Palace to her at her early age. However, Beyhan Sultan kept up with new urbanization which started on the shores of Golden Horn by the woman of the Dynasty in the period of Selim III and she restored Çırağan Palace, one of the famous sites of Lale Devri (Tulip Period). Lastly, building a palace in Akıntı Burnu, Beyhan Sultan contributed to Istanbul's new urban identity which later became famous for its palaces.

The study points out the characteristics of Beyhan Sultan that her life started as a privilege due to her being a daughter of a Sultan. She maintained wise investment as soon as her brother, Selim III came to throne and following the period of Mahmud II, she protected her power and authority. In the first chapter, the life and family relationship of Beyhan Sultan as a woman living her life economically was examined. In the second chapter, the economic and social effects of Beyhan Sultan on Istanbul life were researched. It was also emphasized that Beyhan Sultan had commercial activities especially among women in spite of her uncrowded surroundings and She maintained powerful and steady social and economic relations. The last chapter indicated her contribution to Istanbul architecture. Beyhan Sultan's contributions to Istanbul and to people living there were presented by examining the charitable contributions such as the fountains built and restored in Istanbul known as water civilization.

The Life of Beyhan Sultan demonstrates that women who live and will live in Istanbul, inarguably has created an identity for her. In the study, this identity is clearly clarified.

Key Words: Istanbul, City and Woman, Ottoman Princesses, Ottoman Sultans, Valide Sultan, Harem, Selim III, Tulip Era, Çırağan Palace, Golden Horn, Mustafa III, Beyhan Sultan.

ÖNSÖZ

Osmanlı Devleti tarih sahnesinde şüphesiz önemli bir karakterdir. Bir Türk beyliğinin büyük bir imparatorluğa dönüşme süreci oldukça dikkat çekmiş ve ona ait her türlü konu özel bir önem taşımıştır. Savaş stratejileri, devlet yönetimi, kozmopolitik yapısı vb pek çok öge devlet ve toplum yönetimi açısından incelenmiş ve incelenmeye devam etmektedir. Ancak her büyük güç gibi Osmanlı'nın da en popüler araştırma konusu 'Harem' olmuştur. Dikkat çekici ölçüde konu, padişah ve eşleri üzerinde yoğunlaşmış Osmanlı kadınının kimliği Harem kadınları üzerinden kurgulanmıştır. Oysa Osmanlı kadının kimliği başta Harem içinde yetişen Sultanlar ve onlar gibi hür kadınların hayatları üzerinden anlaşılabilir. Bu nedenle tez, bir Sultan hayatını incelemiş ve Beyhan Sultan'ın hayat hikayesinden İstanbul'da şehirli kadın kimliği ortaya konmaya çalışılmıştır.

Beyhan Sultan bir padişah kızı olmanın her türlü avantajına sahip bir kadındır. Zengin, muktedir ve aklını kullanarak yaşayan Sultan aynı zamanda İstanbul'da özgür ve zengin bir kadının yaşam alanını görmemizi sağlamaktadır. Bu nedenle bu çalışmada en çok 'Harem' dışı karakter olarak Osmanlı kadınının dünyası gösterilmiştir. Pek çok seyyahı İstanbul kadınını gördüğünde hayrete düşüren ve özellikle Batılıların zihnindeki 'köle kadın' imajından farklı, İstanbul'un şehirli kadının hayatına Beyhan Sultan'ın yaşamı üzerinden ışık tutulmuştur.

Tez çalışmam sırasında Beyhan Sultan'ın yaşam çevresi ve titizliği elimden tutan en büyük etken oldu. Başka bir zamanda yaşayarak bugünlere dair bıraktığı notları hayretle incelerken her seferinde kimseye hesap vermek zorunda olmayan bir kadının sorumluluk bilincine hayran oldum. Cinsiyetçi tutum taşımayan yazışmalarında ortaya koyduğu karakterinin etkisiyle çalışmamı sürdürürken en büyük yol göstericim ve desteğiyle Beyhan Sultan'ı değerlendirmeme yardım eden ise saygıdeğer hocam Prof. Dr. Mehtap Özdeğer oldu. Hem kendi adıma hem de Beyhan Sultan adına bilgi ve tecrübesiyle yanımda olduğu için kendisine müteşekkirim. Ayrıca ders dönemim boyunca istifade ettiğim hocalarıma ve bilhassa da dönem arkadaşlarıma teşekkür ederim. Son olaraksa aileme; Elif Beyza ve Murat Selim'e yanımda oldukları için teşekkür ederim.

FADİME TÜRKÖLMEZ

İstanbul, 2020

İÇİNDEKİLER

ÖZ	ii
ABSTRACT	iv
ÖNSÖZ	vi
İÇİNDEKİLER	viii
TABLolar LİSTESİ	xii
KISALTMALAR LİSTESİ	xiv
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

BEYHAN SULTAN'IN HAYATI

1.1. Doğum Tarihi, İsmi ve Doğumu İçin Yapılan Şenlikler	4
1.2. Anne ve Babası	12
1.3. Kardeşleri	15
1.4. Evlilik	20
1.4.1.Eşi, Düğünü, Evliliği	20
1.4.2.Kızı Hatice Hanım	27
1.5. Üslubu ve Karakteri	34
1.5.1.Özgüven Sahibi, Tutarlı ve Olgun	34
1.5.2.Siyasi Dengelerinin Yakın Takipçisi	35
1.5.3.Aile İçi Yakın Bir Hami	38
1.5.4.Ticari Faaliyetler	40
1.6. Manevi Dünyası	42
1.7. Vakfı	44
1.8. Hastalık, Ölüm ve Muhallefât	48
1.8.1.Hastalığı ve Ölümü	48

1.8.2. Borcu ve Muhallefâtı.....	51
----------------------------------	----

İKİNCİ BÖLÜM

İSTANBUL'UN SOSYOEKONOMİK HAYATINDA BEYHAN SULTAN

2.1. Gelirleri.....	66
2.2. Harcamaları.....	71
2.2.1.Yıllık Temel Harcamalar	71
2.2.2.Yıllık Özel Harcamaları	73
2.2.2.1. Verdiği Bahşışlar	73
2.2.2.2. Bayramlardaki Bahşış ve Harcamalar	74
2.2.2.3. Hırka-ı Saadet Suyu Bahşışleri.....	76
2.2.2.4. Aşure Bahşışleri	77
2.2.2.5. Diğer Kutsallar ve Özel Durumlar	78
2.2.3. Hayır Amaçlı Harcamalar	79
2.2.3.1. Sadaka ve Zekâtları	79
2.2.3.2. Kurban Harcamaları	81
2.2.3.3.Fakirler, Çocuklar ve Mahkûmlara Yardımları	82
2.2.3.4. Diğer Hayırları	83
2.2.4. Zenginliği ve Lüks Yaşamı	84
2.2.4.1. Bir Prensesin Zengin Dünyası	84
2.2.4.2. Mücevherleri	88
2.2.4.3.Aldığı Kumaşlar	91
2.2.4.4. Elbiseler, Kürkler	93
2.2.4.5. Kullandığı Taşıtlar.....	97
2.2.5. Mutfağı, Damak Tadı, Tiryakilikleri.....	98
2.2.6. Özel Zevklerine Dair Harcamalar	103
2.2.5. Sosyal Harcamaları: Sokak, Çarşı, Mesire, Ziyaretler	105
2.2.7. Kütüphanesi ve Kültürel Harcamaları.....	107
2.3. Çalışanları	111

2.3.1. Çalışanlarına Dair Sorunlar.....	113
2.3.2. Aylıkları ve Ayrıcalıkları	115
2.3.3. Çalışanların Bahşışleri	118
2.3. 4. Aldığı ve Verdiği Borçlar.....	120

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

İSTANBUL'UN MİMARİ DEĞİŞİMİNDE BEYHAN SULTAN'IN SARAY İNŞAATLARININ ETKİSİ

3.1. İnşaat Faliyetleri ve İstanbul'daki Değişim	123
3.2. Sarayları ve Diğer Yaşadığı Mekânlar.....	127
3.2.1. Cağaloğlu'ndaki Saray: İstanbul Sarayı ya da Çiftesaraylar.....	127
3.2.2. Eyüp	130
3.2.3. Çırağan	135
3.2.4. Akıntıburnu	140
3.2.5. Kuruçeşme.....	146
3.2.6. Diğer Konak ve Saraylar	147
3.3. Hayır Amaçlı İnşa Faaliyetleri	153
3.3.1. Çeşmeleri.....	154
3.3.2. Tamir Ettirdiği Çeşme ve Mescidler	157
SONUÇ	160
KAYNAKÇA	162
EKLER.....	173
Ek 1. Beyhan Sultan'ın Sadakasını Kaydetme Şeklini Gösteren Belge Örneği	173
Ek 2. Beyhan Sultan'ın Cuma Yemişini Kaydettiği Belge Örneği.	173
Ek 3. Beyhan Sultan'ın Diz Ağrısından Dolayı Şifa Bulabilmek için Eyüp Sultan'a Adak Adadığını Gösteren Belge.....	174
Ek 4. İstanbul'da Diz Ağrısı için Dua Okuyan Hocalar ve İsimlerini Gösteren Belge.....	175
Ek 5. Beyhan Sultan'ın Eyüp'teki Sarayı (Melling Gravürü)	176
Ek 6. Beyhan Sultan'ın Akıntıburnu'ndaki 1958'te Yıkılan Sarayı (Çiftesaraylar)	177

Ek 7. Beyhan Sultan'ın Altın Kandil Askısı	178
---	------------

TABLÖLAR LİSTESİ

Tablo 1.1: Sultan'ın Doğumunda Kandiller İçin Yapılan Harcama.....	5
Tablo 1.2: Sultan'ın Doğumunda Halası Esmâ Sultan Tarafından Dağıtılan Hediyeler	9
Tablo 1.3: Nişan Teslimi Sonrası Darüssade Ağası Huzurunda “i'ta ve elbas buyulan” Eşyanın Listesi.....	24
Tablo 1.4: Nikâhtan Sonra Gönderilen Bohçalar	25
Tablo 1.5: Beyhan Sultan'ın Emriyle Kızı Hatice Hanım'ın Düğünü İçin Alınanlar	28
Tablo 1.6: Hatice Hanım İçin Düğününde Alınanlar	29
Tablo 1.7: Hatice Hanım'ın Konak Tamiri İçin Yapılan Masraflar.....	31
Tablo 1.8: Hatice Hanım'ın Konağına Ferş Olunan Hasır.....	32
Tablo 1.9: Hatice Hanım'a Alınan Çeyiz ve Diğer Eşyanın Bir Kısmı	33
Tablo 1.10: 1815 Senesinde İstanbul'da Diz Ağrısı İçin Dua Okuyan Hocalar	44
Tablo 1.11: Beyhan Sultan Vakfı'nın Hayratları	45
Tablo 1.12: Beyhan Sultan Vakfının Akarları	46
Tablo 1.13: Beyhan Sultan Vakfiyesi'nde Belirtilen ve 1822-1823 Yıllarında Yapılan Yağ-Mum, Pilav-Zerde ve Mevlid Masrafları.....	47
Tablo 1.14: 1822-1823 Arasında Çalışanlara Verilen Yıllık Ücretler	48
Tablo 1.15: Beyhan Sultan'ın Doktorları ve Ona İlaç Hazırlayanlar.....	50
Tablo 1.16: Beyhan Sultan'ın Muhallefâtından Satılan ve Hazineye Devredilenler Arasında Eşleştirilebilen Eşyaların Listesi.....	53
Tablo 2.1: Beyhan Sultan'ın Mart 1797-Şubat 1798 ile Mart 1816-Şubat 1817 arasındaki nakit kullanımı (kuruş olarak)	68
Tablo 2.2: Beyhan Sultan'ın Farklı Yıllardaki Mukataaları ve Ödedikleri Miktarlar	69
Tablo 2.3: Beyhan Sultan'ın Üç Yıllık Çiftlik Gelirleri (1809-1811)	70
Tablo 2.4: Beyhan Sultan'ın Gümrüklerden Gelen Gelirleri	70
Tablo 2.5: Beyhan Sultan'ın Mart 1816- Şubat 1817 Arasındaki Harcamaları (kuruş olarak)	72
Tablo 2.6: Beyhan Sultan'ın Mart 1823-Mart 1824 Arasındaki Harcamaları (Kuruş olarak)	73
Tablo 2.7: 1816 ve 1821 Aralığında Beyhan Sultan'ın Verdiği Bayram Bahşişleri (Kuruş olarak)	75
Tablo 2.8: 1816 Senesinde Beyhan Sultan'a Gönderilen Koçlara Karşılık Verdiği Bahşişler.....	76
Tablo 2.9: 1816 ve 1821 Senelerinde Beyhan Sultan'a Gönderilen Hırka-ı Saadet Suyu'na Karşılık Verilen Bahşişler.....	77
Tablo 2.10: 1815 ve 1822 Senelerinde Beyhan Sultan'a Gönderilen Aşurelere Karşılık Verilen Bahşiş	78
Tablo 2.11: 1816 ve 1821 Senelerinde Verilen Cuma Yemişi Bahşişleri.....	79
Tablo 2.12: Beyhan Sultan'ın 1816 ve 1821 Yıllarında Verdiği Sadaka ve Zekâtları.....	81

Tablo 2.13: Beyhan Sultan’a İki Aylıkken (Mart) ve On Aylıkken (Kasım) Verilen Gümüş Evânilerin Listesi	85
Tablo 2.14: Beyhan Sultan’a İki Aylıkken (Mart) ve On Aylıkken (Kasım) Verilen Altın Evânilerin Listesi	87
Tablo 2.15: Beyhan Sultan’ın Muhallefâtından Satılan Bazı Kıymetli Eşya ve Fiyatları	88
Tablo 2.16: Beyhan Sultan’ın Eyüp Sarayı’ndaki Mücevherleri (1822 yılı)	91
Tablo 2.17: 1807’de Beyhan Sultan’a Çarşıdan Bir Seferde Alınan Kumaşlar.....	93
Tablo 2.18: 1816 Senesinde Beyhan Sultan’a Gönderilen Yiyecekler	102
Tablo 2.19: Beyhan Sultan’ın Mehterhanelere Verdiği Bahşışlar	104
Tablo 2.20: Beyhan Sultan’ın Sosyal Harcamaları (1816-1821)	106
Tablo 2.21: Beyhan Sultan’ın Özel Gezmelerindeki Harcamaları (1816)	107
Tablo 2.22: Beyhan Sultan’ın Muhallefâtından Satılan Kitapları (1240)	109
Tablo 2.23: Beyhan Sultan’ın Yanında Çalışanlar ve Aylık Tayinatları (1786).....	117
Tablo 2.24: Beyhan Sultan’ın Çalışanlarına Verdiği Aylık, Yazlık ve Kışlık Bahşışlar (1796)	119
Tablo 3.1: Beyhan Sultan’ın Saray İnşaatında Çalışan Haftalık Amele ve Aldığı Ücret (1823)	125
Tablo 3.2: Nakkaş Yevmiyeleri (1823).....	125
Tablo 3.3: Neccar ve Oymacı Yevmiyeleri (1823)	126
Tablo 3.4: Sıvacı Yevmiyeleri (1823).....	126
Tablo 3.5: Taşçı, Hamamcı ve Rençber Yevmiyeleri (1823)	126
Tablo 3.6: Beyhan Sultan’ın Eyüp’teki Sarayında Mevcut Perdelerin Listesi	134
Tablo 3.7: Beyhan Sultan Eyüp’teki “yukarı” Yalısındaki Minder ve Yasdıklar	134
Tablo 3.8: Beyhan Sultan’a Bebek Ağalarından Gelen Bohçalar (1813)	152
Tablo 3.9: Beyhan Sultan’ın Kullandığı Yalı, Arsa ve Bağçe İçin Bu Mülklerin Bağlı Olduğu Vakıflara Ödediği Kira Bedelleri	153

KISALTMALAR LİSTESİ

A.b.	:	Aynı belge
A.e.	:	Aynı eser
A.g.e	:	Adı geçen eser
A.g.m.	:	Adı geçen makale
A.y.	:	Aynı yer
A.g.t.	:	Adı geçen tez
B	:	Receb
Bkz.	:	Bakınız
BOA	:	Başbakanlık Osmanlı Arşivi
Çev.	:	Çeviren
Ca	:	Cemaziye'l-Evvel
C	:	Cemaziye'l-Ahir
D. BŞM. d	:	Baş Muhasebe Kalemi Defterleri
Ed.	:	Editör
EV. HMH. d.	:	Evkaf-ı Haremeyn Muhasebeciliği Defterleri
HAT	:	Hatt-ı Hümâyûn
Haz.	:	Hazırlayan
H.	:	Hicri
L	:	Şevval
M	:	Muharrem
N	:	Ramazan
No	:	Numara
Ra	:	Rebiü'l-Evvel
R	:	Rebiü'l-ahir
S	:	Safer
s.	:	Sayfa numarası
Ş	:	Şaban
T.S. MA. e.	:	Topkapı Sarayı Arşivi/Evrak
TS. MA. d.	:	Topkapı Sarayı Arşivi/Defter

V.b.	:	Ve benzeri
V.d.	:	Ve diğlerleri
yay. haz.	:	Yayına Hazırlayan
Yay.	:	Yayın
Za.	:	Zi'l-ka'de
Z	:	Zi'l-Hicce

GİRİŞ

Osmanlı'nın başkenti İstanbul, imparatorluğun hem fiziksel hem zihinsel dönüşümünden etkilenmiş hattâ bir ayna vazifesi görmüştür. Tarihi yarımada merkezli başkent, Suriçi'nde yaşar ve yönetilirken Lale Devri ile birlikte kıyılara doğru kayarak yeni bir yerleşim ve yönetim anlayışına sahne olmuş böylelikle zihinsel dönüşümün mekana yansımaya kanıt olmuştur.

Eğlenceli ve debdebeli bir zenginlik olarak Haliç kıyılarından Boğaziçi'ne göz kırpan bu yeni anlayış İstanbul'un asırlık yerleşiminde yeni bir yüz olmuştur. Ancak yönetim düzeyindeki yenilik Patrona Halil isyanı ile çok sert bir tepki almış ve uzun süre İstanbul öfkenin yatışmasını beklemiştir.

Bu süreçte padişah ve yönetim arka planda zemin hazırlama çabasıdayken hanedan kızları çok daha serbest hareket imkanı bularak İstanbul'da yepyeni bir yaşam tarzının temsilcisi olmuştur. Özellikle dedelerinin izinden giden III. Mustafa'nın kızları önce Haliç kıyıları sonra da Boğaziçi'ne sahilsaraylar yaparak şehrin kimliğine önemli katkılar sağlamıştır. 19.yüzyılın ilk yarısındaki bu ilginç sultanlar yaşamlarıyla diğer yüzyıllardaki hanedan kızlarından biraz farklılık arz etmektedir.

19.yüzyıl öncesinde sultanlar, babalarının ve taht mücadelesinin içinde katı disiplin, siyasi çevre, entrika ile yaşamak zorunda kalmışken bu yüzyılın sultanları daha rahat ve bireyselliklerini oluşturmuş gözükmektedir. Zaten eşleri ya da babalarıyla değil de doğrudan kendi isimleriyle anılmaları da bunun kanıtıdır. Bu dönem sultanlarının sonrakilerden de bu yönleriyle ayrıldığını söylemek mümkündür.

Her ne kadar sultan yaşamları üzerine yapılan çalışmalar az olsa da genel olarak sultan denince "hüzünlü prensesler" akıllara gelmektedir ki bu dönem sultanları imparatorluğun zorlu yüzyılında oldukça baskı içinde sadece giyim, kuşam, borç ve gönül hikayeleri ile dillendirilmiştir. Bu nedenle 19.yüzyılın ilk yarısında yaşayan hanedan kızlarının hem öncekiler hem de sonrakilerden bireysellik adına önemli farkları bulunmaktadır. Nitekim III. Mustafa'nın kızı Hatice Sultan Melling

ile ilişkisiyle öne çıkarken; rahat yaşamı, II. Mahmud üzerindeki tesiri ile de I. Abdülhamid'in kızı Esmâ Sultan çok konuşulmuştur. Tezin konusu ise bu iki Sultan'ın gölgesinde kalmış olan Beyhan Sultan'dır.

1766-1824 yılları arasında yaşayan Beyhan Sultan, İstanbul'da önemli inşaat faaliyetlerinde bulunmuş şehir halkı adına faydalı eserler vermiş ve kendi etrafında sosyal ve ekonomik olarak istihdam kaynağı olmuştur. Tezde Beyhan Sultan'ın yaşamı İstanbul merkezli ele alınırken Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde ona ait çok sayıda evrak arasından özellikle kendi yazdıkları tercih edilmiştir. Beyhan Sultan hakkında çok sayıda evrak olduğundan bu çalışma, daha çok kendi tuttuğu defterlerle sınırlı tutularak bir prensesin aynı zamanda şehirli bir kadın olduğu ortaya konmuştur.

Defterlerinde her harcamasını kaydettiği gözlemlenen Sultan'ın titizliği ve etrafındakilerle yürüttüğü ticari faaliyetler bu defterler sayesinde ortaya konmuştur. Aynı zamanda defterlerdeki disiplin ve sorumluluk bilinci Beyhan Sultan'ın özelinde zengin ve karakterli bir kadının dünyasını anlamaya yardım etmektedir.

Tezin birinci bölümünde Beyhan Sultan'ın yaşam öyküsü anlatılmıştır. Bir padişah kızının doğumu, evliliği ve özel hayatının sınırları bu bölümde gösterilirken aynı zamanda dönemsel okumalara da işaret edilmiştir. Sultan'ın kurduğu vakıf ile yardımseverliği, hastalıkları ile de dönem içinde bir kadının tedavi arayışı, maddi ve manevi yöntemleri ile ele alınmıştır.

İkinci bölümde ise Beyhan Sultan'ın gelirleri ve harcamaları üzerinden İstanbul'un ekonomik ve sosyal durumu ortaya konmaya çalışılmıştır. Aylık mutfak masraflarından, gezilerine harcadığı meblağlara kadar geniş bir çerçevede incelenen konu, şehir hayatında zengin bir kadının yaşam alanı ve etrafında oluşan çevreyi göstermektedir.

Son bölüm ise Beyhan Sultan'ın yaşam alanları üzerinden İstanbul'da Sultan tarafından yürütülen inşaat faaliyetlerini ele almıştır. Sahilsaray yapımı ve mimarideki değişim bağlamında konuya dair veriler sunulmuş Sultan'ın defterlerinden yaptırdığı işlerde oynadığı yöneticilik rolüne dikkat çekilmiştir. Yine

incelenen defterler İstanbul’da işçi ücretleri gibi birtakım ekonomik bulguları da takibe imkan vermiştir.

Bu bağlamda hazırlanan tez ile 19.yüzyılın ilk yarısında İstanbul’da zengin bir kadının yaşamı görülecektir. Şehirli kadın olgusunun yansıması olarak çalışma, bir hanedan kadınının bireyselleşme tecrübesini de ortaya koyarak 19.yüzyılın ilk yarısında İstanbul’da kadın hareketliliğini gösterecektir.

BİRİNCİ BÖLÜM

1. BEYHAN SULTAN'IN HAYATI

1.1. Doğum Tarihi, İsmi ve Doğumu İçin Yapılan Şenlikler

Beyhan Sultan, 13 Ocak 1766 tarihinde padişah III. Mustafa'nın kızı olarak dünyaya geldi. Doğumunu kaydeden belgede¹ şaban ayının ikinci “isneyn” gecesi olarak pazartesi günü belirtildiği için bunun Hicri 1 Ş 1179 tarihi olduğu saptanmıştır. Ezani saat ile dokuzun işaret edilmesi de artık günün bitmiş olduğunu ve şabanın ikinci gecesinin başladığı gerekçesiyle kaydın bu şekilde olduğunu düşündürmektedir. Doğum tarihine dair Şem'dâni-zâde Fındıklı Süleyman Efendi'nin verdiği şu bilgi de bu görüşü desteklemektedir: “*Ve gurre-i Şa'ban [13 Ocak 1766]’da sûlb-i şehinşâhîden Beyhan Sultan dünyaya teşrif buyurmağla, şehir donanması olundu ve âdet-i hasene-i padişah-ı zamân üzre, sinîn-i sâbika misillû, huzûr-ı hümayûnda ulemâ Sûre-i fâtîha-i şerîfeyi tefsîr eylediler.*”²

Doğum belgesinde ise Beyhan Sultan'ın doğumu ve ardından yapılan şenlikler şöyle kaydedilmiştir³:

“İşbu sâl-i meymenet-iştîmâl ki târîh-i hicret-i nebeviyyenin bin yüz yetmiş dokuz senesi mâh-ı şaban-ı şerifinin ikinci isneyn gicesi ki ya'ni pazartesi gicesi sâ'at dokuzda şevketlü mehâbetlü kudretlü pâdişâh-ı âlem-penâh halledullâhi te'âlâ ilâ-âhirü'd-deverân Sultân Mustafâ Hân efendimiz hazretlerinin duhter-i pâkize-uhterlerinden Beyhân nâm sultân-ı ismet-dârânîleri yümn-i sa'âdetle dünyaya teşrif etmeleriyle üç gün üç gice şehir donanması için emr-i hümayûn ısdâr ve köşe be-köşe münâdiler nidâ ve yevm-i çarşambadan ibtidâ olunub cumartesi ale's-seher itmâmı müyesser olmuştur hakk subhânehû ve te'âlâ hazretleri tûl-i ömrüyle mu'ammere idüb ve bundan böyle dahî nice nice şehzâde efendilerimizin donanmalarıyla cümle ümmet-i Muhammedi mesrur-ı şâd ve handân eyleye âmîn”⁴

¹ BOA., D.BŞM.d. 3794, 5 Ş 1179 [17 Ocak 1766].

² Şem'dâni-zâde Fındıklı Süleyman Efendi, **Mür'i't-Tevârih II. A**, Haz. M. Münir Aktepe, İstanbul Edebiyat Fakültesi Yayınları NO. 22366, İstanbul, 1978, s.79.

³ BOA., D.BŞM.d. 3794, 5 Ş 1179 [17 Ocak 1766].

⁴ A.b.

Sultan için kışın ortası olmasına rağmen üç gün üç gece yapılan şenlikler, âdet üzere süslenen konaklar, yakılan kandiller ve avizelerle şehirde bayram havası oluşturulduğu anlaşılmaktadır. Bu kutlama töreninde Tablo 1.1’de görüleceği üzere sadece kandiller için 5.466 kuruş masraf yapılmıştır.⁵ Doğum şenliklerinin yer aldığı başka bir belgedeysse donanma şenlikleri için 122 kuruş 46 pâre masraf yapıldığı belirtilmiştir.⁶

Tablo 1.1. Sultan’ın Doğumunda Kandiller İçin Yapılan Harcama

Malzeme İsmi ve Adedi	Kuruş
Hınâ	30
Tebâşir	24
İpek hotozlar	15
Hotozlar için boncuk	180
Sünger, 10 aded	77
Kağıt	127
Varak	54
Zamk	12
Sabun	237
Sepet, 8 aded	348
Kahve	24
Limon	12
Câm, 6 aded	54
Billûriyye câmı, 1 aded	45
Sarı kandiller	60
Beyaz pike, 6 aded	216
Teneke, 2 aded	69
Kalay	45
Sarı bal mumu	3
Askı için tel, 30 aded	180
Tel askı	132
Sarı tel	105
Sarı çubuk teli, 540 dirhem; 1,5 kıyye	782
Buhur çubuk teli, 1 aded	135
Şamata teli, 40 aded	480
Şamadıra, 60 aded	216
Şamadıra için sarı tel	60
Yağ ibriği, 7 aded	21
Şem’a	11
Boyalı kağıd, 25 aded	36
Kahve kandiller	66
Avize kara torba için astar, 10 zira’	90
Astar def’a avize için	120
Miftâh sandık için, 1 aded	30
Mismar lâzime-i avize, 2 aded	18
Kandil için fener	512
Ütücü	45

⁵ A.b.

⁶ BOA., TS. MA. d. 3406, Ş 1179 [Ocak 1766].

Hafız Monla Mustafa	210
Yahudiye	540
Bazı ücret-i kefereye	30
Behâ-i mismâr-ı sâyiş	15
Toplam	5.466

Kaynak: BOA., D.BŞM.d.3794, 5 Ş 1179 [17 Ocak 1766].

Osmanlı’da padişah çocuğunun doğması büyük şenlikler anlamına geliyordu ve bu şenlikler sadece bir gruba ya da üst düzeye mahsus olmayıp tüm imparatorluğun her yerinden takip edilerek etkisini gösteriyordu. Zira üst düzeyde bir gösteriş yarışına dönüşen şenliklere katılım; şehrin imarı, fakirlerin sevindirilmesi başta olmak üzere pek çok açıdan olumlu etkiye sahipti. Çağatay Uluçay, sultanların doğumlarında yapılan şenliklerle ilgili aşağıdaki bilgileri vermektedir.⁷

“Bir sultanın doğumu, sarayı ve haremın loş koridorlarını, basık tavanlı dairelerini derhal harekete getirir. Harem sanki kâbuslu bir uykudan uyanır gibi silkinir; ışık ve renk âlemine bürünür. Hünkâr sofası, harem ve sarayın dışı fanuslar, fenerler ve kandillerle süslenir. Eğlence ve şenlik yalnız saraya inhisar etmez. Bu harekete şehir de karışır. Devlet adamları, İstanbul’da bulunan büyük rütbeli me’murlar, konaklarını ve yalılarını renkli kandillerle donatırlardı. Konaklara asılan kandillerin sayısı ne kadar çok olursa sahibinin çok zengin olduğuna hükmedilirdi. Bu sebepten devlet adamları birbirleriyle yarışa çıkarlar, servetlerinin fazlalığını, siyasî nüfuzlarının üstünlüğünü teşhir etmek için konaklarını bir ateş ve renk dünyası haline getirmeye çalışırlardı.”

Böylesine önemli bir olayda doğan çocuğun cinsiyetine göre şenliklerin mahiyetleri de farklı olmaktaydı. İsmail Hakkı Uzunçarşılı yapılan kutlamaları anlatırken şehzade doğduğunda beşer kurban, bebek kız olduğundaysa üçer kurban kesildiğini ardından yine bebeğin cinsiyetine göre atılan top atışlarının sayısının da değiştiğini ifade etmiştir. Erkek bebek için beş vakitte de yedişer top atıldığını belirten Uzunçarşılı, kızlar için ise üçer top atışı yapıldığını söylemektedir.⁸

Yapılan kutlamalarda her zaman bu kurala uyulmayıp bazı hallerde kız bebek için de çok büyük şenlikler yapılmıştır. Böyle istisnai bir duruma Beyhan Sultan’ın

⁷ Çağatay Uluçay, “İstanbul’da XVIII. ve XIX. Asırlarda Sultanların Doğumlarında Yapılan Törenler ve Şenliklere Dair”, **İstanbul Entitüsü Mecmuası IV**, İstanbul Baha Matbaası, 1958, s.206-207.

⁸ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, **Osmanlı Devleti’nin Saray Teşkilâtı**, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1945, s.171.

ablası Hibetullah Sultan'ın doğumu örnek gösterilmiştir. Uzun süreli çocuksuzluk yaşayan hanedanın soyundan endişelenildiği bir dönemde III. Mustafa'nın doğan kızı müthiş bir olaya dönüşmüş ve düzenlenen büyük şenlikler Sadriazam Ragıp Paşa'nın şair Haşmet'e bir Vilâdetname yazdırmasıyla zirveye varmıştır.⁹

Beyhan Sultan doğduğundaysa artık hanedana dair bir endişe yoktu bilakis Şehzade Selim'in doğmuş olması hattâ müneccimbaşının uğurlu saatte doğduğuna dair verdiği söylenen bilgiyle imparatorluk ikinci bir Yavuz beklentisine girmişti. Bu dönem aralığında doğan Sultan için yapılan şenliklerin sıradan bir eğlence olduğu ve daha çok şehirde bir hareketlilik oluşturduğu düşünülebilir zira yapılan şenliklere dair arşivde bulunan farklı bir belgeye bakıldığında da yukarıda bahsedildiği gibi Sultan'ın doğumunun şehir için bir yenilenme ve eğlence hali olduğu anlaşılmaktadır.¹⁰ Çünkü yapılan harcamaların gösterdiği bilgiler pek çok insanın çalıştığı, para kazandığı bu nedenle de ekonomik anlamda ciddi bir hareketliliğin olduğunu göstermektedir. Cambazlar, çengiler, hayal ve tasvir yapıcıları gibi eğlendirici ana unsurlar kadar bunların hünerlerini sergiledikleri meydanlar için kurulan sahneler ve muhtemelen dekorlar için de ciddi meblağlar harcanmıştır. Bu nedenle neccarlardan, nakkaşlara, hamallardan boyacı esnafına kadar pek çok sanat ve zanaat erbabının kazançlı çıktığı görülmektedir. Belgede ödenen ücret miktarı 3.046 kuruş 15 pâre iken diğer harcamalar için 10.912 kuruş ödendiği belirtilmektedir.¹¹

Padişah çocuklarının doğumlarında başka bir uygulama ise beşik alayları törenleriydi. Hem padişahın annesi hem de sadriazam tarafından ayrı ayrı hazırlanan beşiklerin sunumu şeklindeki bu âdette; doğumun altıncı günü sadrazamın¹², yedinci günüyse padişah annesi¹³ tarafından eski saraydan merasimle gönderilen beşikler törenle ve büyük ilgiyle takip edilmekteydi. Gösterişte birbiriyle yarışan beşiklerin yeni hanedan mensubunun babası üzerinden devam ettirdiği hâkimlik vurgusu dikkat çekiciydi. III. Mustafa'nın annesinin ömrü oğlunun saltanatına yetişememişti bu

⁹ Haşmet, **Vilâdetname**, Haz. Reşad Ekrem Koçu, Çığır Kitapevi, İstanbul, s.9-29.

¹⁰ BOA., TS. MA. d. 3059, 1 Ş 1179 [13 Ocak 1766].

¹¹ A.b.

¹² Çağatay Uluçay, a.g.m. , s. 209.

¹³ Uzunçarşılı valide ve sadrazam tarafından yapılan Beşik Alayı'nın 17. asır ortasında itibaren başlayan bir âdet olduğu belirtmektedir. Bkz. Uzunçarşılı, a.g.e., s.168.

nedenle ilk çocuğu Hibetullah Sultan'ın doğumunda doğumun yedinci günü valide sultan tarafından gönderilen beşik gönderme âdetini padişahın büyük kız kardeşi Saliha Sultan üstlenmiş ve kocası Sadrazam Ragıp Paşa da beşiği yaptırmıştı.¹⁴

Beyhan Sultan'ın doğumunda ise beşik alayına dair bir bilgiye tesadüf edilememiş ancak padişahın diğer kızkardeşi Esma Sultan'ın doğum münasebetiyle gönderdiği 10.523 kuruş tutarındaki hediyelerin listesi incelenmiştir. Bu listede dikkat çeken nokta ödemenin Esma Sultan'ın eşi sadrazam tarafından yapılmasına karşılık hediyelerin bizzat Esma Sultan tarafından gönderildiği vurgusudur. Paşa'nın III. Mustafa'nın oğlu Şehzade Mehmed doğduğunda "7.971 kuruş 30 para" tutarında hediyeler dağıttığı hattâ hediyelerden eşi Esma Sultan'a da gönderdiğini Uluçay çalışmasında belirtmiştir.¹⁵ Beyhan Sultan'ın doğumunda Esma Sultan'ın dağıttıklarıysa Tablo 1.2'de görüldüğü üzere sadece padişah, şehzade III. Selim, Sultan, kadınlar ve kethüda, hazinedar usta, ebe kadın ile Enderun'a gönderilenleri kapsamaktadır.¹⁶

¹⁴ Haşmet, a.g.e., s. 22.

¹⁵ Çağatay Uluçay, **Harem II**, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Tarih Kurumu Yayınlarından VII. Seri-Sa.56, Ankara, 1971, s.82.

¹⁶ BOA., TS. MA. d. 3151, Ş 1179 [Ocak 1176].

Tablo 1.2. Sultan'ın Doğumunda Halası Esmâ Sultan Tarafından Dağıtılan Hediyeler

Verilen kişi	Verilen eşya	Birim fiyatı (kuruş)	Toplam Miktar (kuruş/pâre)
III. Mustafa	Çiçekli hâme ve tâka, 2 aded	300	600
	İstanbulkâri çekme tâka, 4 aded	120	480
Sultan Selim	Şalî kuşak		300
	Çiçekli donluk şalî, 1 aded		350
Ara toplam			1.630
Şah Sultan	Pesend işleme şalî, 12 aded	35	420
	Altın ulu tâka, 2 aded	120	240
Mihrişah Sultan	Pesend işleme şalî, 12 aded	35	420
	Altın ulu tâka, 2 aded	120	240
Ara toplam			2.950
Beyhan Sultan	Pesend işleme şalî, 12 aded	35	420
	Altın ulu tâka, 2 aded	120	240
	Pullu durna(?) tâka, 1 aded	100	100
Ara toplam			3.650
Baş Kadın	Pesend işleme şalî, 12 aded	35	420
	Pullu durna(?)tâka, 1 aded	100	100
	Pullu sevâitâka, 2 aded	90	180
	Altın ulu tâka, 2 aded	120	240
Ara toplam			4.650
İkinci Kadın	Pesend işleme şalî, 12 aded	35	420
	Pullu sevâi tâka, 2 aded	90	180
	Altın ulu tâka, 2 aded	120	240
Ara toplam			5.490
Üçüncü Kadın	Pesend işleme şalî, 12 aded	35	420
	Pullu sevâi tâka, 2 aded	90	180
	Altın ulu tâka, 2 aded	120	240
Ara toplam			6.330
Dördüncü Kadın	Pesend işleme şalî, 12 aded	35	420
	Pullu durna(?) tâka, 1 aded	100	100
	Pullu sevâi tâka, 2 aded	90	180
	Altın ulutâka, 2 aded	120	240
Ara toplam			7.270
Hazinedar Usta	Sûzeni işleme şalî, 12 aded	17	204

	Elvan ulu tâka, 1 adet		120
Kethüda Kadın	Pullu hatayi, 12 adet	4,5	54
	Dibâ, 12 adet	7,5	90
	..(?) atlas, 12 adet	105	31 kuruş 20 pârê
	Ara toplam		7.769
Ebe Kadın	Dibâ, 12 adet	7,5	180
Enderun'a gönderilen	Dibâ, 50 adet	7,5	375
	Pullu hatayi	4,5	900
	Pullu ustûfe, 154 adet; 6(?)	51	851 kuruş 5 pârê
	Ara toplam		10.075 kuruş 25 pârê
III. Mustafa, III. Selim ve Sultanlara	Dibâ, 31 adet Kut'u bohça 5 Bohça 4	7,5	232 kuruş 20 pârê
Darüssaade Ağası ve kadınlara	Pullu hatayi, 29 adet Kut'u bohça 6	4,5	130 kuruş 20 pârê
	Taraklı atlas, 18 adet Kut'u bohça 3	1,5	27
	Sandal, 83 adet ...bohçalara astar	25	51 kuruş 35 pârê
	2 top taraklı atlas bohçalara astar		5
	Toplam		10.522 kuruş 20 pârê

Kaynak: BOA., TS. MA. d. 3151, Ş 1179 [Ocak 1176].

Beyhan Sultan'ın arşiv belgesi başta olmak üzere pek çok tarihte doğum yılının H.1179 gösterilmiş olmasına rağmen Sultan'ın vasiyetnamesinde doğum tarihi olarak H.1172 yılına işaret edilmesi ise dikkat çekicidir. “*İttiba malımdan yirmi bin guruş ifraz ve taric veladetim bin yüz yetmiş iki senesi olmakla...*”¹⁷ diyen Sultan'ın annesinin hesap defterlerinde de erken tarihli oyuncak yaptırılmış olması Beyhan Sultan'ın doğum yılı konusunda şüphe uyandırmıştır.¹⁸

Beyhan Sultan'ın kaynaklarda ismi kimi zaman Vâsıf Târihi'nde: “*..Bighan Sultan ismiyle tesmiye olunub sabıkları gibi esbak ve dükakin ve buyut ağnaya ve mesakin kemal zib ve zebur ile donanıb her tarafda avaz saz ve her canibde nağme*”¹⁹ şeklinde ifade edildiği üzere Bighan olarak yer bulmuştur. Arşivdeki bazı belgelerde, muhtemelen hızlı yazım sonucu “ye” harfinin noktalarının kaymış olması, Beyhan isminin “Beycan” ya da “Bican” olarak da okunmasına sebep

¹⁷BOA., TS. MA. e. 173/25, 15 Ş1230 [23 Temmuz 1815].

¹⁸ Fatih Bozkurt, **III. Mustafa Dönemine Ait Bir Kadınefendinin Masraf Defteri**, Okur Kitaplığı, İstanbul, 2016, s.43.

¹⁹Ahmed Vâsıf Efendi, **Vâsıf Târihi I-II**, Üsküdar Matbaası, Şaban 1219/Kasım 1804, s. 273.

olmuştur. Ancak genel kabul Sultan'a Beyhan isminin verilmiş olduğudur. Sultan'ın yabancı kaynaklarda ise isminin "Beus" ve "Bey-khan" olarak geçtiği görülmüştür. Ulrich Jassper Seetzen "*Beus Sultan*"²⁰ olarak ismi kitabında kullanırken Sultan'ı hayattayken gören Dallaway'ın kitabında da isim "*Bey-khan*" olarak yer bulmuştur.²¹ İsmiyle ilgili burada asıl vurgulanmak istenense "*hükümdarların üstünü, seçkin han*"²² ve "*sır saklamıyan, daimâ aklındaki ve kalbindeki söyleyen*"²³ anlamına gelen Beyhan isminin III. Mustafa tarafından kızına alelade verilmiş olmadığı, bu ismin Sultan'ın doğduğu sırada yıldızların dizilişine göre verildiği düşüncesidir. Padişahın astrolojiye²⁴ dair merakı ve müneccim başlarından öğrendikleriyle çocuklarının talihlerine dair çıkarımlarda bulunduğu kaynaklarda²⁵ geçmektedir ki bu nedenle padişahın kızına taht değil baht yapma çabası içinde olduğu söylenebilir.

Osmanlı Sultanları arasında Beyhan ismi, Kanuni'nin kız kardeşi Beyhan Sultan'ı da akıllara getirmektedir. Kocasının öldürülmesine karşı çıkarak padişaha ve emrine tavır koyabilme cesaretine sahip sultan profili açısından ismin kişilik üzerindeki etkisi düşündürücüdür.²⁶ Osmanlı'da kadın ve iktidar olgusu genel olarak annelik ya da baştan çıkarıcı bir efsun veya karşı konulamayan bir kutsallık olarak anlatıla geldiği için korunaklı yaşamlarıyla sultanların iktidar üzerindeki yerleri gizli kalmış kimi iltimaslar ya da kocaları üzerinden tanımlanmalar dışında iktidardaki güçlerinden bahsedilmemiştir. Oysa babaları vasıtasıyla Tanrı'nın dünyadaki gölgesi olarak tanımlanan bir hanedana mensup olmak onları Esma Sultan örneğinde olduğu

²⁰Ulrich Jassper Seetzen, **İstanbul Günlükleri 12 Aralık-22 Haziran 1803**, Çev. Selma Türkis Noyan, Kitapyayınevi, İstanbul, 2017, s.253.

²¹https://books.google.com.tr/books?redir_esc=y&hl=tr&id=UahTO8bz3CAC&q=Bey+khan#v=onepage&q=Bey%20Khan&f=false (Erişim Tarihi:23.06.2020)

²² <https://www.ismininanlaminedir.com/2018/10/beyhan-isminin-anlam-nedir.html> (Erişim Tarihi: 23.06.2020).

²³ **Osmanlıca – Türkçe Ansiklopedik Lûgat**, Haz. Ferit Develioğlu, Doğu Ltd. Şti, Matbaası, Ankara, 1962, s.120.

²⁴ Beyhan Sultan astrolojik takvime göre Oğlak burcudur ve bu burç çalışkanlığı, azimli ve kararlı yapısıyla dikkat çekmektedir. III. Mustafa gibi konuya ilgili bir padişahın buna dikkat ettiği muhakkaktır zira çocukları arasında babasının imar çalışmalarını sürdüren en önemli isim Beyhan Sultan olmuştur.

²⁵ Oğlu III. Selim doğduğunda onun I. Selim gibi bir padişah olacağına inandırılmıştı.

²⁶I.Selim'in kızı Beyhan Sultan'da eşi Ferhad Paşa'nın öldürülmesi üzerine aynı nenden olma kardeşi Kanuni Sultan Süleyman'a karşı kırgınlığı ve İstanbul'a gelmeyi reddetmesiyle dikkat çekmiştir.

gibi iktidara potansiyel olarak varis yapmaktadır.²⁷ III. Mustafa'nın kızı Beyhan Sultan'ın ilginç yaşam öyküsü incelendiğinde ortaya çıkan karakterin tüm bu unsurların göz önünde bulundurulmasıyla anlaşılabilceği, bir karşılığının olacağı düşünüldüğü için isminin anlamı ve adaşından bahsedilme gereği duyulmuştur.

1.2. Anne ve Babası

Osmanlı İmparatorluğu'nun 26. padişahı Sultan III. Mustafa'nın kızı Beyhan Sultan'ın annesi Âdilşâh Kadın'dır. Çerkes asıllı²⁸ III. Mustafa'nın üçüncü kadını, Beyhan Sultan dışında Hatice Sultan'ı da dünyaya getirmiştir. Başka çocuğu olduğuna dair herhangi bir kayıt mevcut değildir.²⁹ Her padişah eşi gibi saraydan önceki hayatı belirsiz olan bu kadın da daha sonraki hayatıyla kendine yer edinmiştir. Sağlığında vakıf kuran ve mütevellî olarak da kızı Beyhan Sultan'ı atayan Âdilşâh Kadın'ın güçlü bir kadın olduğu aşikârdır. Her ne kadar Sultan annesi de olsa kendi ayakları üzerinde durmaya çalıştığı ve halk nezdinde saygın bir kadın imajı oluşturmak istediği düşünülmektedir. Ölümünden sonra kızlarının adına yaptırdıkları okul da bu çabanın öldükten sonra da sürdürüldüğünü gösterir. Mezarı Laleli'deki III. Mustafa türbesinin haziresinde bulunmaktadır. Adilşah Kadının baş kitabesinde: *"Beyhan ve Hatice Sultanların valdeleri Adilşah Kadın Efendi yatmaktadır."* denilmektedir.³⁰

Âdilşah Kadın'ın Fatih Bozkurt tarafından incelenen hesap defterleri, onun kızı Beyhan Sultan ile ilişkisini anlamamızı kolaylaştırmıştır. Kızı adına ticarî faaliyetlerde oynadığı yönlendirici rolünü ortaya koyan defterler, onun büyük kızını diğer Sultan annelerinin aksine borçlar konusunda ikazla değil yatırım noktasında teşvikle yönlendirdiğini göstermektedir. Beyhan Sultan'ı vakfının mütevellîliğine

²⁷ Yeniçerilerin II. Mahmud yerine tahta Esmâ Sultan'ı çıkarmayı dillendirdikleri ve II. Mahmud'un Sultan'a karşı hayatta olduğu müddetçe gösterdiği özen bir gerçektir.

²⁸ Auguste Boppe'nin XVIII. Yüzyıl Boğaziçi Ressamları adlı eserinde Kafkasyalı olduğu belirtilmiştir. Bkz. Auguste Boppe, **XVIII. Yüzyıl Boğaziçi Ressamları**, Çev. Nevin Yücel-Celbiş, Pera Turizm ve Ticaret A.Ş. Alâattin Eser Kitaplığı Yayın no:13, İstanbul, 1998, s. 120.

²⁹ Boppe eserinde Beycan isimli bir kız çocuğu doğurduğunu ve bunun küçük yaşta öldüğünü yazar. Bkz. Boppe, a.y.

³⁰ Çağatay Uluçay, **Padişahların Kadınları ve Kızları**, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1980, s. 98; Halûk Y. Şehsuvaroğlu, **Asırlar Boyunca İstanbul, Sarayları, Camileri, Abideleri, Çeşmeleri**, Cumhuriyet Gazetesi, s. 168.

getirmesi ise başlı başına önemli bir olaydır. Böylelikle kızına hem çok önemli bir vazife vermiş hem de onu aktif bir kadın kimliğine büründürmüştür zira genellikle sultan anneleri kızlarının borçlarını takip eden ya da etrafından yakınan arka planda toparlayıcı görevi görürken³¹ o, kızını bizzat ilerisi için hazırlamıştır. İki kızı olmasına karşılık vazifelendirmeyi büyük kızından yana yapan Âdilşah Kadın, bir anlamda sarayda cariyeye olduğu dönemde aldığı terbiyenin tesiriyle belki de ekber olana ve onu geleceğe hazırlamaya yönelmişti ancak bu mutlak olmamakla birlikte Âdilşah Kadın'ın kızı Beyhan da bu işlerinin altından kalkabilecek bir yönetme yeteneği gördüğü muhtemeldir zira diğer kızı Hatice Sultan bambaşka bir çizgide annesinin kadın imajını sürdürmüştür. III. Mustafa'nın iki kızının annesinin karakterine dair başka bir nokta ise kızlarının evlendirilmelerine dair I. Abdülhamid huzurundaki hem "*feryad, figan*" hali hem de istediğini elde etmek için hiçbir şeyden çekinmeyeceğini ortaya koyan tavrıdır.³²

Beyhan Sultan'ın kişiliğinde ve hayata bakışında annesinin yeri, ondan aldığı terbiye kadar şüphe yok ki her ikisinin de duruşunda ve özgüvenli hallerinde en büyük etki padişah III. Mustafa'dır. Tarihlerde etrafındakiler nedeniyle pasif kalması dışında olumsuz imajı olmayan padişah, özellikle yenilik anlayışı ve imar çalışmalarıyla takdir bile kazanmıştır. Reşad Ekrem Koçu padişahı şöyle tarif etmektedir³³:

"Parlak bir zekaya sahip değildi, fakat son derece çalışkan ve kavrayışlı idi. Belden aşağısı gövdesinin üst kısmına nisbetle kısa idi, at üstünde uzun boylu görünür, inince kısalıverirdi; yüz çizgilerini tarif edenler: 'Alnı gayet dar, gözleri birbirine yakın ve nerede ise tepesi hizasında idi, güçlkle görür, okurdu. Burnu yassı, ağzı büyük, dudakları etli ve kulakları da büyüktü.' diyor. Kara sarı rengi ilâve edilirse bu çehreye bakan gözlerin muzdarip olacağı muhakkaktır. Fakat dile geldiği zaman karşısındakiler onun çirkin yüzünü ve o çirkin yüzün kasvetli rengini değil, pırıl pırıl içini görürlerdi; hamiyetli, gayretli, tertemiz bir yüreğe sahipti..."

³¹ Esma Sultan'ın annesinin kethüdalarla yazışmaları için Bkz. Türkan Duran, "I. Abdülhamid'in Kızı Esma Sultan'ın Hayatı (1778-1848)", **Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Türk Tarihi Anabilim Dalı Yakınçağ Tarihi Bilim Dalı** (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul, 2007.

³² Uluçay (1980), s. 103.

³³ Reşad Ekrem Koçu, **Osmanlı Padişahları**, Ana Yayınevi, İstanbul, 1981, s. 314-315.

III. Mustafa için Koçu tarafından çizilen bu olumlu imajın her zaman için geçerli olmadığı da bir gerçektir zira padişahın halk tarafından tepki çeken yanı da bulumaktaydı özellikle de İstanbul yaşamına getirdiği ve kızlarında da belirginlik kazanan yeni yaşam tarzı ve tepkiler şöyle ifade edilmiştir:³⁴

“III. Mustafa döneminde İstanbul sosyetesinin de bayağı renkli ve Avrupai bir yaşam sürmeye başladığı, muhtelif tarihi kaynaklarda anlatılmaktadır. Elçilerin hanımlarının verdiği balolar ve III. Mustafa’nın yaptırdığı saray ziyafetleri, halk katmanlarının tepkisini çekiyor, fakat üst düzey erkanın ise ilgisini çekiyordu.”

Ancak III. Mustafa hem atalarının mirasına sahip çıkmak hem de payitahtın gelişmesi adına önemli adımlar atmıştı. 1766’da, Beyhan Sultan’ın doğduğu sene, yaşanan büyük deprem nedeniyle İstanbul yerle bir olmuş Fatih Sultan Mehmed’in yaptırdığı cami bile yıkılmıştı. III. Mustafa 11 milyon akçe³⁵ harcayarak şehri yeniden imar etmekle kalmamış ata mirası Fatih Camii’ni tekrar yaptırmasına karşılık kendi ismini vermeyerek takdir de kazanmıştır. III. Mustafa’nın başka bir deprem nedeniyle onarttığı camiye minaresi yıkılan ve hasar gören Şam Ümeyye Camii’ydi. Bunlar dışında padişah, kendi adına yaptırdığı ancak Laleli Baba ismiyle anılan Laleli Külliyesi ve annesi adına Ayazma Camii’ni yaptırmıştır. İstanbul’da Yenikapı’yı doldurarak yeni bir mahalle kurulmasını sağlayan padişah, Necdet Sakaoğlu’nun verdiği bilgiye göre Yeşillioğlu Sarayı’nı da yıktırılan İstavroz Sarayı’nın malzemelerinden yaptırmıştı.³⁶ İstanbul dışından Mekke’ye su getiren kanalların tamiri ve temizliğini de ihmal etmeyen III. Mustafa ilme büyük önem vermesiyle de dikkat çekmiştir. Batı’daki gelişmeleri yakından takip eden padişah özellikle şehzadelik dönemindeki tecrübeleriyle zehirler ve ilm-i nücum konusunda uzmanlaşmıştı. Onun bu hali batıl inanç sahibi olarak gösterilmesine hattâ zamanı iyi okuyamamasına neden olarak gösterilirken Koçu, konuya dair daha farklı bir yorum getirmektedir:

³⁴ **Osmanlı Hanedanı**, Ed. Güler Eren, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 1999 s. 189.

³⁵ a.g.e., s.190.

³⁶ “...III.Mustafa’nın iki kızı için de çift saray inşa edildi. Aşırı tutumlu olan padişah yıkılan sarayın eşsiz güzellikteki vitraylarını, ahşap tavanlarını, taş malzemelerini bu yeni saraylarda değerlendirdi”. Bkz. Necdet Sakaoğlu, **Bu Mülkün Sultanları 36 Osmanlı Padişahı**, Oğlak Bilimsel Kitaplar, İstanbul, 1999, s.407.

“Üçüncü Sultan Mustafa’nın Frederikden müneccim istemesini garabet eseri olarak naklederler. Bu sözün ilmi nücûm ile uğraşmış bir hükümdarın Berline yolladığı elçi efendiye nükteli bir siparişi olduğunu kabul etmemize hiçbir engel yoktur, aslı da budur; nitekim hükümdarın sözünü aynen bildiren Ahmed Resmî Efendiye Büyük Frederikin verdiği cevap nükteyi kavramış zekânın ciddî sözleridir: Üç müneccimim var, demişti, biri tarih, biri para, biri de sulh zamanında orduyu harbe hazırlama...”³⁷

Bu yorum aslında Kasımpaşa’da “Mühendishane-i Bahrii Hümayun” adıyla bir bahriye mektebi kurduran padişah için abartılı ya da yanlı gözükmemektedir. Nitekim İsmail Hami Danişmend de padişahı şöyle anlatmıştır:

“Dindar, âdil, çalışkan, muktasıt, hamiyetli, her türlü felâkete karşı metîn ve mütehammil, ilme, ve ulemâyâ hürmetkâr, hassas, şâir ve bilhassa Garp kültürüyle tekniğini çok iyi takdir eden hakikî bir teceddüdcü ve kendisine yardımcı bulamamış samimî bir ıslâhatçı olan Üçüncü Mustafa bazı menbâlarda teferrûata kadar karışan şahsî bir idare kurmuş olmakla tenkid edilirse de, Garp menbâlarında onun bu hâli adam kıtlığından mütevellit tabîî ve zarurî bir netice sayılır: Devleti çarh-ı denî virdi kamû mübtezele diye feryad eden bu büyük pâdişahın en büyük tâlî’sizliği zamanının ‘Kaht-ı ricâl’inde gösterilebilir; Sultan Mustafa işte bundan dolayı ordunun ıslâhında bilhassa Baron de Tott gibi ecnebilerden istifâdeye mecbur olmuş, Kâğıthanede bir kışla kurdurup garp tarzında yeni bir asker ocağı te’sis ederek Osmanlı ordusunu ilk defa olarak süngü ile techize başlamış, gene aynı mütehassıstan istifâde ederek inhitat hâlindeki Osmanlı topçuluğunu ıslâha çalışmış, Tersânede bahrî ve berrî bir Mühendishâne açtırarak ak sakallı zâbitleri bile tahsile mecbur etmiş ve bu suretle haleflerinden Üçüncü Selim’le İkinci Mahmud’a teceddüd ve ıslâhat yollarını göstermiye muvaffak olduktan sonra dünyadan el çekmiştir.”³⁸

1.3. Kardeşleri

³⁷ Koçu, a.g.e., s.317.

³⁸ İsmail Hami Danişmend, **İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi**, Cilt: 4, Türkiye Yayınevi, İstanbul, 1972, s. 56

Beyhan Sultan III. Mustafa'nın dokuz kızından beşincisiydi.³⁹ Padişahın çocuklarının çoğunun küçük yaşta ölmesi sonucu doğduğu sırada kaç kardeşi olduğu bilinmemekle birlikte doğumu sırasında halası Esmâ Sultan'ın dağıttığı hediye listesinde sadece Şah Sultan ve III. Selim'in zikredilmesi Sultan'ın hayattaki iki padişah çocuğundan başka kardeşi olmadığını düşündürmektedir. Beyhan Sultan'dan sonra doğan şehzade ve sultanlardan da sadece Hatice Sultan hayatta kaldığından III. Mustafa'nın padişahlığı sırasında ve sonrasında Mihrişah ve Âdilşah isimli iki kadının 4 çocuğunun kardeşlik yaptıklarını söyleyebiliriz. İlginçtir bu dört kardeşten Şah Sultan ve III. Selim aynı anneden olmalarına karşılık III. Selim'in farklı annelerden olan Beyhan ve Hatice Sultanlarla daha sık görüştüğü bilinmektedir. Bu durum Şah Sultan'ın diğer üç kardeşinden yaşça büyük olması ve hastalıklarına bağlanmıştır ancak Beyhan Sultan'ın aile bağlarına bakıldığında çok daha dar bir alandan bahsetmek mümkündür zira Sultan'ın III. Selim dışında ne Hatice Sultan ne de Şah Sultan ile görüştüğüne dair incelenen belgelerde bir veri bulunamamıştır. Aynı anneden olan Hatice Sultan⁴⁰ ile benzer çizgilerde yaşamaları düşünüldüğünde ikisi arasında bir yazışma, pusula olmaması düşündürücüdür zira her ikisi de özellikle mimari anlamda İstanbul'da önemli işler yapmıştır. Melling ile ismi zikredilen Hatice Sultan'ın ablası Beyhan Sultan'ın saraylar yaptırdığı bir dönemde karşılıklı fikir alışverişi yapmamış olmaları ihtimal dışıdır ancak nedense Beyhan Sultan'ın incelenen hiçbir defterinde Hatice Sultan'a ya da saraylarına misafir olduğuna dair bilgi bulunmamakla birlikte 1821 senesine ait bir kayıta Hatice Sultan dairesine verilen bir para dikkat çekmektedir: “*Hadice Sultan dairesine virmek mesârıfı 2000 kuruş*”⁴¹ Bunun dışında Sultan'ın hesap defterlerinde Hatice Sultan adına ödenen bir terzi borcu da bulunmaktadır. Küçük Makasdar isimli terziye ödenen miktarla ilgili Beyhan Sultan şöyle demektedir: “*Hadice Sultan'ın sabık*

³⁹ Mehmed Süreyya, **Osmanlı Devletinde Kim Kimdi?**, Haz. Gültekin Oransay, Küğ Yayını, Ankara, 1969.

⁴⁰ 1768'de doğan Hatice Sultan özellikle Melling ile Latince yazışmalarından dolayı Osmanlı toplumunda kınanmıştı. Yenilikçi bir kadın olan Sultan'ın Kuruçeşme'de yaptırdığı saray Osmanlı mimarisinde önemli bir değişime işaret etmekteydi.

⁴¹ BOA., TS.MA.d. 860-23, Ra 1237 [Kasım 1821].

terzisi Küçük Makasdar tabir olunan terzinin matlubu için beher mah yüzer kuruş veriyorum verildiği vecihle beyandır.”⁴²

Hatice Sultan’dan bahseden kaynakların Beyhan Sultan’dan değil de III. Selim’den bahsetmiş olmaları da iki kızkardeşin yakın olmadıkları düşündürmektedir. Ancak yine de Osmanlı mimarisinde yenilikler ve bahçe tasarımı denildiğinde padişah III. Selim ve Hatice Sultan iki yenilikçi kardeş olarak öne çıkarılırken aynı dönemde birkaç saray inşa ettiren ve aynı muhitte bulunan üstelik III. Selim ile daha yakın olan Beyhan Sultan’ın zikredilmemesi oldukça tuhaftır. Tüm bu sebepler bilhassa da iki kızkardeş arasında herhangi bir yazışmanın olmaması Beyhan Sultan’ın ağabeyi III. Selim ile çok daha yakın ilişki içinde olduğu görüşünü kuvvetlendirmektedir. Kendisi gibi inşaat faaliyetleri yürüten ve yenilikçi padişahın neredeyse her meclisinde Beyhan Sultan’ın varlığı da bu iki kardeşin daha yakın olduklarını göstermektedir. Nitekim III. Selim, İstanbul’a çok sayıda mimari eser bırakarak şehrin kimliğine katkıda bulunmuş yeni bir soluk getirmiştir. Üsküdar’daki Selimiye Kışlası onun adıyla özdeşleşirken, Levent, Tophane ve Haliç’te yaptırdığı askeri binaların her biri döneminden sonra bile anılan eserlerdir. Padişahın inşaat faaliyetleri topluca şöyle ifade edilmektedir:⁴³

“...Üsküdar’da Selimiye Kışlası, Selimiye camii, Levent çiftliğinde Nizam-ı Cedid için yapılan kışlalar, Tophane kışlası, Haliç’te Humbaracı ve Lağımçı kışlaları, Mühendishane-i Bahri-i Hümayun ve diğer askeri binalardan başka, İsakçı ve Üsküdar’da zahire anbarları inşa ettirmiş, Eyüp camiini yeniden tamir ettirdiği gibi, türbenin kapılarını gümüşten yaptırmış, Konya’da Mevlana türbesinin kubbesini ve Anape kalesini tamir ettirmiş idi. Zamanında harp sanayii ve deniz ticareti gelişmiş, Osmanlı bahriyesi inkişaf etmiştir.”

Görüldüğü üzere III. Mustafa’nın çocuklarının her biri İstanbul’un imarında etkili olmuştur. Babalarından aldıkları yenilikçi yaklaşımlarla şehre yeni bir çehre getirmeye çalışan kardeşlerin birbirlerine verdikleri destekler de bu anlamda önemlidir. Özellikle III. Selim’in padişah olmasından sonra Beyhan Sultan’ın Mihrişah Valide’yle birlikte padişaha ve yeniliklerine verdiği destek ortadır. III.

⁴² BOA., TS.MA.d. 882-2, 1230 [1815].

⁴³ Güler Eren, a.g.e, s.210.

Selim'in Ruznamaesi'nde Valide Sultan'ın padişaha donanmış at çektiği fasılda Beyhan Sultan için: “ *ve yine yevm-i mezbûrda Beyhân Sultan hazretleri, şevketlü efendimiz hazretlerine bir elmas ile murassa' bir tırkeş ve elmaslu siper u zengîr hediye eylemişlerdir.* ”⁴⁴ denmektedir. Bu merasimde diğer sultanlar değil de Beyhan Sultan'ın olması, Mihrişah Valide'nin yaptığı her etkinlikte Beyhan Sultan'ın varlığı, akla ana-kız bağlantısını da getirmektedir. Nitekim Beyhan Sultan'ın annesi olarak Mihrişah Valide Sultan'ı gösterenlerin olmasının da hem bu yanılgıdan hem de Sultan'ın Valide'nin türbesinde defnedilmesinden kaynaklandığı muhtemeldir. Ancak padişah, annesi ve kız kardeş üçlemesinde diğer iki Sultan'a göre Beyhan Sultan daha aktif bir çizgidedir. Nitekim 1790 seferberliğinde 50 askeri cepheye göndererek hem kardeşinin yanında durmuş hem de kendi devlet içi konumunu ortaya koymuştur. Ahmed Câvid bu durumu şöyle açıklamaktadır: “ *...Beyhân Sultân Efendi'mizin seksener gurûş kendü mâlından elli adem tahrîr ve iki hasekiyi başbuğ nasb eylediği tüvânâ nefer dahi mürûr ederken hasekilere ikişer yüz gurûş ve bayrakdârına elli gurûş ve neferâtına serâpâ beşer gurûş ihsân-ı hümayûn verilüb...* ”⁴⁵

III. Selim üzerinde tesiri olan kişilere dair bir değerlendirme yapan Stanford J. Shaw da Beyhan Sultan'ın padişahla bağımlı siyasi bir çizgide göstermektedir. Arabacızade İbrahim Nesim ve Yusuf Ağa'nın padişahın kurullarında söz sahibi olmalarını Sultan'a bağlayan Shaw, İbrahim Nesim için “*gizli sıtma*”⁴⁶ lakabını kullanarak onu kararlı, acımasız biri olarak tanımlamakta, valide kethüdası olan Yusuf Ağa'nın da padişah üzerindeki etkisini yine Beyhan Sultan'a verdiği destekle ilişkilendirmektedir.⁴⁷

İki kardeş arasında kanunları zorlayan ilişki, Uzunçarşılı'nın makalesinde ifade ettiği gibi Beyhan Sultan maddi olarak sıkıştığı bir zamanda III. Selim'in darphane emini Yusuf'tan gizlice 50 bin kuruşun Sultan'ın kethüdasına verilmesini istemesidir. Padişah: “*..darbhaneden akçe almaya hicab ediyorum; ama bu dahi*

⁴⁴ III. Selim'in Sırkâtibi Ahmed Efendi Tarafından Tutulan Rûznâme, yay. haz. Sema Arıkan, Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1993, s.412.

⁴⁵Ahmed Câvid, **Hadîkâ-i Vekayi'**, Haz. Adnan Baycar, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 1998, s.20.

⁴⁶Standford J. Shaw, **Eski ve Yeni Arasında Sultan III. Selim Yönetiminde Osmanlı İmparatorluğu**, Çev. Hür Güldü, Kapı Yayınları, İstanbul, 2008, s.120.

⁴⁷A.g.e., s.117.

karındaş bulunmuş sayemde, şimdi yaptırmayıp ne vakit yaptıracaklar..”⁴⁸diyerek kızkardeşine karşı sorumluluğunun altını çizirken bu durumun onun rahatsız ettiği de âşikardır. Bu ilginç yaklaşım şüphesiz kardeşine duyduğu aşırı bağ ve hassasiyetle ilgiliydi burada sırrı paylaşan kişinin ileride valide kethüdalığına gelmesi, sonrasında kazandığı şöhret ve Beyhan Sultan ile devam eden ilişkilerinin altını çizmek gerekmektedir.

Beyhan Sultan’ın her iki isimle de bağı hayatta oldukları müddetçe devam etmiştir. 1790’da 1.700 kuruşluk bir saat valide kethüdasına Beyhan Sultan tarafından hediye edilmiş⁴⁹ İbrahim Nesim Efendi ise Sultan’ın kethüdası olarak hizmet vermiş III. Selim sonrası arananlar arasında olduğunda Beyhan Sultan’ın onu sakladığından şüphe bile edilmiştir.⁵⁰

Beyhan Sultan’ın pek çok işinin halledilmesine dair III. Selim’in hatt-ı hümayunlarının bulunması, Sultan’a ihsan edilen mukataalar, birlikte düzenlenen eğlenceler ve elbette padişahın yeni düzen kurma çabasında kardeşinin verdiği destek aralarındaki bağın kuvvetine işaret etmektedir. Aynı zamanda belirtilmelidir ki ağabey-kardeş her anlamda birbirini desteklemesine rağmen Beyhan Sultan’ın özellikle kumaş alımlarında III. Selim’in emrinin dışına çıktığı da bir gerçektir. Masumane bir zaaf da olsa Beyhan Sultan için iktidara yakın olmayı sevdiği gerçeğini de göz ardı etmemek gerekmektedir. Zira o, oldukça özgür ve hükmetmeyi seven bir kadındı. Onun bu yönü özellikle kurduğu ilişkilerde gözlenmektedir.

Kardeşleri arasında en uzun süre hayatta kalan ve hanedan içindeki konumunu III. Selim döneminde edindiği siyasi tecrübe üzerinden sürdüren Beyhan Sultan’ın bilhassa köle satın alma ve cariye yetiştirmedeki mahareti diyebileceğimiz olgu II. Mahmud’un padişahlığında onu bizzat padişah eşi ve kızı nezdinde kıymetli kılmıştır. Sultan yetiştirdiği Hoşyar isimli cariyesini tam olarak zamanı bilinmese de II. Mahmud’un haremine sokmayı başarmış ve bu cariyenin Mihrimah Sultan’ı doğurmasıyla sarayda etkisini korumuş gözükmektedir. Beyhan Sultan’ın bu yöntemi

⁴⁸İsmail Hakkı Uzunçarşılı, “Nizam-ı Cedid Ricalinden Valide Sultan Kethüdası Meşhur Yusuf Ağa ve Kethüdazâde Arif Efendi”, **Belleten**, Cilt 20, Sayı 79, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 1956, s.487.

⁴⁹BOA., TS. MA. e. 846-13, R 1205 [Aralık 1790].

⁵⁰ BOA., HAT.174/7521, 29 Z 1222[27 Şubat 1808].

III. Selim haremde de kullandığı muhtemeldir zira defterlerinde ismi sıklıkla geçen “Beşinci Kadın Nurşems” III. Selim’in kadınlarından ve kesin olmamakla birlikte Beyhan Sultan ile ilişkisine bakıldığında Sultan tarafından yetiştirilmiş olması kuvvetlidir.

1.4. Evlilik

1.4.1.Eşi, Düğünü, Evliliği

Beyhan Sultan, 1783 yılında Silâhdâr Perişân Çelik Mustafa⁵¹ Paşa ile (1748?-1798)⁵² evlendi ve bu evlilikten Hatice isminde bir kızı dünyaya geldi. Paşa’nın ölümüne kadar süren evliliğin aile bağlarını içeren mahiyeti belirsiz olmakla birlikte gerek Mustafa Paşa’nın görece silik karakteri gerekse ona verilen görevler, bu evliliğin prosedür gereği yürütüldüğü görüşünü düşündürmektedir. Genel olarak padişah kızlarının eşlerinin özenle seçilmesine karşılık Beyhan Sultan’ın babasının tahtta olmaması hattâ Abdülhamid’in “içerdeki” kızları unutmaması da damad seçiminde alalecele davranıldığı görüşünü desteklemektedir.

Osmanlı’da Sultanların evlilikleri siyasi menfaatler doğrultusunda gerçekleşmiş tahttaki padişahlar, kızı ya da kendinden önceki padişahın kızlarına karşı öncelikle kendi konumlarını düşünmüştür. Ancak bu durum sultan evliliklerinin zorla olduğu ve sultanların eşleri karşısında sadece siyasi figür olarak pasif kaldıkları anlamına gelmemektedir. Zira II. Abdülhamid’in V. Murad’ın kızı Hatice Sultan’a uygun bulduğu damad beğenilmeyince Sultan’ın padişaha sitem ettiği hattâ kocasını beğenmediği için selamlıkta yatırdığı bilinmektedir.⁵³ Sultanların eşlerine bakış açısını Uzunçarşılı şöyle izah etmektedir⁵⁴:

“ Sultanlar kocalarının kendilerinden başkalarıyla münasebetlerini istemezler, hattâ o zamanın âdeti üzere cariye istifraşına müsaade etmezlerdi. Kocaları, sultanların tahkkümlerine katlanmağa mecbur olup hanedana hürmeten veya korkularından

⁵¹ İsmi Mehmed olarak da geçmektedir. Lakabına dair herhangi bir bilgi bulunamamıştır.

Bkz.Uzunçarşılı, a.g.e, s.161.

⁵² Yılmaz Öztuna, **Devletler ve Hânedanlar Türkiye (1074-1990)** C.2, Kültür Bakanlığı Yayınları:101, Ankara, 1969, s.236.

⁵³ Cevdet Kırpık, **Harem Son Yüzyılı Sultanlar ve Damatlar**, Timaş Yayınları, İstanbul, 2012, s.43.

⁵⁴ Uzunçarşılı, a.g.e. s.164.

zevcelerini tatlik edemezlerdi; yalnız Kanunî Sultn Süleyman'ın Vezir-i âzamı Lütfi Paşa, zevcesi Şah Sultanın tahakkümünden bıkarak ana hakaret etmiş ve bu suretle pâdişahın emri üzerine ayrılmışlardı.”

Beyhan Sultan'a seçilen eş konusunda ise Sultan'dan ziyade padişahın hoşnutsuzluğu sözkonusudur. I. Abdülhamid'in Mustafa Paşa için düğünden epey bir zaman sonra bir hatt-ı hümayununun başında: “...*Beyhan Sultan zevci Silâhdâr Mustafa Paşa beş guruşa malik değildir mansıbı dahi galiba bihasıldır*” demesi dikkat çekicidir.⁵⁵ Yeğeni için verdiği acele karardan pişmanlık duyduğunu düşündüren ifade Fikret Sarıcioğlu'nun padişahın paşaya bakışını ifade ettiği şu bilgiyle birleşince Beyhan Sultan'ın eşi hakkında genel kanının haklı olduğunu düşündürmektedir:

“Silâhdâr Mustafa Paşa bir sultân zevci bulunmuş. Hâlinden ağlar. Nitelim. Rehâvet-i tab'ı dahi ma'lum” (A.91); “Lâkin Silâhdâr Mustafa Paşa'yı bilürüm. İşe yaramaz ise yine zalemeden değildir. Bi'llâhi zalemeden olsa dâmâdım olsa sâhib olmam. Mağdûriyeti ma'lumdur....Beş guruşa muhtâc diyorlar.”⁵⁶

Silâhdâr Mustafa Paşa hakkında I. Abdülhamid'in görüşleri böyleyken Paşa hakkında Sakaoğlu'nun: “...*yolunun İstanbul'a düşmesine izin verilmeyerek eyalet valiliklerinde dolaştırılan kocası Mustafa Paşa 1798'de ölünce görece dul, ama daha da özgür kalmıştır.*”⁵⁷ demesi de bu evliliğin Sultan'ı özgürleştirmek amaçlı gerçekleştirildiği ve Paşa'nın da üzerine düşen görevi yerine getirdiği görüşünü doğrulamaktadır. Ancak Mustafa Paşa'nın III. Selim döneminde kaymakamlık görevini üstlenmiş olduğunun altını çizmek gerekir. Bu görevlendirmenin padişahın çok sevdiği kız kardeşini taltif amaçlı olması muhtemel olmakla birlikte sonrasında Paşa'nın Sakaoğlu'nun dediği gibi önce Mora ardından Eğriboz, Selanik ve Bosna'ya vali olarak gönderilmesi dikkat çekicidir ve Sultan'ın bunda dahlilin olmaması ihtimal dışıdır zira Beyhan Sultan'ın III. Selim ile arasındaki bağ oldukça kuvvetliydi.

⁵⁵ BOA., HAT. 22/1080, 29 Z 1202 [30 Eylül 1788].

⁵⁶ Fikret Sarıcioğlu, **Kendi Kaleminden Bir Padişah Portresi Sultan I. Abdülhamid (1774-1789)**, Tarih ve Tabiat Vakfı TATAV Yayınları, İstanbul, 2001, s. 132.

⁵⁷ Necdet Sakaoğlu, **Bu Mülkün Kadın Sultanları Vâlide Sultanlar, Hâtunlar, Hasekiler, Kadınefendiler, Sultanevendiler**, Oğlak Bilimsel Kitaplar, İstanbul, 2008, s.345.

“ Enderûn-ı Hümâyûn’dan müfeeyyez olup, Kara Vezir Mehmed Paşa’nın yerine silahdâr-ı şehryârî oldu. 1194 Şevvalinde (M.Eylül 1780) vezâretle Selanik ve bâdehu Halep valisi olup, 1198 (M. 1784)’de Kubbe-nişin olup, müteâkiben Karasi Valisi dahi oldu. O senenin Cemaziyülâhiresinde (M. Nisan 1784) Beyhan Sultan tezvic edildi. 1203 Zilkadesinin yermiyedisinde (M. 19 Ağustos 1789) Sadâret Kaymakamı oldu. 1206 (M. 1792)’da Ordu-yı Hümâyûn vusûlünde kaymakamlığı münfesih olup, müteâkiben Mora Valisi oldu. 1209 (M.1794)’da Eğriboz Valisi ve 1210 (M. 1795)’da Selanik ve 1211 (M.1795)’de Bosna valisi oldu. 1213 (M.1798)’te irtihâl eyledi. hayr-hân-ı devlet, müstekim idi. Mahdûmu silahşörândan Enderû-ı Hümâyûn’dan mahrec Eyyubî Ahmed Bey 1228(M.1813)’de vefât edip, Üsküdar’a defnolundu.”⁵⁸

Beyhan Sultan’ın evlilik kararı da bu evliliğin mahiyetini anlamaya yardımcı olmaktadır çünkü I. Abdülhamid devrinde gerçekleşen evlilik, babası tahtta olmayan Sultan’ın annesinin padişaha “*feryadı*” ile gerçekleşmiştir.

“Bu misillü mevadın lisanen müzakeresi ve kalemle tahriri bu vakitlere göre bîmunasib lâkin biraderim merhumun içerde olan kerimleri Beyhan Sultan ve Hatice Sultan tamam izdivaç vakitlerine reside olmakla valdeleri kadın feryad-ı figan ederek iltica hemen Beyhan Sultan’ın izdivacını iltimas eder Sultan-ı mumailiye bir illete giriftar olup rahm dedikleri illet saat besaat bir baygınlık gelip çağırır imiş. Bu babda ben dahi muztaribül-hal kaldım. Ahşam vardım valdesi bunda olmakla hâkipâyime yüz sürerek bir rütbe iltica eyledi tahammül-ı ademî imkân ben dahi cevap eyledim....”⁵⁹

Padişahı bu denli şaşkına çeviren durum aslında Beyhan Sultan’ın sınırlarla çevrili ve kısıtlı saray hayatından kurtulması için gerekliydi. Pek çok sultan evlenerek özgürlüğüne kavuşma yolunu seçmekte ve kocasının görev yerine gitme zorunluluğu olmadığı için İstanbul’da kalarak oldukça rahat bir hayat yaşamaktaydı. Bu nedenle Beyhan Sultan’ın başına gelen bayılma hastalığının bu sınırlı hayattan kaynaklandığı düşünülmektedir. Neticede işe yarayan bu hal padişahı telaşa düşürmüş hattâ nişan ve nikâhı bir araya getirerek Beyhan Sultan’ın alelacele

⁵⁸Mehmed Süreyyâ, **Sicill-i Osmanî Yahud Tezkire-i Meşâhir-i Osmâniyye**, C.IV/11, yay. haz. Orhan Hülâgü, Mustafa Ekincikli, Hamdi Savaş, Sebil Yayınevi, İstanbul, 1998, s.33.

⁵⁹ Uluçay Çağatay (1980), s. 103.

evlenmesine, kendi sarayına yerleşmesine imkân sağlamıştır. Bu ilginç düğün aynı zamanda I. Abdülhamid'in verdiği kararların farklı uygulamalarında da örnek teşkil etmiştir: *“Karar verildiğinde ise düğünlerin acele olarak yapılmasını, bazen ay ve gün vererek istiyor, Beyhan Sultan'ın evlenmesinde icrâ edildiği gibi nişan ve nikahın bir arada gerçekleştirilmesini bildiriyordu.”*⁶⁰

Hanedan kızlarının evlenmesinde uygulanan yöntemin biraz dışına çıkılarak gerçekleşen evlilikte Sultan'ın çeyizleri hakkında bir belge bulunamamıştır ancak I. Abdülhamid'in evlilik kararını vermesinden sonra vezirine yazdıkları arasında *“...nikah olanlara 15 kise ağırlık namına bir mücevher kuşak bir çift küpe ve bilezik ve mirat ve ayakkabı incilice mücevherlice hemen..”*⁶¹ denmesi Beyhan Sultan'a da bunların verildiğini düşündürmektedir. Nişan ve düğün sonrası devlet erkânına Beyhan Sultan tarafından dağıtılanlar ise belgelerde bulunmaktadır. Tablo 1.3'te nişan teslimi sonrası Tablo 1.4'te ise nikahtan sonra hediye edilenler ile kimlere verildikleri gösterilmiştir.

⁶⁰ Sarıcioğlu, a.g.e., s. 160.

⁶¹ BOA., TS. MA. e. 807/90, 1198 [1783].

Tablo 1.3. Nişan Teslimi Sonrası Darüssade Ağası Huzurunda “i’ta ve elbas buyulan” Eşyanın Listesi

Verilen kişi	Eşya	Atiye Miktar*(kuruş)
Kethüda	Erkan samur kürk, boyama ve yağlık	
Teşrifâtî Efendi	Hil’at, boyama yağlık	300
Halife-i teşrifâtî Efendi	Hil’at, boyama, yağlık	100
Kesedar teşrifâtî Efendi	Hil’at, boyama, yağlık	100
... (?) Ağa	Hil’at, boyama ve yağlık	
Karakulak bostanı ağa	Hil’at, boyama ve yağlık	
Karakulak kethüda bey	Hil’at, boyama ve yağlık	
Mirâhor damad paşa	Hil’at, boyama ve yağlık	
Silahdâr damad paşa	Hil’at, boyama ve yağlık	
Serserâç damad paşa	Hil’at	
Yedekçi başı damad paşa	Hil’at	
Yemişçibaşı ağa	Hil’at	
Ağâyan-ı âsıfının cümlesi		350
Neferât-ı ... (?)		200
Çavuşân alayı		30
Baş çavuşa		10
Kapı kethüdaları		30
Tabla keşân		50
Sadrazam	Ağır yağlık, yemeni ve boyama	
Şeyhülislam	..çukya(?) kaplı ferace, samur kürk ve boyama	
Damad vekili	Samur ferace kürk, boyama ve yağlık	
Vekil şahidleri	İki çuka ferace, iki boyama ve yağlık	
Halife ve kesedar teşrifâtî	İki sof ferace, boyama ve yağlık	
Mevcut bulunan bendekân	Boyama ve yağlık	

Kaynak: BOA., TS.MA. e.1282/11, 17 C 1198 [8 Mayıs 1784].

*Nişan sonrası ihsan edilen hediyelerin çoğunda hediyeenin kuruş değeri verilmemiştir.

Tablo 1.4. Nikâhtan Sonra Gönderilen Bohçalar

Verilen kişi	Kim tarafından verildiği	Eşya
Sadrazam	Sultan başağası*	Cameşû bohçası
Sadrazam	Sultan başağası	Cameşû bohçası
Şeyhülislam	Teşrifâtî Efendi	Cameşû bohçası
Rumeli Kadıaskeri	Teşrifâtî Efendi	Cameşû bohçası
Anadolu Kadıaskeri	Teşrifâtî Efendi	Cameşû bohçası
Nakib'ul-eşraf	Teşrifâtî Efendi	Cameşû bohçası
İstanbul Kadısı	Teşrifâtî Efendi	Cameşû bohçası
Darüs'saade	İrade buyrulan bir kişi	Cameşû bohçası
Silahdar	Damadın çukadarı	Cameşû bohçası
Kethüda	Damadın miftah ağa	Cameşû bohçası
Valide kethüdası	İrade buyrulan bir kişi	Cameşû bohçası
Yeniçeri ağası	Damadın mühürdarı	Cameşû bohçası
Defterdar	Damadın ..(?)	Cameşû bohçası
Reisülküttab	Damadın kapıcılar bölükbaşı	Cameşû bohçası
Çavuşbaşı	Damadın ..(?)	Cameşû bohçası
Tersane emini	Sultan'ın baltacılar bölükbaşı	Cameşû bohçası
Bostancıbaşı	Damadın kaftancısı	Cameşû bohçası

Kaynak: BOA., TS.MA. e.1282/11, 17 C 1198 [8 Mayıs 1784].

* Sadrazam bohçaya karşılık bir samur erkan kürk hediye etmiştir.

Bu hızlı evlilik merasimi hakkında en detaylı bilgi ise Vâsîf Tarihi'ndedir. Paşanın haberdar edilip İstanbul'a gelmesinin ardından kıyılan nikah ve düğüne dair her aşamayı kaydeden Ahmed Vâsîf Efendi Beyhan Sultan'ın düğünü şöyle anlatmaktadır:⁶²

“... elhayr lâ yuahhir mefhumu üzere iş bu şehir-i Cumâdelâhirenin sekizinci erba'â günü şeyhülislâm ve müftülenâm hazretleri Saray-ı hümayûn'a da'vet ve Darüssa'âdetü'sşerîfe ağası hazretlerine muhtas olan odada bisât-ârâ-yi ikamet oldukları esnâda vezîreyn-i müşârûn-ileyhimâ hazerâtı tarafından bundan akdem tertîb olunan nişân takımlarını mu'tâd üzere sağdıc ta'yîn olunan kethüdâ-yi bî-hemtâ-yi hazret-i âsafî Esseyyid Mehmed Hayri Efendi hazretleri mu'anven âlây ile Enderûn-ı hümayûn'a îsâl ve takdîm ve tarafeyn vekilleri hâzır oldukları hâlde ma'lûmü'l-mikdâr mehr üzerine Beyhan Sultan aliyyetü'sşân hazretlerini Mustafa Paşa hazretlerine mevlânâ-yi müşârûn-ileyh hazretleri akd buyurub dua akabinde ilbâs -ı mu'tâd olan zevât-ı kirâma semmur kürkleri ve hil'atler iksâ ve ba'zı zevâtâ dahi surreler i'ta ve şehir-i mezkûrun onbeşinci çarşamba günü sultan-ı müşârûn-ileyhâ hazretlerinin Saray-ı hümayûn'dan cihâz-ı cihân-bahâları nakli fermân buyurulmağla kân-ı imkânda nâdirü'l-vücûd ve hazâin-i mülûk-ı âfâkda emsâli kemyâb ve nâbûd cevâhir-i müşa'sa'a ve emti'a-i mülemma'a ve evâni-i talâ ve sîm ve esâs-ı

⁶²Ahmed Vâsîf Efendi, **Mahâsinü'l-âsâr ve hakâikü'l-ahbâr**, yay. haz. Mücteba İlgürel, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1994, s. 138-139.

mümteni'atü't-takvîmleri âlây-ı vâlâ ve tertîb-i dilârâ ile ismet-saray-i sultânilerine nakl ve ferdâsı müşârün-ileyhâ hazretleri sâirinden müzeyyen âlây ile halce-i ismet ve beytü'l-arûs-ı iffet olan harem-i irem-veşlerin teşrîf buyurub erbâb-ı âlây avdet ve ancak sadrı'azam-ı âlî-makam ve şeyhülislâm-ı benâm ve kapıdan-ı deryâ ve ricâl-i bâb-ı şeref-intimâ zânüzed-i visâde-i ikamet oldular. Bu hilalde gâh sohbet-i hassü'l-hass ile imrâr-ı ezmân ve gâh istimâ'ı-hânendegân ve sâzendegân ile tenşît-i ezhân ve be'del-mağrib Dârüssa'âde ağası hazretleri dahi saray-i mezkûre gelüp ba'de'l işâ vezîr-i müşârün-ileyh hazretleri harem-sarây-i sultanîye duhûl ve müşârün-ileyhim hazerâtı dahi avd ü kufûl ve seheri damad paşa hazretleri Bâbîâlî'ye vürûd ve takbîl-i dâmen-i sadrû'l-vüzerâ ile ihrâz-ı şeref-i nâma'dûd edüp taraf-ı âsafânenen bir ferve-i semmur zîver-i âtîk-i mefhareti kılindikdan sonra saraylarına avdet ve ba'de'l-cum'a kutb-i dâire-i hilâfet ve şems-i âsmân-ı saltanat olan şehriyâr-ı âdil ve pâdişâh-ı deryâ-dil hazretleri dahi mu'tad üzere saray-i sultânîye pâ-nihâde-i i'tibâr ü şeref ve dâire-i Harem-i muhterem'de çâr-bâliş-i nişîn-i şevket olarak ihyây-i resm-i selef buyurup akşama karîb bi'd-devleti ve'l-ikbâl hareket ve dürr-i yektâ-yi vücûd-ı hümayûnlarına sadef olan saray-ı behişt-âsâlarına avdet buyurdular damad paşa hazretlerinin kapu kethüdâları olan Mustafa Ağa bu esnâda mendîl-bend-i meyân-ı hizmet ve berzede-i dâmân-ı gayret olmakdan nâşi meclâ-yi jeng-beste-i emeli perdaht-kârî-i teveccüh ü ikbâl ile mücellâ ve musaykal ve ukde-i saht-beste-i maksûdu nâhun-ı iltifât ve nevâziş ile münhâl olub bilfi'il kapucu-başılık rütbesini ihrâz ile ser-efrâz oldu."

Sultan'ın mehrinin 50 bin altın olduğu bu nikah merasimi⁶³ Cevdet Tarihi'nde de şu şekilde geçmektedir: ⁶⁴

"Sultan III. Mustafa Hanın kızı Beyhan Sultan ile Hatice Sultanın evlenme zamanları gelmişti. Temiz yürekli birer vezirle evlendirilmeleri gerekiyordu. Beyhan Sultanın Silâhdar Mustafa Paşa'yla evlendirilmesi Hatice Sultanın da Esseyid Ahmed Paşa'ya namzed olduğu haberi için adam gönderilmişti. Mustafa Paşa Haleb'den ayrılıp bu sırada İstanbul'a gelince (Elhayr lâ yuahhir) deyimi üzere cumadelâhirenin 8'inci Çarşamba günü gelenek olan merasimle evlendirildi. Bu ayın 15'inci günü de çeyiz takımı Beyhan Sultanın sarayına taşındı. Ertesi gün Beyhan Sultan büyük bir alayla Sultanın kendi sarayına teşrif edince alaya katılanlar geri döndü. Ancak Sadrıâzam ve Şeyhülislâm ve Kapdan Paşa sarayda kaldı. Güneş batınca Darüssaade ağası da saraya giderek damad paşa yatısı namazından sonra Haremsaray-ı Sultaniye girerek onlar da geri döndüler. Sabah olunca damad Paşa Bab-ı âliye geldiği vakit Sadrıâzam tarafından en iyisinden bir samur kürk giydirildi. Sonra sarayına geri döndü. Cuma namazından sonra Abdülhamid Han hazretleri her zamanki gibi Sultanın sarayına gelip Sultanın harem dairesinde akşama kadar oturup şeref verdiler. Sonra saray-ı hümayunlarına döndüler. Bu sırada Damad Paşa'nın kapu kethüdası Mustafa ağa hizmette bulunduğu için kendisine kapıcı başılık rütbesi ihsan edildi."

Düğünden sonra padişah tarafından yeni evli çiftlerin ziyaret edilmesi geleneği de gerçekleşmiştir. I.Abdülhamid'in Şah, Beyhan ve Hatice Sultanları ziyaretine dair bulunan evrakta "*İsmetli Beyhan Sultan hazretlerinin saray-ı âlilerine teşriflerinde daire-i âlilerine ihsanı-ı mülükane buyrulan meblağ 1500 guruş.*" ⁶⁵

⁶³ Uzunçarşılı, a.g.e., s.161.

⁶⁴ Ahmed Cevdet Paşa, **Tarih-i Cevdet** C.III, Üçdal Neşriyat, İstanbul, 1966, s.171.

⁶⁵ BOA., TS. MA. d. 2432, C 1198 [Nisan 1784].

denirken damada herhangi bir ihsan olmaması dikkat çekicidir zira aynı belgede Şah Sultan'ın sarayını da ziyaret eden padişah Sultan'a 1.500, damada 1.000 kuruş vermiştir. I. Abdülhamid'in ziyaret ettiği sultanlardan bir diğeri de Hatice Sultan'dır, Sultan'a 1.200 kuruş verilmiştir.

Beyhan Sultan'ın Paşa'nın ölümünden sonra kocasının muhallefâtını soruşturduğu kendisine iletilmesini istediği bilinmektedir. Bosna valisi iken vefat eden Paşa'nın ölmeden önce borcu için miriden iki yüz kese talebinde bulunup bunun yüz kesesi için onay çıktığı ancak Paşa'nın ömrünün bu miktarı almaya yetmediği görülmektedir. Yine de yüz kese Paşa'nın malı sayıldığından borçluları, kapı kethüdası ve hazine, paşanın hazinesine el konulmasında ısrarcı olmuş Beyhan Sultan ise muhallefâtın ne eşya ne de hazinesinde hiçbir bozulma olmadan kendisine iletilmesini istemiştir. Bu nedenle durum padişaha iletilerek ne yapılacağı sorulmuştur. Padişaha aktarılan duruma dair kız kardeşini haklı gören III. Selim “...*merhumun terekese niçün gelemedi. Tiz gelüb teslim olunsun kil-ü kali gelsün*”⁶⁶ demiş ancak Paşa'nın kethüdaya borcu, Bosna cizyesi ile yapağı rüsumundan Hazine-i Amire ve İrad-ı Cedid'e ödenecekler gibi mali sorunlar nedeniyle ikinci kez padişaha durum aktarılıp görüş alınmıştır. Padişahın terekenin kız kardeşine gelmemesinden dolayı şaşkın olduğu, yazdığı hatt-ı hümayundan anlaşılmaktadır. Padişah şöyle demektedir:

“Kaimkam paşa

Miri akçesi miriye gelür sair kendi terekese sultana gelsin lakin şimdiye dek niçün gelmiyor. Kethüdası yerine vezir oldu ve Bosna yı zapt eyledi de niçin böyle idiyor akçe ve eşya gelsin bu lakırdılar bundan olur. İbtia tiz gönderesün kapı kethüdasının alacağını bu tarafda Sultan versün”⁶⁷

1.4.2.Kızı Hatice Hanım

Beyhan Sultan'ın evlilik hayatı ve eşiyle ilişkisi bahsedildiği üzere Sultan'ın özgürleştiren bir unsurdur. Sultan'ın defterlerinde Paşa sadece mutfak masraflarına katkısıyla ifade edilmiş ya da terzi defterlerinde kendisine dikilenler bulunmuştur ancak kızı Hatice Hanım babasından daha şanslı olmakla birlikte annesiyle özel ilişkisi gözlerden uzak tutulmuştur. Sultan, defterlerinde kızını Hatice Hanım olarak

⁶⁶ BOA., HAT. 238-13250, 29 Z 12 1214 [24 Mayıs 1800].

⁶⁷ BOA., HAT. 271-15828, 29 Z 1214 [24 Mayıs 1800].

zikretmiş ve bu resmi hitabı hiç bozmadan kızının konağına gitmesini ya da kızına verdiklerini de normal bir muhasebe maddesi olarak kaydetmiştir. Beyhan Sultan'ın annesi Adilşah Kadının Sultan'ı yetiştirmesi düşünüldüğünde Sultan'ın kızına ilgisiz kaldığı ihtimal dışıdır ancak kızına dair yazılmış bir pusulanın olmaması ilginçtir. Sultan, kızıyla ilişkisine dair en ufak bir ipucu vermezken harcama defterlerinden birinde Hatice Hanım'ın konağı için bazı harcamaların bulunması Sultan'ın kızı üzerindeki kontrolünü göstermektedir.⁶⁸

Sağlığında evlendirdiği kızının kiminle evlendirdiği de bilinmemektedir. Ancak Sultan'ın kızının düğünü için bir takım eşyanın alınması için emir verdiği ve Tablo 1.5'te görüldüğü üzere ödemeyi kendisinin yaptığı belgeler mevcuttur. 1799 senesine ait belgede toplamda 8.966,5 kuruşluk kumaş alındığı gözükmemektedir.

Tablo 1.5. Beyhan Sultan'ın Emriyle Kızı Hatice Hanım'ın Düğünü İçin Alınanlar

Eşya	Aded	Beher kuruş	Miktar (kuruş)
Rızayı donluk şal	14	170	2.380
Zerli sevai	5	110	550
Sade sevai	8	80	640
Çitari	6	30	180
Zerli kadife	41,5 zira'	16	664
Şayak	97 zira'	1,5	145,5
Venedik hatayisi	68,5 zira'	6	411
Def'a rızayı donluk şal	5	170	850
Def'a zerli sevai	5	110	550
Def'a sade sevai	5	80	400
Sade hatayi	150 zira'	3	450
Def'a Venedik hatayisi	100 zira'	6,5	650
Telli ustufe	25 zira'	16	400
Diba telli donluk	1 adet 10 zira'	9	90
A'la Venedik hatayisi	32,5 zira'	8	260
Telli Sakız hatayisi	99 zira'	3,5	346
Toplam			8.966,5*

Kaynak: BOA., TS. MA. d. 3033-8, 1214 [1799]

* 800 kuruş indirim yapılan hesap iki taksitte ödenmiştir.

⁶⁸ BOA., TS.MA.e.174/19-6, 27 Ra 1232 [14 Şubat 1817].

Hatice Hanım'ın çeyizine dair evrağın “*Silahdar Mustafa Paşa'nın kızı Hatice Hanım..*” olarak başlıklandırılması Beyhan Sultan'dan bahsedilmemesi de ilginçtir. Paşa'nın hayatta olmamasına rağmen babasının adıyla anılan Hatice Hanım'ın zengin çeyiz listesi ve alınanlar da ise Beyhan Sultan'ın ağırlığı kendini göstermektedir. Yukarıda bahsedilen kumaşların düğün için Sultan'ın emriyle alınmış olması kadar 1800 senesine tarihlendirilmiş kıymetli eşyanın parasının da Sultan tarafından ödenmesi Beyhan Sultan'ın kendi politikasının gereği davrandığı yani kızını babasının sorumluluğunda gösterirken arka planda kontrolü elinde tuttuğu izlenimi bırakmaktadır.

Tablo 1.6. Hatice Hanım İçin Düğününde Alınanlar

Eşya	Miktar (kuruş)
Perçem için ahz olunan elmas	286
Perçemin mıhlama cila ve üstadiyesi	315
Tarak kesesine alınan 50 adet zümrüd	67,5
Tarak kesesinin işleme baha	12
Tarak kese gövde derisi	2
Ara toplam	682,5
Def'a tarak kesesin seraciyesi	11
Sim duvak yaldızı ve cila	12,5
Saat ta'miri ve altun toka	19
İnci tesbih ta'miri ve dizme baha	5,5
Ara toplam	730,5
Karluk silmesi	5
Mücevher bıçak ta'miri	26
Sim sandık a... (?) ve cila ve kumaş kaplaması ve simler mıhlama	39
İskemleye kumaş kaplaması ve gümüşlü mıhlama	10
Ara toplam	810,5
Bir mücevher çiçek baha	600
Beş adet mücevher iğne baha	500
Toplam	1.910,5*

Kaynak: BOA., TS. MA. d. 3033-6 / H.1215 [1800].

* Beyhan Sultan tarafından ödenmiştir.

Hatice Hanım'ın nerede oturduğuna dair de net bilgiler olmamakla birlikte Sultan'ın Eyüp'teki yalılarında birinde ya da Eyüp'te bir konakta oturduğu düşünülmektedir. Bostancıbaşı Defterleri'nde Hatice Sultan'ın Sarayı yanındaki yalının "*Hanımsultanzâdenin sakin olduğu Çukur Yalı*" olarak tanımlanmış olması da bu ihtimali güçlendirmektedir.⁶⁹ Çeyiz defterinde konağının tamiri ve alınan hasırların listesi mevcuttur. Oldukça zengin listenin bir kısmı Tablo 1.7'de verilmiştir. Görüleceği üzere Sultan, kendi şanını kızı üzerinden sergilemiş hiçbir eksik bırakmayarak annelik vazifesini de kızı üzerindeki kontrolünü de bu listeler üzerinden takibe imkân vermiştir.

⁶⁹Reşad Ekrem Koçu, "Bostancıbaşı Defterleri", **İstanbul Enstitüsü Mecmuası IV.**, Baha Matbaası, 1958, İstanbul, s.59.

Tablo 1.7. Hatice Hanım'ın Konak Tamiri İçin Yapılan Masraflar

Açıklama	Miktar (kuruş)
Hafta-i evvelde amele yevmiyesi	155,5
Hafta-i sâlide keزالık	247
Hafta-i sâlide düلger ve neccar yevmiyesi	189
Sıvacı yevmiyesi	150,5
Nakkaş yevmiyesi	62,5
Ara toplam	804,5
Hamamcı yevmiyesi	32
Taşçı yevmiyesi	18
Hafta-i râbi'de düلger ve neccar yevmiyeleri	112
Sıvacı yevmiyesi	169
Batnacı(?) yevmiyesi	25
Ara toplam	1.160,5
Nakkaş yevmiyesi	73
Hamamcı yevmiyesi	35
Taşçı yevmiyesi	25
Müteferrika masraf	89
Hafta-i hâmistе verilen yevmiyeler	70
Ara toplam	1.452,5
İskele için ve sair iktiza iden kereste	160
İksirciye verilen	101
z..yediyle bazı mesaruf	50
Doğramacı hesabı	138
İki def`ada ameleye bahşış	30
Ara toplam	1.931,5
Hamam için kurşun	665
Kireç kantar hamaliye ile birlikte	68
Cam ve çilingir defteri yekûnu	86
Elvan boya ba defter	465
Tahta tathiri süprüntü ihracı ve hamaliye sair	90
Toplam	3.305,5

Kaynak: BOA., TS. MA.d. 3033-10, 9 Ra 1215 [31 Temmuz 1800]

Tablo 1.8. Hatice Hanım'ın Konağına Ferş Olunan Hasır

Eşya	Aded	Beher (kuruş)	Toplam miktar (kuruş)
Kebir hasır	8	55	440
Vasat hasır	7	40	280
Sağır hasır	13	25	400
Hasırcı gündeliği	2	17	54
Ara toplam			1174
Mismar	6	2,5	15
Şişe			16
Hamaliye ve kannab(?) ve kabre ve tirşe			9
Bahşiş			5
Toplam			1.229

Kaynak: BOA., TS. MA.d. 3033-10, 9 Ra 1215 [31 Temmuz 1800]

Tablo 1.9. Hatice Hanım’a Alınan Çeyiz ve Diğer Eşyanın Bir Kısım

Eşya	Aded	Tane miktar (kuruş/pâre)	Toplam Miktar (kuruş)
Yasdık	6	5	30
Sofra	1	27	27
Sofra	1	12	12
Kutu	1	45	45
Havlu	4	3	12
Uçkur	12		100
Uçkur	12	3,5	42
İşleme nehir yollu beyaz yastık	8	25*	56
İki top penbe zar	2	30	60
Çarşaf	2	15	30
Çarşaf	3	11	33
Canfes üzerine safi puldan cibinlik			500
Arslan terziye perde işlenmesi için verilen			500
Arslan terziye elbise ve işlemeler için ödenen miktar			5.000
31 arşun çuka			248
Sim leğenle birlikte ibrik	1		741
Sim klabdanlı buhurdan	1		345
Tepsi	2		741
Safi puldan nişan bohçası	1		200
Kürk kabı**	1		137
Sırmalı nişan yağlığı	1		130
Galatalı işçi kadına verilen			100
Ufak tefek şeyler			500
Simson yahudiden alınanlar			220
Cibinlik için 50 arşun canfes		3,5	175
10 top astar			25
1 top tül bent			60

Kaynak: BOA., TS. MA.d. 3033, 1214 [1799]

*Hesap hatası yapılmış. Tanesi yirmi beşerden değil yedişerden olmalı.

**“al şal üzerine safi puldan”

Hatice Hanım'ın annesinin sarayında alıştığı hayatı evlendikten sonra da sürdürdüğü, herhangi bir eksiklik yaşamadığı muhtemeldir. Beyhan Sultan'ın kızını yetiştirirken kendi annesinin üzerindeki etkisini ne derece kızında kullandığı bilinmese de defterlerde annesi adına, hastalık sırasında, para harcama yetkisi olduğu anlaşılmaktadır. Aynı yetkinin Beşinci Kadın için de geçerli olduğunun altı çizilmelidir. Hatice Hanım'a dair Beyhan Sultan'ın defterlerinde dikkat çeken bir nokta da Sultan'ın kızının konağına yaptığı ziyaretler ve bu ziyaretler sırasındaki ihsanlarıdır. Kızının çalışanları üzerinde bir hanedan mensubu olmanın gereği olarak bu ihsanlarda bulunduğu muhtemeldir. Sultan'ın kimi zaman da kızının konağına yiyecek maddeleri gönderdiği görülmektedir.

1.5. Üslubu ve Karakteri

1.5.1.Özgüven Sahibi, Tutarlı ve Olgun

Beyhan Sultan, hayatının merkezinde kendisi olan, özgüven sahibi bir kadındı. Kurduğu ilişkilerde yalın, sonuç odaklı ve abartıdan uzaktı. Kimseye karşı fevkalade bir üslup ya da tavır içinde olmayan Sultan'ın hayatına çok insan almadığı da anlaşılmaktadır. Aslında kendi çevresini kendi oluşturarak nezih bir ortam içinde kalmayı tercih etmesi ve bilhassa tek tük yazışmalarından takip edilen mesafeli ancak bir o kadar da saygın ve iddialı üslup kadar cinsiyetsiz tavır Beyhan Sultan'ın karakteri hakkında en net bilgiyi vermektedir. Bir zanlının, eski kethüdası da olsa, ısrarla kendisinden sorulmasına verdiği cevap ve kullandığı üsluptaki netliği aşağıda belge ortaya koymaktadır:

“Saadetlü, mekrametlü paşa hazretlerü

İbrahim Nesim Efendi'yi bizden sual eylemişsiz. Alimallah şahidallah İbrahim Nesim Efendi burada değildir. Dün ve bugün bana gelmedi. Eğer itimad olunmazsa mutemed efendiyi gönderesiz burada her mahale bakasın vallahulazim evladım olsa saklamam. Birkaç def'a adam gönderdiğinizize binaen keyfiyet tahrir olundu.

Beyhan Sultan”⁷⁰

Belgeden anlaşıldığı üzere muhatabına hem haddini bilmesi için alttan alta verilen ikaz “*birkaç kez adam gönderdiğinizize binaen..*” söylemiyle vurgulanırken

⁷⁰ BOA., HAT. 174/7521, 29 Z 1222 [27 Şubat 1808].

saklayacak bir şeyi olmadığını ifade edişindeki meydan okuma “*..her mahale bakasın vallallahulazim evladım olsa saklamam.*” da dikkatten kaçmamaktadır. Yine Beyhan Sultan’a dair başka bir ipucu da kendisine gönderilen kitaplara karşı duyduğu hoşnutlukta ortaya çıkan şu belgeden anlaşılmaktadır:

“Saadetli, rifatli efendi celil-il kadr hazretleri,

Hülasane selamlar olunur her halde hazret-i Hakk’ın hıfzı emanetinde berdevam ve ömr ü afiyette mütadaim olasız. Cavid beyin kitabları tarafınızdan irsal olunmuş on bir kıt’a kitab vasıl olub mahzuz oldum. Hak teala şevketli velinimetimiz efendimizin ömrü devletlerini uzun eyleye amin. Şukka üzere bahası irsal olunmuştur benim kağıdlarım dahi irsal olunmuş hat eyledim lakin ne hacet idi. Ha..(?) Hüda’ya emanet olasız. Beyhan Sultan”⁷¹

Beyhan Sultan’ın öfkesinde de sevincinde de kendini hissettiren olgun bir yaklaşım sözkonusudur. Sultan’ın gücünün farkında olduğu ancak bunu basitliğe düşmeden yerinde ifade ettiği yine aynı şekilde şahsına gösterilen kolaylıkla da bunu abartıya kaçmadan, üslubunca, duyduğu memnunluğu sergilediği gözükmemektedir.

1.5.2.Siyasi Dengelerinin Yakın Takipçisi

Sultan’a kethüdası tarafından gönderilen ve imparatorluk hakkında bilgiler içeren belgelerse Beyhan Sultan’ın günlük siyaseti yakından takip ettiğini göstermektedir. Siyasi gelişmeleri öğrenme konusunda özel ve kesin emri olduğu anlaşılan Sultan’a kethüdasının yeni gelişmeleri biraz gecikerek vermesinden dolayı mazeret ve özür beyanı ilginçtir: “*Bab-ı âliden Üsküdar’a saat on bire yakın gelinmiş olduğundan derhal hak pa-i seniyyelerine haber tahrir olunmağa vakit kalmadı. Bu babda taksirâtı çakeranem afv buyrulması niyaz bendeleridir.*”⁷²

Kethüdanın Sultan’a özür beyan ettiği durumsa aralarında eski Şeyhülislam ve Sadrazamın da olduğu bir takım görev değişiklikleridir. Bunların neden Sultan için önemli olduğu bilinmezken bu kişiler arasında Halet Efendi’nin de olması manidardır. Mevlevî olan ve II. Mahmud nezdinde değerliyen gözden düşen Halet Efendi Konya’ya sürülüp orada infaz edilmiştir ancak 1823 tarihli bu belgede Halet Efendi’nin önce Bursa’ya gönderileceği bilgisi bulunmakta daha sonraki sayfadaysa değişiklik belirtilerek Bursa yerine Konya’nın aldığı belirtilmektedir. Beyhan

⁷¹ BOA., TS. MA. e. 98/1-2, 26 Ca. 1217 [24 Eylül 1802].

⁷² BOA., TS. MA. e. 154-10/1, 29 12 1238 [6 Eylül 1823].

Sultan'a: *"Halet Efendi bendeleri esnayı rahde iken iltimasına mebni Konya'ya me'mur olduğu sahih olmakla hakpai âlilerine tahrirde ibtibadar(?) kılındı."*denilerek aktarılan bilginin Sultan için taşıdığı ehemmiyet meçhuldür lakin Mevlevilik ortak paydası ve III. Selim devrinde yükselen Halet Efendi'nin Sultan ile ilişkisi olduğunu söyleyebiliriz. Beyhan Sultan'ın Safaizade Yalısı'nda Halet Efendi'nin kızının düğünün yapılmasına izin vermesi hattâ merasim sonrasında genç çiftin bir miktar daha burada kalmalarına dair Halet Efendi'nin kethüda aracılığıyla iltimas talebi de Beyhan Sultan'ın Halet Efendi ile mesafeli de olsa bir ilişkisi olduğunu göstermektedir. Kethüda aracılığıyla yürütülen bu ilişkide Beyhan Sultan'ın Halet Efendi'nin şöhretine binaen ondan uzak durduğu ama kimi işlerin yürütülmesinde de ondan istifade ettiği anlaşılmaktadır. Zira kızının düğün merasimi ve Safaizade Yalısı'nın kullanım iznini alan Halet Efendi: *"Velimemüz için yalıyı mezkuru tahliye inayet ve bahusus ruz-u kasıma kadar ..(?) olunmasına ihsan ruhsat buyurmuşlar hakka malumdur ki bugün dünyaya gelmiş ve cihan benim olmuş gibi mesrur oldum."*⁷³ diyerek memnuniyetini ifade ederken Sultan'a sadakat ve emrinde olduğu vurgusunu da yapmaktadır: *"...farize-i zimmet-i ubudenin icrasında asla kusur olmayub.."*Beyhan Sultan'ın Halet Efendi'nin bu abartılı sözlerine pek itibar etmediği ancak kethüdanın ifadelerinden düğün merasiminden istifade ederek o sırada aradığı yalıya dair ilgili kişiler hakkında bilgi aldığı bir gerçektir ve bunu da Halet Efendi üzerinden yapmıştır: *"Dünkü gün Halet Efendi bendelerinin velime cemiyetinde iken emru velinimetleri üzere Mustafa Efendi kulunuza yazdığım tezkirenin cevabı vürud idib Halet Efendi bendelerine kiraat ettirdim..."*⁷⁴

Yine kethüdanın Zile voyvodası ile naibi hakkında bir sorun olduğu ve ikisinden birinin azlinin gerektiğini belirttiği belgede Bab-ı Âli'ye iletilen durum hakkında *"..voyvodanın azli lazım gelür ise ahzi(?) voyvoda olmaz sahip arzuhali iltizam ideriz deyu cevap eylediler.."*⁷⁵ denmesi üzerine kethüdanın Beyhan Sultan'a vaziyetin Halet Efendi'ye iletilmesini *"...eğer...(?)emriniz olur ise Halet Efendi ye dahi bir mikdar ifade edeyim münasib olur zannederim emru irade efendimindir"*⁷⁶

⁷³ BOA., TS. MA. e. 176/16-2, 29 Z 1240 [14 Ağustos 1825].

⁷⁴ BOA., TS. MA. e. 154/15-6, 29 1 1239 [25 Ağustos 1824].

⁷⁵ BOA., TS. MA. e. 154/15-9 29 1 1239 [25 Ağustos 1824].

⁷⁶ A.b.

diyerek önermesi bu ilişkinin Beyhan Sultan tarafından kurulan bir güç dengesinden öteye gitmediği ancak Sultan nezdinde Halet Efendi'nin çok da muteber olmadığını düşündürmektedir.

Beyhan Sultan'a verilen bilgiler sadece devlet kademesindeki değişikliklerle de sınırlı kalmamıştır. Sultan'a Fener'de meydana gelen bir olay⁷⁷ da kethüdası tarafından detaylıca anlatılarak bu işte yeniçerilerin masumiyetinin vurgulanmış olması dikkat çekmektedir. Kethüdanın ifadelerinden Beyhan Sultan'ın sıklıkla olaylar ve mevzulara dair kethüdan açıklama beklediği anlaşılırken kethüdanın olayları anlattıktan sonra Sultan'a genel olarak endişeye mahal olmadığını vurgulayan ifadeleri Beyhan Sultan'ın sözkonusu konulara ilgisinin kendi konumuna dair oluşabilecek menfi bir duruma karşın hassasiyet taşıdığı izlenimi uyandırmaktadır ancak bunun gerekçesi belirsizdir. Sultan'ın Mora ile ilgili haberleri yakından takip etmesinin sebebiyse ekonomiktir. Beyhan Sultan için önemli bir gelir kaynağı olan bölgedeki karışıklıklar, Osmanlı hâkimiyeti kethüda aracılığıyla Sultan'a an be an aktarılmıştır. Kethüdanın hep olumlu yaklaşımı ve yakın zamanda bölgenin asayişe kavuşacağına dair Beyhan Sultan'a telkinleri dikkat çekicidir. Mısır valisi Mehmed Ali Paşa'nın oğlu İbrahim Paşa'nın yirmi beş bin adamla Mora'ya memur edildiğini kaptan paşanın da denize açılacağını ifade eden kethüdanın açıkça Sultan'a işlerin yolunda gittiğini ancak her duruma karşın da hazır olunması gerektiğini ima ettiği anlaşılmaktadır: *"...ve inşaallahu teâla bu sene-i mübarekde cenabı Hüda a'ğdaddan tahlis ider dualarında olduğumuz Rabbim tekzib itmez."*⁷⁸

Beyhan Sultan'ı endişeye düşüren başka bir durumsa Rusya ile aradaki gerginliktir. Esmâ Sultan'ın yalısında herhangi bir Rus tehdidine karşı önlem alındığını öğrenen Sultan, bunu kethüdasına ileterek doğrulatmak istemiştir. Her ne kadar Beyhan Sultan'ın kullandığı dili bilmesek de böyle bir duyuma karşılık Sultan'ın oldukça serinkanlı olduğunu söylemek mümkündür zira kethüda: *"Bugün eb'as buyrulan hükmü âlileri mefhumunda Moskof keferesinden vesvese olunduğu ve devletlü Esmâ Sultan yalusunu beklettiği ve sarayında olan adamlarını dahi silahlandığı mesmu'u âlileri olub hakikati ne vecihle olduğu sual*

⁷⁷ BOA., TS. MA. e. 154/10-3, 29 12 1238 [6 Eylül 1823].

⁷⁸ BOA., TS. MA. e. 154/36-3, 29 Z 1237 [16 Eylül 1822].

buyrulmuş.”⁷⁹diyerek Sultan’ın durum hakkında gerçeği araştırdığını anlamamızı sağlarken herhangi bir panik içinde olduğuna dair imada bulunmaz. Zaten metnin devamında da soğukkanlı açıklamalar yaparak sözkonusu tehlikenin asılsız olduğunu gerçek olması durumundaysa Esmâ Sultan Sarayı’na 40-50 adam takviyesi gibi bir sonucun yeterli olamayacağını söyleyerek yine de kararı Beyhan Sultan’a bırakmaktadır : “ma ’zallah u teâlâ bir suikasd olacak olsa Burgaz(?) yalusunda yirmi adam yahud 50 adam ne yapacak fakat herkesin hareketi gibi daire-i âlilerinin de beş on her ne kadar ise saire benzemek için silahlı bulunması re’yi âlilerine manzur. Heman Hak teâlâ hıfz eyleye..”

1.5.3.Aile İçi Yakın Bir Hami

Beyhan Sultan’ın özel yaşamında kurduğu ilişkilere bakıldığındaysa Mihrimah Sultan ve annesi Hoşyar Kadın’ın öncelikli olduğu gözükmektedir. Sultan tarafından yetiştirilerek II. Mahmud’un haremine giren Hoşyar Kadın, II. Mahmud’un üçüncü kadınıdır. Mihrimah Sultan dışında bir kız çocuğu daha olduğu kimi kaynaklarda yeralan Hoşyar Kadın’ın oldukça iyi yetiştirilmiş saygın bir kadın olduğu muhtemeldir. Zira Abdülmecid’in kendisine hürmette kusur etmediği ve oldukça değer verdiği bilinmektedir.⁸⁰ Hem bir Sultan annesi hem de padişah eşi ve sonrasındaki padişahın da anneliği olarak Hoşyar Kadın’ın Beyhan Sultan’a duyduğu vefa duygusunun ölümünden sonra bile sürmüş olduğu düşünüldüğünde Beyhan Sultan’ın kendi çevresini kendi belirleyen ve güç merkezinde sağlam bağlar oluşturan bir kadın olduğu daha da iyi anlaşılmaktadır. Hayatta olduğu süre içinde Hoşyar Kadın’ın giyiminden, gelirlerine kadar hemen hemen her konuda ilgili olan Beyhan Sultan’a kethüdasının verdiği şu bilgi de aradaki bağı ve ilgiyi göstermesi açısından önemlidir:

“...Bundan akdemce hak pa-i seniyyelerine tahrir eylediği veche üzere Hoşyar kadının Tire’de olan Acem hanı iltizamına iki yüz otuz sekiz senesi Muharremi itibariyle hala Seferihisar voyvodası dergah-ı ali kapucubaşlarından Hacı Mehmed Ağa kulları saye-i alilerine 500 gurus zem eyleyeceği mukaddemce tahriren ifade kılınmışdı. El-haletühazihi poliçesi dünkü gün vürud idip sarraf kulları tarafına götürülmüş olduğu manzuru âlileri buyrulmak için tasdiğe ibtidar(?) kılınmakla olbabda ve herhalde emir ve irade hazreti velinimet biminnetim efendimindir.

⁷⁹ BOA., TS.MA.e. 154/10-9, 29 12 1238 [6 Eylül 1823].

⁸⁰ Uluçay(1980), s.122.

Beg Sadık”⁸¹

Beyhan Sultan’ın Hoşyar ile bağıını gösteren başka bir noktaysa Küçükaslan terzi imzalı defterdir. 1803 yılında dikilenleri gösteren bu defterde hem Beyhan Sultan hem de Hoşyar’ın birlikte anılmaları ikilinin arasındaki bağıın başka bir boyutudur.⁸² Mihrimah Sultan ise Beyhan Sultan tarafından ayrıcalıklı sultanlardandır. Hesap defterlerinde ismi sıklıkla geçen Mihrimah Sultan’ın Beyhan Sultan’ı hem aile büyüğü olarak hem de annesinden dolayı bir büyük anne gibi düşündüğünü söylemek abartı olmaz zira Beyhan Sultan’ın da onu bu yakınlık derecesiyle kodladığı muhtemeldir ki defterlerinde Mihrimah Sultan’a hediyeler yaptırdığını görmekteyiz. 1816’da iki gümüş tepsi⁸³ yaptıran Beyhan Sultan, bunlardan birini Mihrimah diğerini de Zeynep Sultan’a yaptırmıştır. İki bin iki yüz dirhem gümüş kullanılan bu tepsiler dışında Beyhan Sultan 1820 senesinde ise toplam 750 kuruş ödeyerek “Üsküdarlı talikacı” ya Mihrimah Sultan için araba da yaptırmıştır.⁸⁴ Yıldız masrafı 250 kuruş olan araba Sultan’ın II. Mahmud’un kızına verdiği değeri göstermesi açısından önemlidir.

Defterlerde Fatma Sultan ismi de geçmektedir. Beyhan Sultan ile hanedan içi ilişkisi olduğu anlaşılan Sultan’ın Beyhan Sultan ile ilişkisi tam olarak bilinmezken Sultan 1816’da Fatma Sultan’ın⁸⁵ klabdanlarına karşılık Simson’a 525 kuruş ödemiştir. Defterinde bu ödeme şöyle zikredilmiştir: “*Simson’a Fatma Sultan için klabdan hüseyinler bahası tamamen verildi:525 kuruş*”⁸⁶

Beyhan Sultan’ın defterlerinde ismi geçen ve ticari bağları olan Nurşems kadın da Sultan’ın yakın çevresindeki önemli kişilerdendir. III. Selim’in beşinci kadını olan Nurşems’in de Beyhan Sultan tarafından yetiştirilip yetiştirilmediği bilinmemekle birlikte ömrünün son kısmına değin hayatında olan bu kadının Sultan’a karşı bağlılığının kuvveti bu ihtimali düşündürmektedir. Zira sadece ticari faaliyetler değil Nurşems Kadın Sultan’ın hayatında bir nevi refakatçi vazifesi de görmüştür. Zaman zaman sokağa çıkarken yanında olan Beşinci, kimi zaman da Beyhan

⁸¹ BOA., TS. MA. e. 154/10, 29 12 1238 [6 Eylül 1823].

⁸² BOA., TS. MA. d. 867, 18 Ş 1217 [9 Şubat 1803].

⁸³ BOA., TS. MA. d. 881-2, 4 Ra. 1231 [3 Şubat 1816].

⁸⁴ BOA., TS. MA. d. 860, M 1236 [Ekim 1820].

⁸⁵ II. Mahmud’un küçük yaşta ölen kızlarından pek çoğunun ismi Fatma’dır.

⁸⁶ BOA., TS. MA. d. 881-14, Za 1231 [Eylül 1816].

Sultan'ın aracısı olarak birilerine gönderilen hayırlarda görev almıştır. Bu durum Sultan'ın defterinde şöyle ifade edilmiştir: *“Nurşems Kadına imam karısına vermek için 100 kuruş”*⁸⁷

Nurşems'in Sultan'ın hastalığında onun adına para harcayacak kadar yakın oluşu da Beyhan Sultan'ın hayatındaki yerini göstermesi açısından dikkat çekicidir: *“Hasta iken Beşinci Kadın ve Hanım yediyle hekimlere hesabsız sarf olundu 2.884 kuruş”*⁸⁸

Beyhan Sultan'ın defterlerinde “dördüncü” ismi de geçmekle birlikte bunun III. Selim'in dördüncü kadını Refet olup olmadığı belirsizdir. 1816 senesinde iki telli Selimiye çitari alan Sultan bunu dördüncü kadın için aldığını belirtmiştir. *“Dördüncü Kadın için aldığım iki telli Selimiye çitare bahası tamamen Yahudi Simson'a teslim”*⁸⁹ denilen çitareler için Beyhan Sultan 500 kuruş ödemiştir.

1.5.4. Ticari Faaliyetler

Beyhan Sultan'ın harcama defterlerinde dikkat çekici ölçüde alınan kumaşlar bulunmaktadır. Sultan'ın bu kumaşları kendi ve yakınları için giyim amaçlı kullandığı aşikârdır ancak Sultan'ın kumaşları kullanma şekli kimi zaman işlemler olarak karşımıza çıkmaktadır. Yaptırdığı bu işlemlerle hem kendi zenginlik düzeyini hem de kadınların belki de en rahat olarak ticari hareketliliği diyebileceğimiz sahayı görmemizi sağlayan Sultan, işlemleri sadece kendi şahsi zevki ya da saraylarının süslemesinde kullanmamış bunları kimi zaman satarak paraya dönüştürmüş kimi zaman da üst düzey kişilere hediye ederek siyasi ilişkilerini sürdürmüştür. Sultan'ın işlemleri kullanım şekli nedeniyle bu ürünleri farklı kişilere yaptırdığı da anlaşılmaktadır. Bu küçük işletme sisteminde Beyhan Sultan için; *“mavi gözlü işçi kadın”* olarak defterlerinde ismi geçen kadın işçi, III. Selim'in beşinci kadını Nurşems ve II. Mahmud'un üçüncü kadını Hoşyar'ın üretim yaptığı görülmektedir. Oldukça üst düzey işçiliğe dayanan bu küçük işletme sistemini yürüterek kadınların emeklerini sermayeye dönüştüren Beyhan Sultan'ın içinde

⁸⁷BOA., TS. MA. d. 881-11, Ş 1231 [Haziran 1816].

⁸⁸BOA., TS. MA. d. 877-18, Ca 1239 [Ocak 1824].

⁸⁹BOA., TS. MA. d. 881-4, s 1231 [Ocak 1816].

bulunduğu koşulları iyi yorumlandığı muhakkaktır. Çünkü bu tutum bir kadın dayanışmasından çok sanayileşme öncesinde kumaşın ve el emeğinin önemine işaret ederken aslında Osmanlı batılılaşmasıyla beraber dile getirilen kadın ve kadının toplumsal statüsü, iş yaşamı gibi konulara farklı bir bakış açısı da getirmektedir. Zira Beyhan Sultan'ın hayatında görüldüğü üzere “*i'mal olunan işler*” şeklinde tanımlanan el ürünleri Sultan tarafından özenle seçilen kişilere yaptırılmakta ve bu ürünler kimi zaman padişah gibi en tepedeki siyasi güce hediye edilmekte kimi zaman da yine kadın araçlar vasıtasıyla satılarak Sultan'ın aylık harcamalarında ya da aracı satıcılara olan borçlarının ödenmesinde kullanılmaktaydı.

Sultan'ın başında olduğu bu küçük işletme sistemi hem onun yaşam öyküsündeki karakteristik özellik yani iktisatlı yaşama çabasını görmemizi sağlarken aynı zamanda Sultan'ın koşulları en makul şekilde değerlendirdiği ve hayatı doğru yorumladığını ayrıca yürüttüğü işe karşı ciddiyetini de ortaya koymaktadır. Zira tüm bu işleri titizlikle kaydeden Beyhan Sultan, kimin ne kadarlık iş yaptığını, aylık ne kadar aldığını, alacak ne kadar borcu olduğunu zikretmekle kalmamış aynı zamanda ödeme yapıldıktan sonra alacağının kalmadığına dair senet de oluşturmuştur. 1816 senesine ait belge Beyhan Sultan'ın iş takibindeki titizliğini şöyle göstermektedir:⁹⁰

“Ceste ceste Nurşems Kadına gönderilib 4.050 kuruş tamamen teslim olunub tekmil hesab olmuştur. İki seccade ve bir puşide pullu bahası ve işçiliği tamamen Nurşems Kadına teslim olunub bu hesabdan bir akçe matlubu kalmadığı ma'lum olmak için sened tahrir olundu.”

Sultan tarafından titizlikle yürütülen bu küçük işletmenin muhtemelen en ağır işi padişaha (II. Mahmud) sunulan 2.400 kuruşluk abdest sofrasıdır. 1815'te lacivert çuka üzerine hâki pul işlenerek i'mal edilen ürün için Beyhan Sultan, tüm kademelerde ne kadar harcandığını şöyle kaydetmiş ve yine dönemsel yoruma imkân vermiştir:⁹¹

“Mavi gözlü işçiye hünkâr için bir abdest sofrası laciverd çuka üzerine haki pul ile işlettim. Pul bahası ve işçiliği 800 kuruş sevâilerin bahası 800 kuruş zikrolunan

⁹⁰ BOA., TS. MA. d. 881-10, 17 M 1232 [7 Aralık 1816].

⁹¹ BOA., TS. MA. d. 876-2, 26 S 1230 [7 Şubat 1815].

sofra bahası 800 kuruş mavi gözlü işçiye verilip pul sofrası tamamen teslim olup kat' olundu.”

Beyhan Sultan'ın yaptırdığı işler ve işçi statüsündeki kişiler hakkında da onun defterleri fikir vermektedir zira Hoşyar Kadın belki de Sultan tarafından yetiştirildiği için genellikle Sultan'a ve yakın çevresine ait ürünler üretmiş ya da ürettirmiştir. Dizindeki ağrılardan muzdarip Beyhan Sultan'ın Hoşyar Kadın'a en çok dizlik i'mal ettirmiş olması şaşılacak bir şey değildir. 1821'de iki defa yaptırılan dizlik için ödenen miktar 1.500 kuruştur. Aynı yıl içinde Hoşyar Kadın'a işletilen farklı işler için verilen miktar ise 4.015 kuruştur⁹² oysa Nurşems Kadın'a sadece 570 kuruşluk ve daha çok pul işleri verilmiştir ancak belirtmek gerekir ki 1816'da Nurşems Kadın'a yaptırılan işin tutarı 4.850 kuruşken Hoşyar Kadın'a herhangi bir iş verilmemiştir. Yine 1816 senesinde “*mavi gözlü işçi*” Sultan'dan 1.800 kuruş ödeme alırken bu iki durum Hoşyar Kadın'ın II. Mahmud'un haremindeki yerini sağlamlaştırdıktan sonra cariyeleri aracılığıyla Beyhan Sultan'a hizmet vermiş olduğunu düşündürür zira Harem, işçilik açısından en kalite işlerin yapıldığı yerdir.

Beyhan Sultan'ın yaptırdığı işlerde mavi renk tercihi ve ağırlıklı olarak kahve puşidesi dikkat çekerken Sultan, böyle bir puşidenin pul işi için 50 kuruş değerinde ücret vermiştir. Bu yıl içerisinde Sultan'ın sattığını zikrettiği ürün bedeliyse 1.800 kuruştur “*tellal işçi Sofiya*⁹³ *yediyle*” satılan 1.500 kuruşun 1.200'ü işçiye alacağına karşılık verilmiş Şebnem tarafından satılan 300 kuruş ve diğer satıştan kalan 300 kuruşun nerelere kullanıldığıysa belirtilmemiştir.

1.6. Manevi Dünyası

Beyhan Sultan isyankar ya da aceleci bir kadın profili çizmemektedir. Gerek işlerini takip yöntemi gerekse hastalıkları karşısındaki tutumu onun sabırlı, inançlı

⁹²Hoşyar Kadın'ın bu işlemleri kendisinden ziyade sarayda ona ait cariyelere yaptırdığı muhtemeldir.

⁹³ Bu kadın Sultan'ın yiyecekten mefruşata kadar pek çok alanda satın aldığı işlerde adı geçtiği için kendisinin özel işlemlerini yaptığı düşünülmektedir. Ayrıca Sultan için bazı işleri satması bu görüşü desteklerken kendisinin farklı kişilerden aldığı işleri satan bir kadın olduğunu düşündürmektedir.

ancak temkinli biri olduğunu göstermektedir. Hastalıkları sırasında bilhassa gözlemlenen bu hal için her çareyi deneyen sarsılmaz bir itikad sahibinin duruşu denilebilir. Zira hem modern ve ilmi yolları deneyen Sultan hem de geleneksel şifacılar­dan yararlanmış sonuç alamadığı durumlarda ise adaklar adayarak kendini teslim etmiştir. Yaşadığı dönemin manevi haritasını çizmemizi sağlayan bu gibi maddelere bakıldığında Sultan'ın sıklıkla Eyüp Sultan ve Emir Buhari Türbelerini ziyaret ettiği anlaşılmaktadır. İstanbul'un en önemli manevi hamisi olan Eyüp Sultan, Sultan'ın defterlerinde “*Hazreti Halid*” olarak adakların adresi ve manevi şifanın arandığı yerdir. Nakşibendîliğin şehirdeki tanınırlığını, yayılmasını sağlayan Emir Buhari⁹⁴ ise Sultan tarafından Eyüp Sultan'dan sonraki ikinci ziyaret makamıdır. Sultan özellikle hastalıklarında buranın ismini zikrederek adaklarda bulunmuştur. 1815'te Sultan, diz ağrısı ve kalbindeki sıkıntının geçmesi için Hazreti Halid, Emir Buhari ve Seyyid Ahmed Bedevi'ye adaklar da bulunmuş aynı zamanda üç gün de oruç tutmayı vaad etmiştir. Sultan'ın adakları ise “*balmumu, zeyt yağ, mum ve yağ, 5 kurban*” olarak zikredilmiştir.⁹⁵

Kovacı­baba, Kandilisönmez Ahmed Baba, Yahya Efendi ve Aziz Mahmud Hü­dai Türbeleri de Sultan tarafından gerek türbedarlarına yapılan ihsanlarla gerek de türbelerin kandil ve yağ ihtiyaçlarının karşılamasıyla öne çıkan kutsal yerlerdir. Şeyh Galip⁹⁶ ile aralarında gönül ilişkisi olduğu dillendirilen Beyhan Sultan'ın Mevlevi dervişlere ve fukaraya yardımları olmasına karşılık Mevlevihane ziyaretine ya da Mevleviliğe dair özel bir işarete defterlerinde rastlanmamıştır.

Beyhan Sultan'ın manevi dünyasına dair bir diğer nokta da muzdarip olduğu diz ağrıları için aradığı çareler de gizlidir. Hastalığına bir yandan hekimler diğer yandan da alternatif tıp üzerinden bitkiler aracılığıyla çare arayan Sultan'ın defterinde “*hocalar beyan*” şeklindeki kullanımsa onun ve döneminin inançlarına dair fikir vermektedir. Bu listedeki kişilerin çoğunluğunun hacı ya da hoca vasfına sahip olmaları yadırganmazken bazılarının kitapçı olmaları dikkat çekicidir ayrıca her birine dair verilen bilgiler de bu kişilerin işleri konusunda belirli hassasiyetlere

⁹⁴ <https://islamansiklopedisi.org.tr/emir-buhari-tekkesi> (Erişim Tarihi:23.06.2020).

⁹⁵ BOA., TS. MA. d. 882-2, 8 Z 1230 [11 Kasım 1815].

⁹⁶ Şeyh Galip'in yazdığı kimi beyitlerde Beyhan Sultan'a karşı ümitsiz bir aşk beslediğine dair Bkz. Aldülbaki Gölpinarlı, **Şeyh Galip: Hayatı, Sanatı, Şiirleri**, Varlık Yayınevi, İstanbul, 1953, s.9-10.

sahip olduklarını, kimilerinin referanslarının da bulunduğunu göstermektedir. İstanbul'un farklı bölgelerindeki kişilerin Sultan'a gelecek kadar ünlerinin olması onların kendi muhitlerinde oldukça itibarlı olduğunu gösterirken Üsküdar'daki kişi bir sefer okuyup bir daha okumamakta, Sulukule'deki hacı da Saray'a kadar uzanan şöhretinin yanısıra biraz da hekimliği olmasıyla dikkat çekmektedir. Bu ilginç liste Beyhan Sultan'ın şifa için adaklarının da çok olduğu 1815 senesinde İstanbul halkının muzdarip olduğu dertler için başvurduğu kaynakları da göstermesi açısından önemlidir.

Tablo 1.10. 1815 Senesinde İstanbul'da Diz Ağrısı İçin Dua okuyan Hocalar

Adı	Bulunduğu yer	Açıklaması
Sadeddin Hoca Efendi	Sultan Mehmed Medrese İçi	
Hüseyin Paşa'nın kitapçısı bir Arap	Tahtakale	
Talha Hoca Halil Efendi	Sultan Selim	
Hoca İbrahim Efendi	Galata	
Hoca Emin Efendi	Arap Kapısı	
Hacı Efendi	Sulukule	"İçeri saraya ta'yin imiş hazinedar ustaya okumuş biraz hekimliği varmış"
Ak sakallı bir Bektaşî	Süleyman Ağa Camii Mahallesi	"Ayasofya da çörekçi tablakar Nezaket'e dizine okumuş.."
Katip Cami İmamı	Feriye Cami	
İbrahim Efendi'nin oğlu Emir Hoca	Laleli	
Kara Sarıklı İki kardeş	Karagümrük	
-----	Üsküdar	"Nizamı Cedid de hevaliye okur bir kez okur ziyade okumazmış"
Köz Hoca Hasan Efendi	Hocapaşa	
Hoca Mehmed Emin Efendi	Ayvansaray	

Kaynak:BOA., TS. MA. d.882-10, 1230 [1815]

1.7. Vakfı

Vakıf sahibi olmak hanedan mensubu kadınlar arasında varlıklarını kalıcı kılmanın önemli bir göstergesiydi. Özellikle valide sultanlar halk nezdinde adlarını

hayırla andıracak eserler bırakmaya çalışıyorlardı. Genellikle oğullarının şehzadelik sürelerinde ve ilgili sancaklarda kurulan vakıflar bir nevi yeni padişah annesinin kendi tebaasını oluşturmalarını da sağlamaktaydı ancak Hürrem Sultan sonrası İstanbul'da ve Haremeyn'de vakıf sahibi olmak kadının siyasi gücüyle de ilgili bir durum haline gelmişti. Bu nedenle Müslüman toplumun en büyük sosyal amaçlı kurumu ardında çok kuvvetli itici, siyasi güç de taşımaktaydı ve elbette bu imparatorluğun değişimiyle birlikte paralel bir seyir izliyordu.

Beyhan Sultan'ın kurduğu vakıf da temelde iki dünya saadetine hizmet etmekteydi. Sultan kendisine bahşedilen zengin mal varlığını toplum adına kullanarak hem kendi adını yüceltiyor hem de insanların ihtiyaçlarının karşılanmasına vesile olarak hayır dua alıyordu. Şüphe yok ki bu düşüncesinde annesi Adilşah Kadın'ın da etkisi vardı. Sultan annesi olarak vakıf kuran ve kızını da mütevellî atayan Adilşah Kadın'ın tavrı Beyhan Sultan'ı etkilemiş ve hayatında önemli bir etki oluşturmuş olmalıdır. Bu nedenle sahip olduğu zenginliği manevi güce dönüştüren Sultan, halk nezdinde itibarını da artırmıştır. Öyle ki su gibi her zaman etrafında şehir kuran, hayat damarını Akıntıburnu ve Kuruçeşme'ye taşıyarak şehrin yeni yerleşim merkezinin cazip hale gelmesini sağlamıştır. Çeşmenin varlığının korunması, ihtiyaçların karşılanması içinse Sultan Cısr-i Ergene mukataasında bulunan Beğendik(?) Çiftliği'nin nemasından yüz kuruş ile yine Akıntıburnu'nda bulunan dükkanların kiralarını vakfetmiştir. Dükkanların bir aylık kirası 75,5 kuruşken senelik vakfa kazancı 906 kuruştur.⁹⁷

Tablo 1.11. Beyhan Sultan Vakfı'nın Hayratları

Hayratlar
Mektep
Mesih Paşa Camii, mescid ve türbesi
Servibaba Mescidi
Akıntıburnu'ndaki çeşmesi
Kuruçeşme'deki çeşme
Kasımpaşa'daki çeşme

Kaynak:BOA., EV.HMH.d.78/49, M 1240 [Ağustos 1824]

Sultan vakfının Akıntıburnu'ndaki çeşme dışında iki çeşmesi daha bulunmaktadır ki bunlardan biri yine Boğaziçi'nde saraylarıyla bağlantılı olarak

⁹⁷BOA., EV.HMH.d.78/49, M 1240 [Ağustos 1824].

Kuruçeşme’de diğeri ise yeri tam olarak bilinmese de Kasımpaşa’dakidir. Sultan her iki yapı için de Mihaliç’teki Akçasıgırlı Çiftliği’nden 450 kuruş tahsis etmiştir.⁹⁸

Beyhan Sultan Vakfı’nın çeşmeler dışında mektep, mescid, türbe ve camileri de kapsadığı vakfa ait irad ve masraf defterlerinden anlaşılmaktadır. Vakfin hayratları arasında annesi için yaptırdığı mektep, Mesih Paşa Camii, türbe ve çeşmesi ile Servibaba Mescidi de bulunmaktadır. Bunların ihtiyaçlarının karşılanması içinse Sultan sahip olduğu mukataalardaki çiftliklerini vakfetmiştir. Keşan’daki Sûle ve Cambaz Çiftlikleri mektep için Pazardere Çiftliği ve Cısr-i Ergene’deki çiftlik gelirinden 8.000 kuruş Mesih Paşa Camii, çeşme ve türbesine, Akçasıgırlı Çiftliği’nden 750 kuruş ve Beğendik Çiftliği’nden 450 kuruş da Servibaba Mescidi için tahsis edilmiştir.

Tablo 1.12. Beyhan Sultan Vakfının Akarları

Akarlar
Cambaz Çiftliği
Pazardere’de Çiftlik
Akçasıgırlı Çiftliği
Beğendik Çiftliği
Sûle Çiftliği

Kaynak:BOA., EV.HMH.d.78/49, M 1240 [Ağustos 1824]

Beyhan Sultan’a ait düzenlenmiş 8 vakfiye olduğunu belirten Sadi Bayram, Hicri 24 05 1219 (1804) tarihli ilk vakfiyenin ana vakfiye olduğunu diğerlerinin ekler olduğunu ifade etmektedir. Bayram, Sultan’ın hayatta olmak şartıyla mütevellî olarak kendisini kethüdası İbrahim Nesimi Efendi’yi de vekili olarak atadığını, Sultan’ın ölümü halinde vakfin annesinin vakfına bağlanmasını onun da soyu kalmazsa fakirlere bağışlanmasını şart koştuğunu belirtmiştir.⁹⁹ İncelenen Hicri 24.02.1240 (1824) tarihli vakfin gelir ve masraflarını gösteren ve Sultan’ın sarrafı Ohannes’in zimmetindeki meblağı bildiren belge de vakıf iradlarını Hicri1219 (1804) senesinden başlatmaktadır. Sultan’ın öldüğü Hicri1240 (1824) senesine değin vakfin muhasebesini gösteren evraka bakıldığında vakfin hayratları ve akarlarının zaman

⁹⁸ A.b.

⁹⁹Sadi Bayram, “Beyhan Sultan Vakfiyeleri, Tezyinatları ve Türk TezhibSan’atındakiYeri”,**Türk Tarih Kongresi Ankara: 5-9 Eylül 1990**, C. III, Türk Tarih Kurumu, Ankara,1994, s.1130.

içinde vakfın bünyesine katılımları ve sahip oldukları gelirler de tesbit edilebilmektedir. Buna göre vakfın kuruluşunda 1804 senesinde “Çiftesaraylar kurbunda bir mektep” varken 1808 tarihinde vakfın kapsamına Akıntıburnu’ndaki çeşme girmiştir. 1815’teyse Kasımpaşa’daki ve Kuruçeşme’deki çeşmeler ile Servibaba Mescidi vakfa eklenmiştir. Vakfa en son dahil edilense 1818’deki Mesih Paşa Camii, mescid ve türbesidir. Belgeye göre vakfın 1824’e kadar olan iradı, o yıl gelenlerle birlikte, 84.791 kuruştur. Bu miktarın 17.574 kuruşu çeşitli masraflar için harcadıktan sonra 8.000 kuruş da Gülhiz Hanım’a verilmiş ve geriye 59.217 kuruş kalmıştır. Gülhiz Hanım’a verilen miktarla ilgili ise açıklama ilginçtir. “*bedel-i rehin*” olarak verilen 3.000 kuruşun 2 adet çiçekli mücevher ve bir kıt’a tahvil karşılığında sarraf tarafında olmak kaydıyla, 5.000 kuruşunsa bir adet pırlanta çiçek, bir kıt’a tahvil Sultan’ın tarafında olmak kaydı ile verildiği belirtilmiştir.¹⁰⁰

Beyhan Sultan Vakfı’ndaki çalışanlar ve vakfın bünyesinde yapılacak işlemler de Sultan tarafından belirli bir düzene bağlanmıştır. Sultan’ın her bir hayratında vazifelilerin ücretleri dışında cami ve mescidlerde kullanılacak yağ- mum, süpürge- bardak, odun-kömür gibi ihtiyaçlar da belirlenmiştir. I. Vakfiyede mektep için belirlenen 6 kuruşluk bardak ve süpürge, 40 kuruşluk kömür bedeli diğer yıllarda sabit kalmış ancak yağ-mum bedelleri ile okunan mevlidlerde yapılan masraflar farklılık göstermiştir.

Tablo 1.13. Beyhan Sultan Vakfiyesi’nde Belirtilen ve 1822-1823 Yıllarında¹⁰¹ Yapılan Yağ-Mum, Pilav-Zerde ve Mevlid Masrafları

Açıklama	Yağ-mum masrafı Miktar (kuruş)	Pilav-zerde masrafı Miktar (kuruş)	Mevlid masrafları Miktar (kuruş)
Mektep		322,5	289,5
Mesih Paşa Camii, mescid ve türbe	496		210
Servibaba Mescidi	108 kuruş, 10 pârê		117

Kaynak: BOA., TS.MA.e. 215/54, 1238 [1822].

¹⁰⁰BOA., EV.HMH.d.78/49, M 1240 [Ağustos 1824]

¹⁰¹ Bir yıllık süreyi kapsamaktadır. Hicri olarak ay ay belirtilen bu tarihlendirmede incelenen belgelerde bazen 12 bazen de 13 aylık süre kaydedilmiştir.

Sultan, mektep çalışanları için ilk vakfiyesinde üç hoca belirlemiş ve bunlara 40, 20, 10 akçe gündelik tayin etmiştir. Diğer mektep çalışanlarının gündeliği ise 20 kuruştur. Vakfın en kalabalık görevlileri ise Tablo 1.14'te de görüldüğü üzere Mesih Paşa'dadır. 100 akçe ile müderris, 40 akçeyle vaiz ve 25 akçe de hatip için verilen vazifeliler listesi 31 ve 20 akçe alan iki imam, 14, 8 ve 10'ar akçe verilen dört tane de müezzinle devam etmektedir. Devirhan, cüzhan, noktacı, duacı ve ferraşlar gibi görevlilerin her birinin alacaklarının Beyhan Sultan Vakfı'ndan karşılanması istenmiştir.¹⁰²

Tablo 1.14. 1822-1823 Arasında Çalışanlara Verilen Yıllık Ücretler

Açıklama	Ücretler Miktar (kuruş)
Mektep	714
Mesih Paşa Camii, mescid ve türbe	3.242
Servibaba Mescidi	324
Akıntıburnu Çeşmesi	126
Kuruçeşme ve Kasımpaşa Çeşmeleri	144

Kaynak: BOA., TS.MA.e. 215/54, 1238 [1822]

1.8. Hastalık, Ölüm ve Muhallefât

1.8.1.Hastalığı ve Ölümü

Beyhan Sultan 1766-1824 tarihleri arasında dolu dolu bir yaşam sürdü ancak hayatının her dönemi zenginlik ve huzur içinde değildi. Sultan hem ailesindeki birinci dereceden akrabalarını kaybetmiş hem de yaşamının büyük kısmında çeşitli hastalıklarla mücadele etmişti. Onun en çok rahatsız eden ve uzun süreli muzdarip olduğuysa diz ağrılarıydı. Defterlerinde sıklıkla bu ağrıya karşı iyi gelen otlar ve yağları zikreden Sultan, döneme uygun her türlü tedavi yöntemini denemekten geri durmadı. Diz ağrısı onda o kadar önemli hale gelmişti ki Sultan bundan kurtulabilmek için adaklar adadı, nefesi kuvvetli hocalara dizini okutarak manevi yönden iyileşmeye çalıştı.

¹⁰²Sadi Bayram, a.g.m., s.1134-1135.

Bu ağrısı dışında Beyhan Sultan'ın hayatını etkileyen başka bir sıkıntı da muhtemelen kalp rahatsızlığıydı. Gençliğinde sıklıkla bayılan Sultan'ın ileriki dönemde kalp şikâyetlerinin artmış olduğu ihtimaldir. Zira bir adağında kalbindeki illetten kurtulmak ve kalben feraha kavuşabilmek için 3 gün oruç tutup, 5 kurban kesmeyi vaad ederek Hazret-i Hâlid ve Emir Buhâri türbelerine de kandil, yağ adamıştır.¹⁰³ Bu iki hastalığın dışında kullandığı bitkilerin ağrı kesici özellikleri ve dolaşım sistemi için şifalı bitkiler kategorisinde olması Sultan'ın farklı sağlık sorunları olduğu ihtimalini de düşündürmektedir. Hesap defterlerinde alınan tenkiye takımlarının varlığı ve tenkiye harcaması olarak yapılan ödemeler de bu fikri kuvvetlendirmektedir ki bir seferde alınan 40 ya da 60 takım tenkiye hekimbaşından alınan eczalar arasında gösterilmiştir.¹⁰⁴

Hastalıklarına dair kesin bilgi olmayan Beyhan Sultan'ın tedavi şekli de çok net değildir. Ketum bir kadın olması sıklıkla vurgulanan Sultan, sadece diz ağrısı için mersin yağının iyi geldiğini belirtmiş bununla birlikte karabaş yağı ve balını da ecza olarak kullanmıştır.¹⁰⁵ Türk mutfağında baharat olarak kullanılması yanısıra ağrı kesici özellikleri bilinen kâfur, hardal, karanfil ve kehribar yağı ile mine çiçeği¹⁰⁶ de Sultan'ın defterlerinde sıklıkla zikredilmektedir.¹⁰⁷ Sultan'ın şifa arayışında geleneksel yöntemler arasında bulunan sülük de bulunmaktadır. Marino Hekim ve Katarina isimli kadın tarafından yapılan bu işlemler aralıklarla sürdürülmüştür.¹⁰⁸ Beyhan Sultan'ın defterlerinde hekimbaşı dışında pek çok doktor ismi de mevcuttur. Özellikle hayatının son on yılında çok çeşitli hekimlerden istifade ettiği bir gerçektir. Manul, Desile, Taşu(?)¹⁰⁹, Köse, Aleksi gibi isimler sarayının yakınında oturan doktorlar olarak gözükmektedir¹¹⁰ ancak İngiliz ve Kıbrıslı hekim olarak ismi zikredilmeyen kişiler de Sultan'a hizmet vermiştir.¹¹¹ Hastalıklarından bahsetmese de doktorların kaçar gün geldiğini ve yevmiyelerini kaydeden Beyhan Sultan, ilaçlar

¹⁰³ TS MA. d.882-2, 8 Z 1230 [11 Kasım 1815].

¹⁰⁴ BOA., TS MA. d.865, 29 Z 1224 [4 Şubat 1810]; TS MA. d.860, 29 12 1237 [16 Eylül 1822].

¹⁰⁵ BOA., TS. MA. d. 860, 1236 [1816].

¹⁰⁶ İlhan Berk, *Şifalı Otlar Kitabı*, Karacan Yayınları, 1982, s. 101.

¹⁰⁷ BOA., TS. MA. d. 860 1237 [1822].

¹⁰⁸ A.b.

¹⁰⁹ Taşnaki'nin kısaltması olarak kullanıldığı düşünülmektedir.

¹¹⁰ Reşad Ekrem Koçu, a.g.m., s.71.

¹¹¹ BOA., TS. MA. d. 877, 1239 [1824] ; BOA., TS. MA. d. 860 1236 [1821].

için de Betraki, Yorgi, Dimitri gibi eczacılara ödeme yapmıştır. Sultan’a ilaç hazırlayanlar arasında Fransız bir kadın ile ismi ya da uyruğu belirtilmeyen başka bir kadın da bulunmaktadır. Defterlerini tutmasına engel olacak kadar hastalığının arttığı zamanlar yaşayan Sultan’ın öldüğü yıl 2.884 kuruşun kızı ve Nurşems tarafından hekimlere “*hesapsız*” harcandığını yazması hastalığının şiddetini göstermektedir.¹¹²

Tablo 1.15. Beyhan Sultan’ın Doktorları ve Ona İlaç Hazırlayanlar

İsmi	Görevi
Kıbrıslı Hekim	Hekim
İngiliz Hekim	Hekim
Marino Hekim	Hekim
Aleksi	Hekim
Manul	Hekim/sülük yapıştırma
Taşû(?)	Hekim
Desile	Hekim
Köse Hekim	Hekim
Fransız kadın	İlaç hazırlama
Yorgaki	İlaç hazırlama
Betraki	Eczacı
Dimitri	Eczacı
Katarina	Sülük yapıştırma
Bir kadın	İlaç hazırlama

Kaynak:BOA., TS MA. d.881, 1230-1231 [1815-1816];BOA., TS MA. d.882, 1230-1231[1815-1816]; BOA., TS MA. d.877, 1239 [1823]; BOA., TS MA. d.876, 1229 [1814]; BOA., TS MA. d.860, 1236-1237 [1821-1822].

Beyhan Sultan’ın uzun süreli hastalığı tarihlerde de yer bulmuştur. Her ne kadar hastalık ismi zikredilmese de ilaç kabul edemeyecek kadar Sultan’ın bünyesinin zayıfladığını söyleyen Hafız İlyas’ın aktardıkları bir yanıla doğru diğer yanıla ise hatalı gözükmektedir:

“Selâtin-i ismet-âyinden, şâh-ı şâhân-ı cihân hazretlerinin hâlilesi, aliyyetü’ş-şân İsmetlü Beyhan Sultan Hazretleri’nin çoktan beri züccâc-ı mizâc-ı nezâket-ımtizâcları kabûl-i ilâc etmediğinden, işbu Rebiülevvel’in dördüncü Cuma günü terk-i sarây-ı nâsut ve azm-i bekâ-yı lâhut eylediği haber-i rikkat-eseri resîde-i sem’-i ahâli ve içeri olıcak, kaidesine tatbiken erkân-ı saltanat na’ş-ı mağfiret-nakşında bulunup, namazı câmi-i lâmiü’l-envâr hazret-i Ebâ Eyyûb Ensârî’de edâ ve oradan peder-i behiş-makarrları medfeni olan Lâleli türbesine götürdükleri sebt-i sahife-i imlâ oldu.”¹¹³

¹¹² BOA.,TS. MA. d. 877-18, Ca. 1239 [Ocak 1824].

¹¹³Hâfız Hızır İlyas Ağa, **Osmanlı Sarayında Gündelik Hayat Letâif-i Vekâyi’-i Enderûniyye**, Haz. Ali Şükrü Çoruk, Kitabevi, İstanbul, 2011, s. 354.

Sultan'ın son dönem ilaç kullanımı ve doktor ziyaretlerinin artması dolayısıyla tarihteki bilgi doğru gözükürken defnin Laleli Türbesi'ne olması nedeniyle yanlış bilgi içermektedir zira Beyhan Sultan Eyüp'te Mihrişah Valide Türbesi'ne defnedilmiştir.

Beyhan Sultan'ın halk ve rical üzerindeki etkisini de yine tarihler üzerinden takip etmek mümkündür. Zira konuya dikkat çeken Sakaoglu, Osmanlı entelektüeli tarafından onaylanmayan yaşamıyla Hatice Sultan'ın arkasından alelade bir dil kullanan Cevdet Paşa'ya atıf yapmakta ve Beyhan Sultan için kullanılan saygın üsluba dikkat çekmektedir:

“...Cevdet Tarihi'ne şu tek cümleyle kaydedilmiştir: ‘Sultan Mustafa-i sâlis hazretlerinin kerîme-i muhteremeleri Bighân Sultan Rebiü'l-evvelin on beşinci gecesı (7 Kasım 1824)'âzm-i Dârü'n-Nâim olmağla Kasaba-i Eyyüb Ensârî'de MihrişâhVâlîde Sultan Türbesine defn olundu.’”¹¹⁴

Genel olarak toplum nezdinde itibarlı bir yaşam sürdüğü anlaşılan Beyhan Sultan'ın ölümü ve cenaze merasimine dair en geniş bilgiyse Sahaflar Şeyhi tarafından aktarılmıştır:

“Rıdvân-ı mekân Sultan Mustafa hân-ı sâlis hazretlerinin selâtîn-i 'iffet-âyinlerinden Beyhân Sultân bir müddetten berü Bebek'de vâki' sâhilhânelerinde ser-bâlîn-i heste-gî ve cevher-i vücûdu rahne-pezîr-i şikestegî olub, 'âkıbet rebî'ul evvelin on beşinci gicesi irtihâl ve dâru'l-ins-i na'îme intikal edüp, irtesi günü na's-ı rahmet-nakşını koçılı sandal ile Dâru's-sa'âdeti'ş-şerîfe Ağası Kasaba-i şerîfe-i Ebî Eyyûb radiye 'anhu Gafîrû'z-zünûb'a getürüp, nemâzını Sadr-ı a'zam ve Şeyhülislâm ve müctema'olan kibâr-ı 'ulemâ ve meşâyih ve sâ'ir huddâm ba'de'l-edâ Mihrişâh Vâlîde Sultân Türbesi'nde mestûr-i sanduka-i iğtiyâb ü hafâ kıldılar.”

115

1.8.2. Borcu ve Muhallefâtı

Beyhan Sultan'ın ölümünden sonra bir miktar borcu kalmış ve II. Mahmud'un emriyle hazinece ödenmiştir. Sultan'ın muhtemelen son zamanlarındaki sağlık sorunları nedeniyle ödenemeyen meblağ, Beşiktaş'taki sarayın inşaatında

¹¹⁴ Necdet Sakaoglu (2008), s.346.

¹¹⁵ Sahaflar Şeyhi-Zâde Seyyid Mehmed Es'ad Efendi, **Vak'a-nüvîs Es'ad Efendi Tarihi**, Neşre hazırlayan: Ziya Yılmaz, Osmanlı Araştırmaları Vakfı, İstanbul, 2000, s.354.

alışan ve inşaat için malzeme temin eden esnafın alacağıdır. Sözkonusu duruma dair yapılan başvuru, hazine kethüdalarının gözetimde Sultan'ın kethüdasından alınan bilgiler çerçevesinde değerlendirilmiştir. İncelenen inşaat defterleri ve Kethüda Mehmed Emin ile eski vekilharç Mehmed Salih'in beyanları doğrultusunda padişahın emriyle ödenen borç 61.054,5 kuruştur. Borcun 34.112 kuruşu taşçı, suyuolcu, nakkaş yevmiyeleri ile mismar ve keresti için, geri kalansa Sultan'ın defterlerinde adları geçen çeşitli esnaf ve etbaya ait ödemelerdir.¹¹⁶

Beyhan Sultan'ın muhallelfatı ise arşivde 3 farklı belgede yeralmıştır. Hicri 29 Ra. 1240 (21 Kasım 1824) tarihli belge satılan eşyaları, H. 18 Ra. 1240 (10 Aralık 1824) tarihli belgeyse Sultan'ın satış sonrası kalan muhallelfatını göstermektedir. Son belge ise Hazine-i Hümayun için ayrılan eşyaları ifade etmektedir. Bu üç belge arasından toplanan muhallelfat Tablo 1.16'da belirtilirken hazineye ayrılanlar "hazine", satılanlardan miktarları belli olanlar sayısal veriyle, miktarı tesbit edilemeyenler "satıldı", hakkında herhangi bir yorum yapılamayanlarsa "- " işareti ile gösterilmiştir. Listelerde Sultan'ın en kıymetli mücevherlerinin hazineye ayrıldığı kitapları ve levhalarının çok büyük bir kısmının da satıldığı görülmektedir. 10.189.000 kuruřluk¹¹⁷ satılan eşya arasında; odun-kömür, gıda maddeleri, mutfak araç ve gereçleri ile döşeme eşyalar çoğunluktadır.

¹¹⁶ BOA., TS.MA. e.1203/12, 1 C 1240 [21 Ocak 1825].

¹¹⁷ TS. MA. d. 2290, 29 Ra. 1240 [21 Kasım 1824].

Tablo 1.16. Beyhan Sultan'ın Muhallefâtından Satılan ve Hazineye Devredilenler Arasında Eşleştirilebilen Eşyaların Listesi

EŞYA ADI	Adet	Durumu	Miktar (kuruş)
Tepesi pervazı zümrüd ve etrafı önü derununda elmas ve leâli ile müzeyyen sim ayna	1	Hazine	
Sapı zümrüdlü ve yakutlu necef püskül	1	Hazine	
Frengi tombak donanmalı tesbih	1	-	
Ağaç resimli sim şamdan mea' sofra	1	-	
Ağaç resimli sim şamdan	1	Hazine	
Sim fener	1	Hazine	
Üç mumluklu sim şamdan	2	Hazine	
Sim şamdan	1	Hazine	
Sim şamdan	3	-	
Maden şamdan	1		
Sim mum sofrası; biri sağır	2		
Sim tepsi; 1 vasat, 3 sağır	4		
Sim tabak	5	Hazine	
Sim tabak	4		
Sim leğen mea' ibrik	3		
Sim maşrûbe	2	Hazine	
Mütenevvi' kebir ve vasat dîvar ayinesi	24	Hazine	
Sim; 2 kahve askısı, 2 ibrik (biri sağır)	4		
Sim gülabdan mea' buhurdan	2		
Sırçalıca Yanyakâri sim gülabdan mea' buhurdan	2	-	
Sim sağır şam'dam	1	-	
Sim alem	1	-	
Sim fevvâre	1		
Sim çiçek resmi	5	-	
Sağır sim mangal	2	-	
Sim yumurta tapesi mea' kapak	1		
Sim yaldızlı tas mea' tepsi	1		
Ma'den ibrik mea' badiye(?)	1		
Sim kabreli mum sofrası; biri sim kaplama	6		
Sim faraş	1	Hazine	
Sim kaplama iskemle	3	2'si Hazine	
Sim zarf	16		
Sim paftalı rahle	1		
Tombak el leğeni mea' ibrik	1	Hazine	
Tombak şamdan	1	-	
Fağfuri fincan; 2'si zarflı (Fincan mea' zarf)	15		
Bağa kaşık	1		
Sağır sim kahve tepsisi	1		
Billuri elmastraş bardak	4		
Selimânî püskül	1		
Saksonyakâri el leğeni mea' ibrik	2		
Sim saplı mekseran?	1		
Mardinî seccade biri benaluka kâri	2		
Mardinî nacak	1		

Saksonyakârî 3 tepsi, 3 tabak ve 1 bardak mea' tabak	7		
Billur; 1sûrahi, 2 desti			
Ma'den zemzemiye	3		
Kütahyakârî sûrahi	1		
Frengi ...(?)	2		
Saksonyakârî evaniler (mutfak eşyaları)	272		
Billur kâse			
Kulplu billur sûrahi	1		
Saksonyakârî musluklu güğüm	1		
Billur tabak	53		
Sırlı toprak haiz ibrik	2		
Sim kâse	1		
Saksonyakârî bardak	21		
Frengî bardak	3		
Billur bardak	19		
Billur laciverd kâse mea' kapak	2		
Beçkârî mutfak eşyaları	74		
Billur; 4 kase, 1bardak	5		
Saksonyakârî kâse	43		
Elmastraş bardak	2		
Kebir ayna	2		
Penbe memlû minder	12		
Kalmakârî canfes pencere perdesi; 3'ü bürümcük	5		
Pirinç mangal	1		
Pirinç mangal mea' tahta	5	Hazine	
Ma'den tepsi	1		
Yaldızlı ağaç sandalye	2		4.250
Rehavî kebir çalar saat	1		
Nühas tepsi	1		
Yaldızlı nühas tepsi	2		
Tonbak tepsi	1		
Saksonyakârî sahan mea' tabak	47		
Saksonyakârî tabak	46		
Çift yasdık; şal taklidi 15, makad yüzü 3	18		
Sabun parça	12		
Billur sûrahi	23		4.050
Kadife ipek ve pul işleme beyaz atlas yasdık	22		
Kebir ayine	4		
Ağaç çarpa	2		
Ağaç sandalye	3		2.050
Levha	3		
İngilizkârî çekmece saati; 1 vasat, 1 sağır	2		
Billur fanuslu Şukufe	3		
Yüzü ipekli işleme bez yasdık	15		
Nühas kebir leğen	3		
Elvan sıvalı avize	3		
Tomar çift makad	4		
İşleme bez makad	1		
Maden tabak	1		
Saksonyakârî kâse	1		
Saksonyakârî bardak	1		
Saksonyakârî sahan	1		
Sırlı billurlu fanus	1		

Sim zincirli sâbbe(?)	1		
Billur sūrahi	6		2.900
Polad tepsi	2		
Nūhas ibrik	1		
Çift sadr(sedir); biri şilte, biri makad	5		
Tüylü ihram	1		
Köhne bez nihali	1		
...(?) sapı nacak	2	-	
Maden sahan	1		
Maden tencere	2		
Sim ...(?) tavşankâri çekmece	1	-	
Elvan ...(?) ağaç çekmece devâtı	1		
Ağaç futa	3	-	
Billur kâse	3		
Tonbak buhurdan	1		
Billur; 1 bardak, 1 kâse	2		
Maden kaşık ve çatal	5		
Sim evaniler (mutfak eşyaları)	28		
Sandıkçe	1	-	
Fağfûri fincan; biri maden	32		
Sırma fanus	7		
Müteneevvia' bohça	4		
Billur kâse	13		
Billur sūrahi	1		
Laciverd saplı Tokad mikseran(?)	1		
Kemik saplı mikseran	1		
Tezvic hatâi	2		
Benalukakâri saf seccadesi	1		44.050
Dimetoka dokuma seccade	1	-	
Ağızlığı ve tepesi altın p...(?)	1		
Kalemtraş	7		
Kemik makta'	1		
Kalmakâri canfes bohça	1	-	
Şal taklidi şilte yüzü	11		
Bereke(?) kapu saati	1		
Saksonyakâri taklidi tabak	14	-	
Saksonyakâri taklidi fincan	12	-	
Saksonyakâri taklidi ibrik	2	-	
Ayaklı derbalin(?)	1	-	
Türkî minare	1	-	
Sim saplı minare	1	-	
Saksonya desti	1		
Sim saplı kesaran?	1		
Tabak	5		
Çatal	5		
Kaşık	5		
Frengi bardak	2		
Billur bardak	12		
Kiraz çubuk	21	-	
Kiraz çubuk	74		33.550
Kepçe	3		
Küçük sahan	3		
Altun leğen mea' ibrik	1		
Altun sabunluk	1		

Sim kaplı ayine	1		
Tavşankârî ağaç çekmeceli ayine	3		
İngilizkârî sim kaplama çekmece saati mea' mahfazalı	2		
Maden tepsi	2		
Yaldızlı nühas musluklu güğüm	2		
Yaldızlı nühas el leğeni mea' ibrik	1	Hazine	
Pirinç tepsi	3		
Sülüs hattıyla Mushaf-ı şerif	1 cilt		
Şifa-i şerif	1 cilt		
Şifa-i şerif	1 cilt		5.150
Şifa-i şerif	1 cilt.		15.050
Cami'ü-sağır	1 cilt.		
Delalile-i şerif	1 cilt.		
Tefsir-i şerif	1 cilt.		
En'âm-ı şerif	1 cilt		12.700
En'âm-ı şerif	2 cilt		
En'âm-ı şerif	1 cilt		26.100
Zümrüd ve yakutlu sim cildli Mushaf-ı şerif	1 cilt		
Mushaf-ı şerif	1 cilt		
Ed'îye	5		
Vasiyetname şerhi	1		
Mensur kitap	2		
Basma yorgan mea' çarşaf	2		
İşleme yüz yastığı	5		
Basma yüz yastığı	5		
Şal taklidi yüz yastığı	2		
Çuka; bir zar perdesi, iki pencere perdesi	3		
İşleme asdar sadr	1		
Sarı kumaş sancak	1		
Benalukakârî seccade	1		
Klabdan işleme canfes seccade	1		38.050
Şal şilte yüzü	3		
Canfes zar perdesi; biri patiska	2		
Patiska perde	1		
Patiska sandal	2		
Patiska çit?	1		
Klabdan işleme bez yasdık	5		
Klabdan işleme bez mak'ad	1		
Klabdan saçaklı dolinçe?	2		
İşleme bez nihali	1		
Güz tomar çif yasdık	19		
Güz tomar sadr yasdık	5		
İşleme bez mak'ad	1		
Çuka pencere perdesi	15		
Mardin nihali	1		
İşkaki bohça	1		
Tüylü ihram	1		
Atlas üzerine kurdele işleme yasdık; biri mak'ad, ikisi sadr	5		
Sırma işleme şal atlas büzme	1		
Hümayun pencere perdesi	9		
Şal taklidi yasdık; 2 sadr, 1 mak'ad	12		

Suzenî işleme atlas yasdık; 2 sadr, 2 mak'ad	10		
Küpür ipek işleme canfes; 14 pencere perdesi, 4 kapı perdesi	18		
Sarı canfes pencere perdesi	8		
Maun canfes pencere perdesi	17		
Atlas pencere perdesi	6		
Köhne evanı	1		
Siyah çuka perde	19		
Çuka pencere perdesi	15		
Kurdeleli enguri çuka pencere perdesi	3		
Tırşe çuka perde	10		
7'si kurdeleli			
Tırşe çuka perde	10		27.000
Elvan çuka perde	22		
Pul işleme canfes balin	1		
Mütenevvia' balin	2		
Mütenevvia' yüz yasdık	38		
Kilim	2		
İşleme vesair mütenevvia' yorgan mea' çarşaf	13		
Çiçekli şal yorgan	1		
Klabdan işleme batista yüz yasdığı	4		
Canfes perde	2		
Bükmeli sofa yasdık, biri minder	4		
Elvan sofa mütenevvia' pencere perdesi	89		
Sırma şeridli çuka perde	4		
Kurdeleli sofa zar pencere perdesi	3		
2'si taraklı			
Kurdeleli sofa pencere perdesi	12		
Şal taklidi;	4		
2 yasdık, 1 şilte, 1 basma yasdık			
Suzenî işleme penbe atlas; 16 yasdık, 4 sadr, 3 mak'ad	23		
Basma zar perdesi	1		
Müsta'mel sahan memlu	1		
Penbe kadife; 15 yasdık, 3 mak'ad, 4 sadr	22		
Çuka kapı perdesi	1		
İşleme canfes yüz yasdığı	19		
Pullu işleme canfes yüz yasdığı	4		
Klabdan büzgülü canfes şilte yüzü	3		
Şal taklidi şilte yüzü	2		8.100
Şal taklidi şilte yüzü	3		11.050
Suzenî işleme baş atlas;	25		
18 yasdık, 4 sadr, 3 mak'ad			
Hamam takımı	6		
Tüylü beyaz ihram	1		
Patiska perde	4		
Pul bend perde	1		
Bükmeli güzî şilte yüzü	3		
Canfes şilte yüzü	2		
Kutnu parçası	7		
Telli kadife ..(?)	1		
...(?) cibinlik	1		
Müstamel çift 6 yasdık, 1 mak'ad	6		
Mütenevvia' perde	19		
Mütenevvia' bohça	4		

Basma perde	4		
Mütenevvîa' dülbend parça	12		
İşleme mütenevvîa' çuka	7		
Sakızî futa	3		
Mardini futa	1		
Köhne çiçekli bohça	1		
İşleme şerid makreme	4		
Hırdavat bohça	1		
Kurdeleli canfes kapu perdesi	1		
Kumaş bohça	1		
Mütenevvîa' şilte yüzü	12		
Bez üzerine işleme nihali	5		
Çarşaf	4		
Mütenevvîa' işleme yüz yasdığı	8		
Yüzü eski işleme yasdık	11		
Tüylü ihram	16		
Revganî çekmece	1		
Mütenevvîa' balin	6		
Ezrak	1		
Tel işli canfes nihali	1		
Suzenî işleme nihali	1		
İşleme sarı	5		
Sofkârî iskele	1		
Kurdeleli çuka zar perdesi	1		
Kadife eski işleme; 9 yasdık, 2 sadr, 2 mak'ad	13		
Elvan çuka pencere perdesi, biri taraklı	2		
Diba ..(?) çuka zar perdesi	1		
Dülbend kaplı şilte	2		
Çift büzme	4		
Tel işleme sofa	1		
Sade işleme sofa	4		
Kadife mak'ad	1		
Tombak gülâbdan mea' buhurdan	1		7100
Pirinç tepsi 2'si sağır	5		
Yaldızlı nühas musluklu güğüm	2	Satıldı	
Yaldızlı nühas ibrik	3		
Yaldızlı nühas el leğeni mea ibrik	3		
Yaldızlı nühas abdest leğeni	5		
Kadife yasdık	12		
Kurdeleli kadife; 15 yasdık, 4 sadr, 4 yüz yasdığı, 3 mak'ad	26		
Maden kandil	3		
Ağaç çekmece	1		5.250
Nühas evani; 1 musluklu güğüm, 1 musluklu mangal, 3 ibrik, 4 kahve ibriği	9		
Şişe	4		
Sakosonyakârî kâse	1		
Pirinç hoşab iskelesi	1	Satıldı	
Penbe memlû; 1 şilte, 4 yasdık	5		
Şikest imame	1		
Kiraz çubuk	6		
Billur bardak	4		
Elmastraş bardak	1		

Beçkâri sahan	1		
Suzenî işleme canfes yüz yasdığı	2		
İşleme batista yüz yasdığı	14		
Yazma ..(?) yüz yasdığı	2		
Pul işleme şal yorgan	2		
Sakizî atlas; 4 yasdık, 2 sadr	6		
Mütenevvia' mekseran	5		
Canfes üzerine suzenî işleme yorgan mea' çarşaf	2		
Yüz yasdığı kılıfı	5		
Mütenevvia' yorgan çarşafı; 10 şal taklidi, 1 çubuklu canfes, 6basma, 4 frengi dokuma	21		
Kilim	1		
Ezrak	1		
Penbe memlû minder	21		
Sim şamdan	2		
Ma'den şamdan	1		
Pirinç tepsi	2		
Mütenevvia' kaşık	13		
Sakosonyakârî; 9 sahan mea' kapak, 1 kâse	10		
Billur kâse	2		
Ta'am iskemlesi	3		
Polad tepsi	4		
Ağaç iskemle	12		
Nühas evaniler (mutfak eşyaları)	134		
Beçkâri kapaklı sahanlar	51		
Mütenevvia' kapak	52		
Sim kabreli kapak	1		
Saksonyakârî tabak	5		
İşleme sarı	7		
Leblebi şekeri	1		
Tel işleme sofa	2		
Nühas sahan mea' kapak	10		5.100
Nühas sahan mea' kapak	12		9.850
Çift; 17 yasdık, 2 yasdık, 3 mak'ad			
Şal taklidi; 3 şilte yüzü, 1 perde	4		
Penbe memlû minder	10		
Hümayun perde	24		
Tavşankârî çekmece	3		
Billur; 7 sürahi, 6 kâse	13		
Saksonya kâse	2		
Fağfuri fanus	1		
Tirit memlû tas	7		
Çiçekli sevâi puşide	1		
Nühas çameşû leğeni	2		11.100
Nühas çameşû leğeni	3		
Suzenî işleme atlas; 19 yasdık, 4 sadr, 3 mak'ad	26		
Şal taklidi; 7 şilte yüzü, 2 şilte, 6 yasdık, 9 yüz yasdığı	34		
Çift; 3 kapı perdesi, 3 şilte yüzü, 1 sadr	7		
Çift; 19 yasdık, 2 sadr, 4 mak'ad	25		
Suzeni işleme atlas mak'ad	1		
Yaldızlı nühas ibrik	1		
Billurî nihali	1		

Yaldızlı ayine	12		
Yün eski işleme atlas; 20 yasdık, 2 sadr, 3 mak'ad	25		
Çift; 5 yasdık, 1 mak'ad, 1 şilteyüzü, 2 sadr	9		
Hümayun perde	15		
Çift; 4 yasdık, 1 sadr, 1 kapu perdesi, 1 şilte, 1 yüz yasdığı	8		
Çift; 6 yasdık, 2 sadr, 1 mak'ad, 3 erkan, 1 kapu perdesi	13		
Hatb çeki	1360		656.800
Penbe memlû minder	12		
Penbe memlû şilte	22		
Penbe memlû yasdık kılafı	108		
Yaldızlı sandalye	5		
Çift şilte biri sadr	8		
Avize	3		
Erkan minder	9		
Ağaç sandalye	15		
Kapu perdesi	1		
Yaldızlı ayine	5		
Frengi nihali	9		
Uşşakî kaliçe	1		26.050
Kutnu şilte	2		
Kumaş nihali	1		
Büzgülü kadife; 4 yasdık, 1 şilte, 1 yüz yasdığı	6		
Penbe memlû yüz yasdığı gılaflı	17		
Tüylü ihram	3		
Beçkâri kavanoz	5		
Bohça	17		
Şem'i kapu perdesi	6		
Yaldızlı çarpa	1		
Canfes pencere perdesi	11		
Hümayun pencere perdesi	13		
Çift şilte	2		
Şerbet memlû billur kâse	8		
Fanus	2		
Cibinlik tentesi	7		
Çift yasdık, 4'ü şilte	27		
	4		
Billur; 32 kâse, 6 sürahi	38		
Billur kandil	4		
Nühas karlık	1		6.150
Avize	2		
Mütenevvia'kâse	3		
Rugan ağaç çekmece	1		
Çuka kapı perdesi	4		
Penbe memlû şilte	3		
Dur balin(?)	1		
Tüylü kebe	2		
Fanilya yorgan	3		
Billur kâse	12		
Billur tabak	13		
Saksonyakârî; 2 tepsi, bir sürahi	3		
Maden sürahi	1		

Kütüb –ü mütenevvîa'	25 cilt		
Nağme-i...(?)	1 cilt		
Mensur Yusuf ile Zeliha	1 cilt		11.200
Camiü'l-hikâyat	1 cilt		
Buhari şerif	1 cilt		36.000
Tarih-i Vâsîf	2 cilt		
Mütenevvîa' tarih	6 cilt		
Menakıb-ıl ensar	1		
Mensur Şahname	1		10.000
Mensur kitab	2		
Tercüme -i nevadir	1		
Divan-ı Nâbi	1 cilt		
Sair kitabı mütenevvîa'	75 cilt		
Şevâhid-ün nübüvve	1 cilt		
Şîfa-i şerif	1 cilt		
Mecmua-i Zaîfî	1 cilt		
Tercüme-i ..(?)	1 cilt		
Mensur kitap	2 cilt		
Tezkire-i şuara			
Fırça takımı sandık	1		
Müsta'mel telli kadife; 14 yasdık, 3 mak'ad	17		
Çuka mak'ad	5		
Tente perdesi	5		9.350
Penbe memlû; 3 minder, 3 şilte, 4 yasdık	10		
Nühas tepsi	1		
Yaldızlı çarpa	1		
Yaldızlı nühas abdest leğeni mea' ibrik	1		
Yaldızlı nühas abdest leğeni mea' ibrik	1		7.200
Yaldızlı nühas el leğeni mea' ibrik	1		
Saksonyakâri desti	1		
İşleme sarı	1		
Suzenî işleme şal diz puşide	1		
İskaki(?) bohça	1		
Pul işli kahve puşidesi	1		
Sim zarf	19		
Sim fincan	19		
Sim kahve askısı	1		
Saksonyakâri çift?	1		
Çuka büzme	2		
Çuka kılıf puşidesi	1		
Çuka koçu puşidesi	1		
Nühas el leğeni mea' ibrik	1		
Çift yasdık; 4'ü sadr, 3'ü mak'ad	14		
Penbe memlû minder	3		
Hümayun perde	8		4.700
Tomar çif kapu perdesi	1		
Çif yadsık, mak'ad	2		
Yün memlu minder	5		
Köhne telli kadife yasdık	9		
Mai merinos üzerine klabdan püskülü; 5 yasdık, 1 şilte, 2 sadr, 2 yüz yasdığı	9	Hazine	
Çuka makad	1		
Maden donanmalı hinto koşumu	2 çift		
Tonbak donanmalı hinto koşumu	2 çift		

Koçu takımı	1		
Rugan-ı sade fiçı	12		
Nişasta fiçı	1		
Yün eski işleme yasdık; biri sadr, 2'si mak'ad	14		
Yün memlû minder	4		
Nühas mangal	2		
Yaldızlı koçu	1		
Kurşuni boyalı hinto	2		
Yaldızlı sandalye	2		
Kebir kazgan	1		
Güğüm	1		
Kömür	10.000k yye		
Kır barkir raht	1		
Kır hinto bargiri çift	1		
...(?) başlı hinto bargiri çift	1		
Köhne hinto	4		
Mai boyalı hinto mea' ..(?)	1		
Mutfakda ve kilerde olan nühas evani			
Mütenevvia' sahan	318		
Mütenevvia' tencere	83		
Mütenevvia' tas mea' kapak	16		
Ba..(?)	1		
Saplı 1 tas, 5 tabe	6		
Süzgü	2		
Vasat ve sağır tepsi	15		
Kapaklı kadayıf tepsisi	3	-	
Pullu tas	9	-	
Leğen	2		
Saç	1		
Vesair ufak tefek			
EYÜP ENSARİ'DE VAKİ' SARAYDA OLAN EŞYASI			
Kılabdan işleme hasır	1	-	
Suzenî işleme şal seccade	1		8.050
Mardin futa	1		13.050
Pembe klabdan; 5 yastık, 3 sadr, 1 mak'ad	5	-	
Çift şilte yüzü	1		
Şal taklidi yüz yasdığı	2		
Çuka; 4 pencere perdesi, 1 kapı	5		
Yün memlû minder	3	-	
Tel ve kadife ipekli işleme mai atlas; 19 yasdık , 6 sadr, 3 mak'ad	28	-	
Canfes şilte yüzü	3	-	
Yazma yüzlü yasdık	2	-	
Çuka; 16 pencere perdesi, 2 kapı perdesi	18		
Klabdan bükmeli Mardinî yasdık	11	-	
Penbememlû minder	8		
Avize	1		
Ayna	2		
Hasır puşide	3	Hazine	
Macun kutu	1		
Simli sağır seccade	1		
Saat zarfı	2		

Penbe memlûyasdıkgılâfı	9		
Penbe memlû şilte	2		
Nühas tepsi, biri kapaklı	2		
Nühas güğüm	3		
Pirinç tepsi	2		
Levha	11		
Çiçek şişesi	20		
Nühas sahan	1		
Nühas kahve ibriği	1		
Yaldızlı ibrik	1		
Nühas ibrik	3		
Nühas evaniler	114		
Şâyak parça	4		
Yaldızlı nühas tepsi	1		
Yaldızlı nühas tepsi	1		8.050
Meşin sofa	2		
Mütenevvia' garar ve..(?)	9		
Çuka kapı perdesi	4		
Tunç havan	7		
Maden zemzemiye	1		
Billur sürahi			
Hasır puşide	4		
Hasır perde	3		
Hasır şilte	1		
Yaldızlı çarpa	1		
Yaldızlı kandil	3		
Tomar çit; 7 yasdık, 1 mak'ad	8	-	
Muşamma' kapı perdesi	1	-	
Billur kandil	1	-	
Billur fener	1		
Üzeri taş çarpa	2	-	
Ağaç çekmece	4		4.150
.....(?) ile donanmalı çekmece	1	-	
Tenkîye takımı	3	-	
Sandık derununda şişe	2		
Boyalı ayna	2	-	
Lüle	15		
Sırma işleme çuka âyine	1	-	
Sırma işleme balin	2	-	
Örme eldivenlik	12	-	
Tire bohça	3	-	
Sakızî futa	1		
Benalukakârî perde	1	-	
3 adet elmaslıca incilice terlik çift	1	-	
Penbe memlû minder	2		
Hasır puşide	5	-	
Suzenî işleme sandal hırka	1		
Sırma işleme yağlık	1		
Sırma işleme kahve puşidesi	2		
Pullu işleme şal kahve puşidesi	2		
Tel işleme şal kahve kutusu	1		
Suzenî işleme kahve futası	7		
Kurdeleli canfes; 3 kahve kutusu, 2 puşidesi	5		
İncilice sırma işleme güz şal kahve kutusu	1	-	

Şal işleme büzme	1		
Mütenevvia' yemeni	10	-	
Arakıye	8		
Simli şişe	1	-	
Polad tepsi	19		14.050
Polad tepsi	40		
Maden şamdan 2, nühas şamdan 1	3		
Saksonyakârî ... (?)	1		
Beçkârî kâse	3		
Maden sağır tepsi	2		
Tüylü kebe	3		5300
Tüylü kebe	1		
Penbe memlû minder	23		
Penbe memlû şilte	25		
Penbe memlû yasdık gılâfı	132		
Penbe memlû yüz yasdığı	38		
Bez puşide	4		
Tavşankârî ağaç çekmece	1		12.650
Çift kaplu şilte	12		
Çift kaplu yasdık	7		
Çuka perde	7		
Mütenevvia' işleme yüz yasdığı	12		
Mütenevvia' işleme yüz yasdığı	8		9.200
Suzenî işleme şal yorgan	1		
Basma yorgan	1		
Çift baş yasdığı	2		
... (?) müsta'mel yasdık	4		
Nühas; 2 abdest leğeni, 1 abdest ibrik	2		
Tûlû âyine	4		
Köhne koçu	2		12.000
BEŞİKTAŞ'TA VAKİ' SAHİL SARAYDA OLAN EŞYASI			
Pirinç mangal mea' tente	2		
Pirinç mangal	1		
Nühas badye (?)	1		
Mütenevvia' kebir âyine	12		
Penbe memlû minder	14		
Penbe memlû şilte	12		
Penbe memlû yasdık gılâfı	80		
Mütenevvia' yorgan mea' çarşaf	7		
Minder mea' yüz yasdığı	15		
Dülbent kaplu şilte	1		
Çift kaplu; 2 şilte, 6 yasdık	8		
Sağır pirinç tepsi	3		6.000
Yaldızlı nühas el leğeni mea' ibrik	2		
Nühas ibrik	2		
Nühas el leğeni	1		
Şerbet süzgüsü	1		
İşleme sarı	1		
Sağır ayine	1		
Tente perdesi	2		
Maden el şamdanı	3		
Elmastraş bardak	1		
Billur; 1 bardak, 1 sürahi	2		
Beçkârî bir tabak	2	-	

Frengi kâse	1	-	
Polad tepsi	1	-	
Yün memlû minder	1	-	
Şal taklidi şilte yorgan	1	-	
Hatb	120 çeki		64.800
Kömür	19.000 kıyye		182.400
MABEYNİ HUMAYUNDAN GELEN EŞYASI			
Suzenî işleme çuka seccade	1	-	
Müsta'mel şal seccade	1	Satıldı	
Hataî ta'am yasdığı	1	Satıldı	
İşleme şerbet makramesi	3	-	
Sade işleme bez yasdık	3	-	
Suzenî işleme atlas bohça	1	-	
Hare (?) şerbet futası	1	Satıldı	
Sandık derununda mai saksonya çay takımı	1	-	
Sandık derununda sarı saksonya çay takımı	1	-	

Kaynak: TS. MA. d. 2290, 29 Ra 1240 [21 Kasım 1824]; TS.MA.d. 2646, 18 N 1240 [6 Mayıs 1825]; TS.MA.e. 98/16, 29 Z 1240 [14 Ağustos 1825]

İKİNCİ BÖLÜM

2. İSTANBUL’UN SOSYOEKONOMİK HAYATINDA BEYHAN SULTAN

Beyhan Sultan gelirlerine uygun harcamalar yapmıştır. Zengin mukataaları bu davranışa imkân verirken Sultan’ın aylık masrafları onun yaşamı ve kişisel özellikleri hakkında bilgi vermekte aynı zamanda da İstanbul’un sosyal ve ekonomik hayatını takip etme imkânı sunmaktadır. Örneğin her ay kendisine bağlanan maaşından nerelere harcama yaptığını muntazaman kaydeden Beyhan Sultan, yanında çalıştırdığı özellikle cariyelere her ay ne kadar verdiğinden aldığı şahsi eşyalarına; gıda maddelerinden kayık ücretlerine kadar pek çok alanda şehir hayatındaki ekonomik işleyişi ortaya koyar. Ürünlere ve emeğe verilen ücretler kadar Sultan’ın gezmeleri, adakları gibi alanlara dair yapılan masraflar bir kadının özellikle de hanedan mensubu bir kadının günlük hayatından çok farklı kesitler sunmaktadır. Sıklıkla çarşı-pazar alışverişi yapan Beyhan Sultan’ın sokakta harcadığı yüksek miktardaki paraların mahiyetleri oldukça düşündürücüdür. Dilencileriyle meşhur şehrin hanedan kızının yolunda epey bir mesai yaptığı gerçektir. Ancak en dikkat çekici noktalardan biri Beyhan Sultan’ın Emir Buhari Türbesi’ne gösterdiği ilgidir zira Mevlevilik ile anılan bir hanedan ve Sultan’ın bu meyli özellikle de III. Selim devrinde hoşnutsuz olduğu belirtilen Mevlevilerin dönemsel ve hanedan içi konumunu da sorgulatmaktadır. Beyhan Sultan’ın harcamaları arasında şehir ve kadın ilişkisi açısından en önemli noktaysa onun kurduğu ekonomik dengeler içinde bulunmaktadır. Terzileri dışında işlemler yaptırtan Sultan bunları aracılar vasıtasıyla satmıştır. Yine onun alım satım işlerinde kadın sahiplerinden alınan yalılar ve bunlarla kurulan ilişki İstanbul’da aktif bir kadın varlığının imparatorluğun gündelik siyasetinin gölgesinde kendi düzenini ve ritmini kurmuş olduğunu düşündürmektedir.

2.1. Gelirleri

Beyhan Sultan’ın ekonomik gücünün arkasında şüphesiz hanedan mensubu olmasının ayrıcalıklı yanı vardı. Padişah kızı olarak dünya gelen Sultan, ona küçük yaşlardan itibaren bağlanan çeşitli gelirlerle zenginliğini ve gücünü perçinleştirmişti.

Amcası I. Abdülhamid döneminde evlenip bağımsızlığına kavuşmasıyla imkânları daha da genişleyen Sultan özellikle ağabeyi III. Selim döneminde önemli gelirlere kavuşmuştu. Mora'da zengin mukataalar ve çiftlik hisselerine sahip olan Beyhan Sultan'ın Anadolu'da Amasya ve Tokat gibi mukataaları yanısıra İstanbul gümrüğünden “has” olarak nitelenen gelirleri de vardı. Aylık olarak hazineden düzenli maaş da alan Sultan, babası III. Mustafa'nın vakfından bağlanan bir maaşa daha sahipti. Genel olarak sultanların gelirleri ve farklı bir durum olarak III. Mustafa'nın çocuklarına vakfından bağladığı maaş Uzunçarşılı tarafından şöyle dile getirilmiştir:

“Sultanların has veya paşmaklık ismi verilen dirlikleri vardır bunların bâzılarına herhangi bir mukataanın varidatından maaş ve bir kısmına iltizam suretiyle mukataa'lar verilmişti. Bu isimler altındaki dirlikler bir mahallin varidatının bunlara tahsisi demektir; malikâne suretiyle mukataa, kaydı hayat şartıyla verilen dirlikti. Sultanların bu gelirlerini idare ve tahsil için *voyvoda* denilen memurlar vardı. Sultanlara bazen hazineden maaş da verilirdi; Üçüncü Sultan Mustafa Lâleli Camisinin vakfiyesini tertip ettirirken bu vakfından oğullarına bin beşyüz, kızlarına biner ve kadınlarına beşer yüz kuruş tahsis eylemişti.”¹¹⁸

Ömrünün sonuna kadar babasının vakfından gelen 1.000 kuruş maaş ve hazineden kendisine ödenen nakit paralarla özel hayatını¹¹⁹ idame ettiren Beyhan Sultan'ın temel ihtiyaçları da yine hazine tarafından karşılanıyordu. Gelirlerinin ve aylıklarının belirtildiği “*varidat ve mahiye*” defterlerinden 1789 senesine ait evrakta Sultan'ın 1.000 kuruş maaş aldığı, Zilhicce ayından itibaren bu miktarın 1.015 kuruşa çıkarıldığı anlaşılmaktadır.¹²⁰ “*Mahiye-i seniyye*” ibaresiyle verilen aylığın sonraki yıllarda da arttığı muhtemeldir ancak incelenen diğer varidat ve mahiye defterlerinde Sultan'a “*nakden takdim edildi*” ibaresi altında verilen miktarlar bulunmakla birlikte bunların Beyhan Sultan'a verilen aylık mı yoksa mukataa gelirlerine karşılık mı verildiği net değildir zira “*bir kıt'a tahvil-i seniyye mucebince*” denerek Sultan'a aylık verilen nakitler, mutfak masrafları, odun-kömür,

¹¹⁸Uzunçarşılı, a.g.e., s.165-166.

¹¹⁹ Kendi tuttuğu hesap defterleri nakit olarak gelen ve vakıfından aldığı maaş ile şekillenmektedir. Bu harcamalar devlet tarafından verilen tayinatlar gibi temel ihtiyaçlar dışında Sultan'ın özel harcamalarını kapsamaktadır.

¹²⁰ BOA., TS. MA. d. 846, 29 Z 1205 [29 Ağustos 1791].

saray yapımı, mücevher vb harcamalar daha sonra gelen faizlerden¹²¹ düşürülmüştür. Sultan'ın bir yıllık bütçesini görmemizi sağlayan defterler aynı zamanda temel ihtiyaçları dışında Beyhan Sultan'ın nakit kullanımını da ortaya koymaktadır. 1797 ile 1798 aralığında 80.500 kuruş olan nakit kullanımı 1816-1817 aralığında 76.000 olmuştur. Verilere göre 1789'da "mahiye-i seniyye" ibaresiyle 1.000 kuruş maaş aldığı öğrenilen Sultan'a sonraki yıllarda "nakden takdim edilen" ibaresiyle ay içinde birkaç kez ödeme yapıldığı görülmektedir. 1797-1798 aralığında 2.500, 1816-1817 aralığındaysa 3.000 kuruş nakit ödemeyi sabit olarak alan Sultan'a ay içinde sayısı ve miktarı değişen nakit ödemeler yapılmış ancak bunların maaş mı yoksa mukataa gelirine mahsuben mi olduğu netlik kazanmamıştır. Beyhan Sultan'a sonraki yıllarda da bu şekilde ödeme yapıldığı, ay içinde birkaç kez tekrar eden nakit ödemelerin 10.000 kuruşa kadar çıkabildiği de görülmektedir.¹²²

Tablo 2.1. Beyhan Sultan'ın Mart 1797-Şubat 1798 ile Mart 1816-Şubat 1817 arasındaki nakit kullanımı (kuruş olarak)

Açıklama	1797-1798	1816-1817
Senelik nakit kullanımı	80.500	76.000
Senelik harcama	241.148,5	267.375,5

Kaynak: BOA., TS. MA.. e. 171/8, L 1211- N 1212 [Mart 1797-Şubat 1798]; BOA., TS. MA. e. 113/4, Ca. 1231 -R 1232 [Mart 1816-Şubat 1817].

Sultan'ın gelirlerinin temelini oluştursana kendisine tahsis edilen bölgelerden gelen gelirlerdi. Hanedan kadınlarına iltizam suretiyle ya da malikâne olarak verilen mukataalar Beyhan Sultan için de hem ekonomik hem de siyasi önem taşıyordu. Mora'da malikâne olarak 5 kaza ve çeşitli emlake sahip Sultan'ın voyvodalar aracılığıyla yürüttüğü idari mekanizmada bölge halkı ile merkez arasında önemli rolü bulunmaktaydı. Sultan, reayasının yaşadığı sorunların çözümü için gerekli başvuruları yapıyor ve merkezden Mora valisine giden hükümle bölge halkının sorunu çözülmüş oluyordu. 1802'de zahiresi zaptedilen Papaz Dimitri, Sultan'a

¹²¹ Beyhan Sultan'ın gelirleri kaydelirken gerek gümrülerden gelen miktarlar gerekse de mukataalardan gelenler "*faiz-i mukataa-i..*" ibaresi altında kaydedildiği için burada da faiz ibaresi kullanılmıştır.

¹²²BOA., TS.MA.e. 113/10, 29 R 1239 [2 Ocak 1824].

durumu arz etmiş ve padişah, hemşiresine iletilen talebi valisine gönderdiği hükümle bildirmişti. Hükümde kendi halinde biri olan zımmi Dimitri nam rahibin zaptedilen zahiresinin bedelinin alınması istenmekteydi.¹²³

Kalamata, Karitine, Fener, Arkadya, Androsa kazaları dışında bölgede çiftlik hisseleri de olan Sultan'ın diğer mukataalarıysa Tokat, Amasya, Mihaliç, Şehirköy, Cisir-i Ergene, Girit ve Seferihisar'da idi. Tablo 2.2'de gösterildiği üzere Sultan bu dirliklerden taksitle ya da peşin olarak ödemeler almaktaydı.

Tablo 2.2. Beyhan Sultan'ın Farklı Yıllardaki Mukataaları ve Ödedikleri Miktarlar

Mukataa ismi	1789-1790 Miktar (kuruş)	1792- 1793 Miktar (kuruş)	1796-1797 Miktar (kuruş)	1815- 1816 Miktar (kuruş)	1821- 1822 Miktar (kuruş)	1822 - 1823- Miktar (kuruş)
Amasya	48.000*	44.852,5	28.335	35.000	35.000	35.000
Şehirköy	110.000*	35.000	42.000	56.000	56.000	56.000
Tokat	51.000	20.000	30.000	21.500	21.500	21.500
Mihaliç	55.000	36.500	44.000	75.000	75.000	75.000
Arkadya	7.500*			10.700		
Arkadya'daki çiftlikler	1.000					
Androsa				5.000		
Kalamata				10.300		
Karitine	32.500*			5.000		
Mora'daki emlak-ı hümayun	12.500		92.021*			
Mora'daki çiftlikler	12.500					
Seferihisar	45.000	15.000	29.000		37.500	37.500
Cisir-i Ergene	47.000	15.000	22.500	56.000	56.000	56.000
Cezire-i Girid				12.500		
Emlak-ı hümayun				22.400		
Cisir-i Ergene'de 3 çiftlik				20.000		
Paşabeğid çiftliği					15.500	15.500
Toplam	422.000	166.352,5	287.856	329.400	296.500	296.500

Kaynak: BOA., TS. MA. d. 846, 29 Z 1205 [29 Ağustos 1791]; BOA., TS.MA. e. 171/8-2, 1211 [1796]; BOA., TS. MA. e. 113/4, 29 Z 1232 [9 Kasım 1817]; BOA., TS. MA. e. 113/10, 29 R 1239 [2 Ocak 1824]

¹²³ BOA., TS. MA. d.5234-4, 1217 [1802].

- * 16.000 gelecek olarak kaydedilmiştir.
- * 10.000'i muhasebeden sonra gelmiştir.
- * Muaccelle bedeli olarak reayaya bırakılmıştır. Bir sonraki yılın faizi 10.000 olarak belirlenmiştir.
- * 2.500'ü reayaya bırakılmış, 2.500'ü de muhasebeden sonra gelip kayd olmuştur.
- * Bu yıla ait evrakta Mora gelirleri tek tek değil toplu olarak verildiği için bu başlığa kaydedilmiştir.

Beyhan Sultan'ın gelirleri arasındaki çiftliklerin isimleri ve gelirleri ise genel olarak “*çiftlikân*” ya da “*çiftlik-i selase*” şeklinde zikredilmiş ve meblağları toplu verilmiştir. Bunlardan Sûle(?), Akçasığırlı, Pazardere'nin gelirlerinin Sultan'ın vakfına tahsis edildiği görülmektedir. Gülpazarı ve Tire'deki Acem hanı icareleri ile Boyat(n) serakin(?), Peşkin çiftlikleri ve gelirleri ise Tablo 2.3'te gösterilmiştir.¹²⁴

Tablo 2.3. Beyhan Sultan'ın Üç Yıllık Çiftlik Gelirleri (1809-1811)

Açıklama	1809	1810	1811
Boyat(n) serakin çiftliği	500	500	500
Sûle çiftliği			3.500
Peşkin Çiftliği			2.500
Gülpazarı icaresi	150	150	
Tire'de Acem Hanı		1.880	1.880
İzmir nar bahçesi	580		
(?)..yenışehri	129		
Toplam	1.359	2.530	8.380

Kaynak: BOA., TS.MA.e. 176/10, 29 Z 1228 [23 Aralık 1813]

Beyhan Sultan'ın yıllık gelirleri arasında “hâs” olarak nitelenen kahve, enfiye, duhan ve emtiadan alınan gümrük vergileri de bulunmaktadır. Senede dört taksit olarak ödenen miktarların Sultan'ın bütçesine katkısı 30.000 kuruştur.

Tablo 2.4. Beyhan Sultan'ın Gümrüklerden Gelen Gelirleri

Açıklama	I.taksit	II.taksit	III.taksit	IV.taksit	Toplam
Kahve	375	375	375	375	1.500
Enfiye	1.250	1.250	1.250	1.250	5.000
Duhan	2.500	2.500	2.500	2.500	10.000
Emtia	3.375	3.375	3.375	3.375	13.500

Kaynak: BOA., TS. MA. d. 846, 29 Z 1205 [29 Ağustos 1791]; BOA., TS.MA. e. 171/8-2, 1211 [1796]; BOA., TS. MA. e. 113/4, 29 Z 1232 [9 Kasım 1817]; BOA., TS. MA. e. 113/10, 29 R 1239 [2 Ocak 1824]

¹²⁴BOA., TS.MA.e. 176-10, 29 Z 1228 [23 Aralık 1813]

2.2. Harcamaları

2.2.1.Yıllık Temel Harcamalar

Sultanların belirli gelirleri vardı ve bunlar sayesinde oldukça rahat harcamalar yapıyorlardı. Lakin maaş ödemesinin geçikmesi, para değerindeki değişiklikler ve aşırı harcama yapmaları gibi sebeplerle sıkıştıkları oluyordu. Bu durum bazen onları o kadar zorluyordu ki sultanların alacaklılarıyla mahkemelik olmasına kadar iş varıyordu.¹²⁵

Sultanlar bütçeleriyle ilgili sıkıntıya düştüklerinde genellikle sarraflara başvurup gelirleri karşılığında borçlanıyorlardı. Ama öncelikli olarak devlet tarafından maaşa bağlandıklarından ihtiyaçları doğrultusunda sultanların saraylarına ve kethüdalara belirli tayinatlar gönderilmekteydi. Beyhan Sultan'ın varidatları ve mahiyelerini içeren belgelerde bunlar gösterilirken Sultan'a bir yıl boyunca ay ay hangi ihtiyacı için ödeme yapıldığı takip edilebilmektedir. Mesela bir yıl içerisinde her ay değişik miktarlarda mutfak masrafı düzenli olarak verilirken odun- kömür gibi bir aya mahsus temel ihtiyaç ile Sultan sarayının kendi içindeki ekonomik işleyişini ifade eden “tebaa aylığı” ve kira bedelleri de bu listelerde senede bir kez verilmektedir. Karşılaştırma yapılabilmesi için Sultan'ın yedi yıl aralığında iki ayrı harcaması incelenmiştir. 1816-1817 ile 1823-1824 arasındaki harcamalar mutfak masraflarının yıl içinde en çok Ramazan ayına mahsus olduğunu diğer aylarda ise birbirine yakın düzeylerde sürdüğünü göstermektedir. Yedi yıllık farkta ise masrafların bariz artışı görülmektedir ancak bu artış mutfak ve odun-kömür için geçerli olmuştur. Mücevher, kürk, terzi, saray tamiri gibi harcamalar Beyhan Sultan'ın daha genç olduğu dönemde yüksekten ölümüne yakın bir zaman diliminde bu harcamalardan mücevher, terzi masraflarının düştüğü, kürk alımının kısmen yerini koruduğu ancak saray tamiri - alımı konusunda ise herhangi bir değişme göstermediğini aksine Sultan'ın mülk alımını sürdürdüğünü göstermektedir.

¹²⁵ Seniha Sultan'ın borçlarından dolayı yaşadıkları için Bkz., Kırpık, a.g.e., s.251.

Tablo 2.5. Beyhan Sultan'ın Mart 1816- Şubat 1817 Arasındaki Harcamaları (kuruş olarak)

Aylar	Nakit	Mutfak	Mücevher/ lüks*	Kumaş/t erzi	Saray/ Tamir	Diğer
Ca.	7.000	1.680	21.437	240	550	3.755
C.	5.500	1.886	400	5.474		970
B.	11.000	2.036		1.100	28.020	2.200
Ş	11.500	2.009		1.700	7.000	2.500
N.	3.000	2.087	3.500	1.840		2.762
L.	5.000	4.000	550			12.775
Za.	5.000	2.172,5	21.300	5.024		
Z.	6.500	2.000	4.997	600		
M	8.500	2.040			900	5.088,5
S.	3.000	2.670,5			16.887	650
Ra.	8.000	2.045		1.500	1.160	6.530
R.	5.000	2.000				
Toplam	79.000	26.626	52.184	17.478	54.517	37.230,5

Kaynak: BOA., TS. MA. e. 113/4, Ca 1231- R 1232 [Mart 1816—Şubat 1817]

* Kürk ve mücevher kaplı bıçak gibi eşyalar lüks kategorisinde ele alınmıştır.

1816-1817 arasında her ay birden fazla nakit ödeme alan Sultan'ın bir seferde en az aldığı miktar 3.000 kuruş iken 1823- 1824 arasındaki 13 aylık sürede iki ay dışında Sultan aylık olarak sadece 3.000 ile sınırlı kalmıştır. Mutfak masrafları ise ilk döneme göre artış göstermiştir. Ortalama 2.219 kuruş olan aylık mutfak masrafı 7 yıl sonra ortalama 2.795,5 kuruştur.

Sultan ilk dönemde bir yıl içinde toplam 52.184 kuruşluk mücevher ve kürk almış ancak ikinci dönem aralığında 10.803 kuruşla bu alanı sınırlamıştır. İlk dönem çok kıymetli taşlarla süslü mücevherler alınmasına karşılık ikinci dönemde kürk alımıyla bu alan kendini korumuş çok yüksek bedelli olmayan küçük mücevherler alınmıştır. Terzi ve kumaş masrafı ise 17.478 kuruştan 11.466 kuruşa gerilemiştir. Sultan'ın aralıklı da olsa kumaş alımından taviz vermediği görülmektedir.

İki dönem arasındaki en büyük farksa saray-tamirat başlığında olmuştur. İlk döneme mahsus 54.517 kuruşluk masraf Sultan'ın daha çok Bebek Sarayı ve tamir harcamalarına yönelik iken ikinci dönem 199.510,5 kuruşa çıkan masrafın sadece 86.000 kuruşu alınan bir yalıya dairedir. Söz konusu yalı Lebibe Hanım'dan alınmış ve son ödenen 36.000'in alındığına dair Lebibe Hanım tarafından belirtilmiş evrak

bulunmaktadır¹²⁶ Hanıma verildiği belirtilen ve iki taksit olarak ödenen miktar dışında birkaç ay üst üste kalfaya ödenen 10.000 kuruş Sultan'ın süren inşaatları olduğunu göstermektedir.

Yanında çalışanlara verilenlerde ise iki dönem arasında sadece 6 kuruşluk bir fark bulunmaktadır. İlk dönem 2.762 kuruş olan yıllık 2.756'a düşmüştür. Ödenen vakıf kiralari da ufak miktarda düşüş göstermiştir. 430,5 kuruş olan senelik kira bedeli 362,5 olmuştur. Saraylarda kullanılan odun-kömür miktarında ise artış bulunmaktadır. 1716 çeki oduna 6.914,5 kuruş harcanan ilk dönemde 63.197 kıyye kömüre de 5.430 kuruş verilmiştir. İkinci dönemde ise 84.442 kıyye kömür için 8.527 kuruş ve 9.996 kuruş odun masrafı yapılmıştır.

Tablo 2.6. Beyhan Sultan'ın Mart 1823-Mart 1824 Arasındaki Harcamaları (Kuruş olarak)

Aylar	Nakit	Mutfak	Mücevher/ lüks	Kumaş/ terzi	Saray/ Tamir	Diğer
B	3.000	2.275		310	80	
Ş.	8.000	2.551,5	2.380	7.329		1.000
N.	4.500	2.525	3.073		308,5	2756
L.	3.000	5.737,5		540	51.860	
Za.	3.000	2.463,5			35.015	
Z.	3.000	2.311	2.500		46.000	10.358,5
M.	3.000	2.433,5		610	20.000	
S.	3.000	2.478,5			10.000	9.091
Ra.	3.000	2.469	1.050	1.320	10.000	1.800
R	3.000	2.495		500	10.000	225
Ca.	3.000	3.222,5		130		110
C.	3.000	2.884	1.800	412	10.000	
B.	3.000	2.490		315	6.247	
Toplam	45.500	36.336	10.803	11.466	199.510,5	25.340,5

Kaynak: BOA., TS. MA. e. 113/10, B. 1238- B.1239 [Mart 1823-Mart 1824]

2.2.2.Yıllık Özel Harcamaları

2.2.2.1. Verdiği Bahşışlar

Beyhan Sultan'a her ay yapılan nakit ödemelerin detaylarıysa Sultan'ın kendi tuttuğu defterlerde takip edilmektedir. Ay içine birkaç kez verilen bu paraları *"nakden, vakıfdan ve def'a nakden"* olarak kaydeden Sultan, bunlarla yukarıda

¹²⁶ BOA., TS. MA. e. 174/25, 26 12 1238 [30 Ağustos 1823]

bahsedilen tüm başlıklarda harcama yapmıştır.¹²⁷ Mücevher, yemek, giyim, tamir, cariyeye aylığı dışında Beyhan Sultan'ın özel yaşamına, kişiliğine ve ilgilerine dair de bilgi veren ödemeler incelendiğinde öncelikle Sultan'ın dağıttığı bahşişler dikkat çekmektedir. Özel günlere serpiştirilen ya da her hafta düzenli verilen bahşişler aslında toplumsal yapının dikkate değer günleri ve bugünlere dair tutumlar hakkında bilgi içermektedir. Bayramlarda dağıtılan koçlar, Sultan'a gelen bohçalar, hırka-ı saadet suyu töreni, aşure, cuma yemişi gibi alışkanlıklar hiyerarşik düzeni göstermesi açısından da dikkat çekicidir. Padişah ve Valide Sultan ile temsil edilen devletin başının dağıttığı kurbanlıklar, gönderdikleri aşureler ve hırka- ı saadet suları Beyhan Sultan'ın da kendi tebaasına gönderimi şeklinde tezahür etmiş yukarıdan aşağıya doğru kapsamlı bir hami-tebaa ilişkisi ortaya konmuştur.

2.2.2.2. Bayramlardaki Bahşiş ve Harcamalar

Beyhan Sultan İslam dininin kutsal saydığı ve önem atfettiği özel günlerde bir takım harcamalar yapmıştır. Bayramlarda “ı'ydiye” olarak ya da “atiye” şeklinde defterlerinde geçen ve bahşiş niteliğindeki harcamalar 1816'da 760, 1821'de ise 8.000 kuruştur.¹²⁸ Sultan'ın 1816 senesinde sadece kethüdasının çukadarlarına atiye olarak 700 kuruş vermesine karşılık kethüdasına dair kayıt bulunmamaktadır.¹²⁹ 1821'deyse Sultan kethüdasına oldukça yüksek miktarlarda ıydiye vermiştir.¹³⁰ 3000 ve 4000 kuruşluk ı'ydiye ve atiyeler dışında o yıl başka bir bayram bahşışı olmaması Sultan'ın tüm bayram atiyelerini kethüdası vasıtasıyla yapmış olabileceğini düşündürmektedir ancak yine de 7.000 gibi bir rakamın sadece bayram hediyesi olarak verilmesi düşündürücüyken Beyhan Sultan bir sonraki yıl da (1822) 6.000 kuruşu Kethüda Sadık'a ı'ydiye olarak vermiştir.¹³¹

¹²⁷ BOA., TS. MA. d. 860, Za. 1236 [Temmuz 1821].

¹²⁸ BOA., TS. MA. d. 860, L-N 1236 [Haziran-Temmuz 1821].

¹²⁹ BOA., TS. MA. d. 881-13, L 1231 [Ağustos 1816].

¹³⁰ BOA., TS. MA. d. 860, 1236 [1821].

¹³¹ BOA., TS. MA. d. 860-35, N 1237 [Mayıs 1822].

Tablo 2.7. 1816 ve 1821 Aralığında Beyhan Sultan'ın Verdiği Bayram Bahşışleri (Kuruş olarak)

Sene	Toplam Harcama	Bayram Bahşışı
1816	92.250	760
1821	128.050	7.000

Kaynak: TS. MA. d. 881, S 1231-M 1232 [Ocak- Kasım 1816]; TS. MA. d. 860, L- N 1236 [Haziran-Temmuz 1821]

Beyhan Sultan'ın hanedanın diğer fertleriyle arasındaki bağı göstermesi açısından da önemli olan bugünlerde Sultan kendisine gönderilen koçlara, hırka-ı saadet sularına ve aşureye karşılık verdiklerini de kaydetmiştir. 1816'da kendisine gönderilen koçların en üst düzeyde olduğu ve gelenlere karşılık Sultan'ın 865 kuruş bahşış verdiği görülmektedir.¹³² Tablo 2.8'de görüldüğü üzere gönderen kişinin statüsüne ve yakınlık derecesine göre olduğu düşünülen bahşışlere bakıldığında padişah, kızı Mihrimah Sultan, vezir ve kethüdadan koç getirenlere verilen miktar eşittir. Bu kişilere verilen 100 kuruşluk bahşışin valideden koç getirene 60 kuruş ile sınırlı kalması ilginçtir.

1816 senesinde Sultan'a Saliha ve Fatma Sultanlar, Kaptan Paşa, baş kadın, hazinedar ağa, hazinedar usta, büyük ağa ve Sadullah isminde biri de koç göndermiştir. 1822 senesindeyse Beyhan Sultan 945 kuruşluk ödeme yapmasına karşılık sadece kethüdadan gelene 50 kuruş verdiğini belirtmiş diğer 895 kuruşu kimlere sarf ettiğini kaydetmemiştir.

¹³² BOA., TS. MA. d. 881, Z 1231 [Kasım 1816].

Tablo 2.8. 1816 Senesinde Beyhan Sultan’a Gönderilen Koçlara Karşılık Verdiği Bahşişler

Gönderen	Verilen miktar (kuruş)
II. Mahmud	100
Nakşidil Valide Sultan	60
Baş kadın	40
Vezir	100
Kaptan Paşa	80
Mihrimah Sultan	100
Saliha Sultan	40
Fatma Sultan	40
Kethüda Bey	60
Kethüda	100
Hazinedar Usta	70
Hazinedar Ağa	20
Büyük Ağa	30
Sadullah	25
Toplam	865

Kaynak: TS. MA. d. 881, Z 1231 [Kasım1816]

2.2.2.3. Hırka-ı Saadet Suyu Bahşişleri

Beyhan Sultan’ın harcamaları arasında olup onun hanedana mensubiyetini ve ilişkilerini gösteren başka bir harcama da hırka-ı saadet sularıdır. Ramazanın 15. günü padişah ve yanındakiler tarafından Hırka-ı Saadet’in muhafazasının gülsuyuyla silinmesiyle başlayan merasim sandukanın açılmasından sonra testilere doldurulan sularla sembolik bir değere sahipti. Ahmet Rasim bu merasim ve sonrasında hırka-ı saadet suyu olarak bilinen uygulamayı şöyle tarif etmiştir:

“Sanduka, padişahın yanında bulunan altun anahtar ile açılır. İçinde bulunan ağır ipek yeşil kadife üzerine yine som sırma ve işlemeli enlemesine şeritliydi. Adedi boğçanın şeridi çözülür yine padişahın yanında bulunan diğer bir altun anahtarla açılarak, Hırka-i Saadet’in yakasında bulunan düğme bir kâse içine konur. Bir parça ıslatılır ıslatılmaz derhal anberli bir ateşdane gösterilerek kâsede kalan sudan destiler dolusu sulara damla damla döküp hediye edilirdi. Bu su Hırka-i Saadet suyu adı ile bilinir ve tanınırdı. 1240/1825’ de bu adeti kaldırıldı.”¹³³

Beyhan Sultan’a gelen sulara bakıldığında önemi daha da kavranan hırka-ı saadet suyu tıpkı gelen kurbanlıklar gibi defterlerde yer bulmuştur. Sultan bu suları harcamaları arasında “*Mübarek hırka-ı saadet suyu*” diyerek özenle kaydetmiştir.

¹³³Ahmed Rasim, **Ahmed Rasim ve Osmanlı Tarihi II**, düzenleyen: Metin Hasırcı, Emir Basın Yayın Elek. Ltd. Şti. İstanbul, s.637-638.

Başta padişah olmak üzere hanedanın önemli isimlerinin gönderdiği sular için harcanan miktar 1816’da 290¹³⁴, 1821’deyse 440 kuruştur.¹³⁵

Tablo 2.9’da görüldüğü üzere hırka-ı saadet suyu hanedan içinde önemli bir hediyeleşme aracı olmuştur. Padişah başta olmak üzere devletin en üst kademesinden itibaren dağıtılan hırka-ı saadet suyunun yakın ilişkide olan kişiler arasında da bu amaçla kullanıldığı görülmektedir. Nitekim Beyhan Sultan’a Muhterem ve Sadullah gibi defterlerinde sıklıkla ismi geçen kişilerden de hırka-i saadet suyunun gelmiş olması bu düşüncüyü kuvvetlendirmektedir.¹³⁶

Tablo 2.9. 1816 ve 1821 Senelerinde Beyhan Sultan’a Gönderilen Hırka-ı Saadet Suyu’na Karşılık Verilen Bahşişler

Gönderen	1816 Miktar (kuruş)	1821 Miktar (kuruş)	Toplam Miktar (kuruş)
II. Mahmud	80	100	180
Nakşidil Valide Sultan	40		40
İkinci Kadın		30	30
Mihrimah Sultan	40	90	130
Fatma Sultan	30	40	70
Hazinedar Ağa	20		35
Hazinedar Usta		90	
Hazine Vekili		20	
Büyük Ağa		20	
Ağa	30		
Muhterem	20		15
Musahip Sadullah Ağa	30		30
Sitare			30

Kaynak: TS. MA. d. 881, N 1231 [Temmuz1816]; TS. MA. d. 860, N 1236 [Haziran 1821]

2.2.2.4. Aşure Bahşişleri

Beyhan Sultan’a gönderilen aşureye bakıldığında ise 1815 senesinde başta padişah olmak üzere, Valide Sultan ve Mihrimah Sultan’dan gelen aşureler kaydedilmiştir. Sultan padişah’tan gelene 70, valideden gelene 50, Mihrimah Sultan’dan gelene ise 40 kuruş vermiştir. Tablo 2.10’da görüldüğü üzere bu yıl

¹³⁴ BOA., TS. MA. d. 881, N 1231 [Temmuz 1816].

¹³⁵ BOA., TS. MA. d. 860, N 1236 [Haziran 1821].

¹³⁶ A.b.

içinde aşure gönderenler arasında Hamidiye İmareti, Hazine­dar Usta ve Ağa zikredilmiştir.¹³⁷ 1821 yılındaysa Valide Sultan dışında padişah ve Mihrimah Sultan'ın yine aşure gönderdiği görülmektedir.¹³⁸ Padişah­tan gelene Beyhan Sultan bu sefer 80 kuruş verirken Mihrimah Sultan'dan gelene de 50 kuruş bahşış vermiştir. Tablo 2.10'da görüldüğü üzere bu yıl içerisinde Osman isminde biri de Sultan'a aşure göndermiştir.

Tablo 2.10. 1815 ve 1822 Senelerinde Beyhan Sultan'a Gönderilen Aşurelere Karşılık Verilen Bahşış

Gönderen	1815 Miktar (kuruş)	1821 Miktar (kuruş)	Toplam Miktar (kuruş)
II. Mahmud	70	80	150
Nakşidil Valide Sultan	50		50
Mihrimah Sultan	40	50	90
Hazine­dar Usta	50	40	90
Hazine­dar Ağa	12,5		12,5
Ağalar	15		15
Usta	-	60	60
Hamidiye İmareti	30,5	-	30,5
Kılârcı Usta	-	100	100
Osman	-	50	50

Kaynak: TS. MA. d. 881, M 1231 [Aralık 1815]; TS. MA. d. 860, M 1237 [Eylül 1821]

2.2.2.5. Diğer Kutsallar ve Özel Durumlar

Beyhan Sultan'ın konumu gereği ve toplumsal karşılığı olarak dağıttığı bahşışler arasında kendisine gönderilen mevlid şekerleri, şerbetler, Ramazaniyelikler, imsakiye ve Hil­ye-i Şerifler için yaptığı harcamalar da bulunmaktadır. Sultan 1816'da 380,5, 1821'de 190 kuruşu kendisine gelenler için harcarken asıl dikkat çekici ödeme Beyhan Sultan tarafından her hafta verilen Cuma yemişi bahşışıdır. Hakkında herhangi bir bilgi bulunamayan ancak harcama defterlerinde sıklıkla geçen Cuma yemişinin Osmanlı toplumunda meyvenin hediyeleşme aracı olarak kullanılması düşünüldüğünde İslam dininde kutsal sayılan Cuma gününe özel bir

¹³⁷ BOA., TS. MA. d. 881, M 1231 [Aralık 1815].

¹³⁸ BOA., TS. MA. d. 860, M 1237 [Eylül 1821].

hediyeleşme şekli olduğu düşünülmektedir. Sultan'ın 1816'da 440 kuruş¹³⁹ 1821'deyse 940 kuruş¹⁴⁰ gibi önemli miktarları “*Cuma yemişi getirene*” diyerek kaydetmiş olması da bu görüşü desteklemektedir.

Tablo 2.11. 1816 ve 1821 Senelerinde Verilen Cuma Yemişi Bahşışleri

Sene	Toplam Harcama (kuruş)	Miktar (kuruş)
1816	92.250	440
1821	128.050	940

Kaynak: TS. MA. d. 881, S 1231-M 1232 [Ocak-Kasım 1816]; TS. MA. d. 860, R 1236- R 1237 [Ocak-Aralık 1821]

2.2.3. Hayır Amaçlı Harcamalar

2.2.3.1. Sadaka ve Zekâtı

Beyhan Sultan inanç sisteminin gereği olarak gelirlerinin bir kısmını infak etmekteydi. Bunu titizlikle yapan Sultan, her aya mahsus gelen meblağı belirttikten sonra ilk harcamasını sadaka olarak vermektedir. Sultan, sadakasını ya direk sadaka ya da ismini belirttiği kişiye verilen sadaka olarak somutlaştırırken genellikle takip ettiği yöntem “*sadaka, def’a sadaka*” şeklinde kendini gösteriyordu ancak bazen sadaka ve zekâtı ya da sadaka ve kefareti birleştiği de görülmektedir.¹⁴¹ Bu durumun Sultan'ın ay içindeki özel yaşamından kaynaklandığı muhtemeldir zira dini bir vecibenin yerine getirilememesi veya yemin kefareti gerektiren herhangi bir mazeret Beyhan Sultan'ı bu manevi borcu ödemeye sevk etmiş olmalıdır. Sultan 1816'da sadaka ve kefaret olarak 160 kuruş harcamıştır.¹⁴²

Sadakalarını kimi zaman da “*kayık parası ve sadaka, sokakta sarf ve sadaka*” diyerek günlük harcamalarının arasında zikreden Beyhan Sultan için hayırsever bir

¹³⁹ BOA., TS. MA. d. 881, S 1231-M 1232 [Ocak-Kasım 1816].

¹⁴⁰ BOA., TS. MA. d. 860, R 1236- R 1237 [Ocak- Aralık 1821].

¹⁴¹ BOA., TS. MA. d. 881, Z 1231 [Ekim 1816].

¹⁴² A.b.

kadın denilebilir ancak hanedan mensubu olmasının gereği olarak bunu yaptığı da düşünülebilir. Lakin defterlerinde Sultan'ın gittiği yerlerde kişilere, kurumlara verdiklerini ayrı ayrı ifade etmesi ve bunların mahiyetini “*bahşış*” veyahut “*atiye*” olarak sınıflandırması onun gün içine serpiştirdiği bu harcamaları dini bir hassasiyetle yaptığını diğerlerini ise temsil ettiği gücün/otoritenin karşılığı olarak yaptığını düşündürmektedir. Gerçekten de bakıldığında diğer hanedan mensubu kadınlarda olduğu gibi Beyhan Sultan da tahtın ve saltanatın kadın mensubu olarak pek çok alanda kendini göstermiştir. Özellikle ekonomik nedenler çeşitli iltimaslar ve problemlerin çözümünde ortaya çıkan bu vasıf hayırseverlik noktasında öncelikle sadaka ve zekât olarak gözükmektedir.

Beyhan Sultan'ın verdiği sadakaların tutarına bakıldığında yıllık harcamaları içinde yaklaşık %1,5'luk bir oran karşımıza çıkmaktadır. 1816 senesinde 92.200 kuruş harcama yapan Sultan, 1.275,5 kuruşu sadaka olarak sarf ederken, toplamda 128.050 kuruş harcama yaptığı 1821 senesindeyse 1.339 kuruş sadaka vermiştir.¹⁴³ Bu meblağ içindeki 445 kuruş sadaka ve kefareti olarak, 70 kuruş ise sadaka ve zekat olarak belirtilmiştir.

Beyhan Sultan'ın zekâtları ise defterlerinde birkaç kez “*sadaka ve zekât*” olarak anılmasının dışında müstakil olarak belirtilmiştir.¹⁴⁴ Sultan ya “*zekât verdim*” ya da “*zekât için hıfz olundu*” diyerek aylık harcama listesinde bu meblağı ifade etmiştir. Zekâtlarını verirken de sadakalar gibi nadir olarak kime verdiğini söylemiş bu ödemeleri genel kapsamı içinde zikretmiştir. Sultan, 92.200 kuruşluk harcama yaptığı 1816 senesinde toplam 8.480 kuruş zekât vermiştir. Bundan beş yıl sonra yıllık harcamalarının 128.050 kuruş olduğu 1821 senesinde verdiği zekât tutarıysa 16.457,5 kuruştur. Bu noktada Beyhan Sultan'dan 48 yıl sonra 1869'da Refia Sultan'ın zekât miktarının 14.424 kuruş olduğunu söyleyebiliriz.¹⁴⁵ Ali Akyıldız'ın verdiği listeden ve açıklamasından Refia Sultan'ın zekatlarını daha çok yakın çevresine verdiği anlaşılırken Beyhan Sultan için böyle bir çıkarım yapılamamaktadır çünkü onun zekâtları zikredildiği gibi şahıs belirtilmeden sarf edilmiştir. Sultan, iki

¹⁴³ BOA., TS. MA. d. 860, R 1236 R 1237 [Ocak-Aralık1821].

¹⁴⁴ BOA., TS. MA. d. C 860, 1236 [Mart 1821].

¹⁴⁵ Ali Akyıldız, **Mümin ve Müsrif Bir Padişah Kızı Refia Sultan**, Kapı Yayınları, İstanbul, 2015, s.105.

noktada bu tavrını bozup birkaç yerde Medine için zekât gönderdiğini bir yerde de Şahıpesend(?), Velvele ve Şirvan ismini zikrederek zekâtını gönderdiğini hattâ Şahıpesend(?) için ev almasında yardım amaçlı bu zekâtın verildiğini kaydetmiştir.

Tablo 2.12. Beyhan Sultan'ın 1816 ve 1821 Yıllarında Verdiği Sadaka ve Zekâtları (Kuruş olarak)

Sene	Toplam Harcama	Sadaka Bedeli	Zekât Bedeli
1816	92.250	1.275,5	8.480
1822	128.050	1.339	16.457,5

Kaynak: BOA., TS. MA. d. 881, 1231 [1816]; BOA., TS. MA. d. 860, 29 1237 [Eylül 1822]

2.2.3.2. Kurban Harcamaları

Beyhan Sultan'ın defterlerinde “*kurban akçesi*” veya “*kurban zebh itmek için*” şeklinde geçen ibareler kadar alınan koçlar, dağıtılanlar ve kendisine gönderilen kurbanlıklar da mevcuttur. 1787 senesinde 19 kurban kestiren Beyhan Sultan'ın 8 koç dağıttığı kendisine ise 19 koç geldiği bilinmektedir.¹⁴⁶ Bu yıla ait verilerde Sultan'ın arife günü iki koçu Laleli'ye gönderdiği ve burada kestirdiği, 9 tanesinin “*harem-i seniyyelerinde*” boğazlandığı, diğer 8 koçunsa ihsan olarak dağıtıldığı belirtilmektedir.¹⁴⁷ Sultan'ın 1816 senesine ait kurban harcamalarına bakıldığında defterinde verilen kurban akçeleri, alınan koç ve kesim için ödenen ücretler olarak yapılan harcamalar görülmektedir. Beyhan Sultan'ın iki Mısırlı koç için 375 kuruş verdiği, “*Dört Karaman dört kıvırcık koç alındı*” diyerek zikrettiği kurbanlar içinse 168 kuruş harcamıştır.¹⁴⁸ Sultan aynı defterinde “*Saddullah'a koçlar mukabili*” diyerek 300 kuruş daha harcamış muhtemelen bunların kesimi için

¹⁴⁶ BOA., TS. MA. d.879-17, Z 1201 [Eylül 1787].

¹⁴⁷ A.b.

¹⁴⁸ BOA., TS. MA. d.881, Z 1231 [Ekim 1816].

“*kurban zebh itmek için*” diyerek 275 kuruş ödemiştir.¹⁴⁹ Beyhan Sultan’ın “*kurban akçesi*” olarak muhtemelen çalışanlarına verdiği miktar ise 480 kuruştur.¹⁵⁰

2.2.3.3.Fakirler, Çocuklar ve Mahkûmlara Yardımları

Beyhan Sultan’ın bahsedilen harcamalarının dışında asıl dikkat çeken onun fakirlere, yaşlılara, çocuklara, mahkûmlara ve daha pek çok ihtiyaç sahibine karşı gösterdiği ilgidir. Bu hareket tarzının altında yatan temel dürtünün hayırsever tabiatı olduğu muhtemeldir zira babası tahta olmadığı ve kocasının konumu veya tahta dair herhangi bir iddiası olmadığı halde Beyhan Sultan’ın yaşayış şekli onun çevresine duyarlı, güçlü, inançlı, karakterli olduğu kadar konumunun farkında ve bilincinde bir kadın olduğunu da göstermektedir. Daha çok kendi iç dünyalarında yaşayan ve sadece kendi özel zevklerini tatmin etmekle meşgul Osmanlı prensesleri algısının dışındaki bu yaklaşım o dönem ya da öncesinde ve sonrasında yaşayan hanedan kızlarının gerçek kimliklerini bir kez daha gözden geçirmeye sevk etmektedir ki bu Beyhan Sultan’ın yaşamında pek çok alanda kendini gösterir. Onun 1816’da Baba Cafer’e gönderdiği 300 kuruşluk yardım¹⁵¹ sadece mahkûmlara karşı şefkatiyle sınırlı kalmaz Beyhan Sultan hapisten çıkarttığı kadın ve erkeklere verdiği destekle de şehirliye karşı saltanat mensubu olarak temsil ve hamilik vasfını ortaya koyar. Zira bu hamilik vasfı genellikle valide sultanlar tarafından yapılmıştır. Kösem Sultan, GülnuşVâlîde Sultan ve Pertevniyal Vâlîde Sultan’ın¹⁵² hapisteki kişilere gösterdikleri cömertliklerin konumlarının gereği olduğu aşıkârken Beyhan Sultan’ın bu kişilerle ilgilenmesi direk kendi gücünün ve konumunun gereğidir. O, tebaasının gözünde kendini bu yardımlarla tanıtmakta ve belki de güçlü bir kadın hami olarak hanedan kızları içinde kendine ayrıcalık sağlamaktaydı. Beyhan Sultan 1823’te hapisten kadın ve erkek mahkûmları çıkarmak için 1.448 kuruş harcamıştır.¹⁵³

Beyhan Sultan’ın yaptığı hayırlar arasında eğitime verdiği önem de dikkat çeker. Babası III. Mustafa gibi eğitime önem veren Sultan, inşa sürecinde ve

¹⁴⁹ A.b.

¹⁵⁰ A.b.

¹⁵¹ BOA., TS. MA. d. 881-12, § 1231[Haziran 1816]

¹⁵² Ali Akyıldız, “PertevniyalVâlîde Sultan”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C.34, İstanbul, 2007, s.240.

¹⁵³ BOA., TS. MA. d. 877, 1239 [1823].

sonrasında bir kurrahaneye için 2.864 kuruş harcamıştır. 1816 senesinde inşa olunan bu yapının ismi defterlerde geçmemekle birlikte “inşa” ve “tamir” olarak bulunan ayrı ifadeler yapının Beyhan Sultan tarafından yeniden yaptırıldığını düşündürmektedir.¹⁵⁴ Sultan kurrahaneye için hasır döşenmesini de üstlenmiş daha sonra buranın hocasına aylık da bağlamıştır. Defterde pilav ve zerde masrafının da bulunması öğrencilere yemek verildiğini düşündürmektedir.¹⁵⁵

2.2.3.4. Diğer Hayırları

Beyhan Sultan Muharrem ayına mahsus bir hayır olmakla birlikte Osmanlı mutfağında önemli bir yeri olan aşurenin pişirilmesi ve dağıtılmasını da sağlamıştır. 1815’de pişirilen aşureye karşılık vekilharç ve aşçılara 90 kuruşluk¹⁵⁶ ödeme yapan Sultan 1821’de ise aşure masrafı olarak 320 kuruş harcamıştır.¹⁵⁷ Beyhan Sultan’a hanedan içinden gelen aşureler ve bunlara dair harcamaları da defterlerinde listeler halinde bulunmaktadır.

Beyhan Sultan’ın yıllık harcamalarının arasında düzenli okutulan mevlidler, hatimler kadar hoca ve hafızlara ödenen mahiyeler de bulunmaktadır. Sultan’ın sosyal sorumluluk bilincinin düzeyine işaret eden bu harcamalardan fakir-fukara da yanında çalışanlar da nasiplenmiştir. Gerek sağlık harcamaları olarak hekim ücretleri gerekse giyim/kuşam desteği sağlayan Beyhan Sultan, etrafındakiler için sosyal güvenlik kurumu gibi vazife görmüştür diyebiliriz. 1816’da yanında çalışan Sümbülter için hem hekim hem de hekim hoca olarak nitelediği kişilere verdiği iki ayrı ücret toplamı 47,5 kuruştur.¹⁵⁸ 1821’deyse Gülfidan isimli cariyesine 150 kuruşluk giyim/kuşam masrafı yapmış ayrıca 60 kuruş ödeyerek iki fakir kişiye dizlik almıştır.¹⁵⁹

¹⁵⁴ BOA., TS. MA. d. 881, 1231 [1816].

¹⁵⁵ BOA., TS. MA. d. 881-9, B 1231 [Mayıs 1816].

¹⁵⁶ BOA., TS. MA. d. 881, M 1231 [Aralık 1815].

¹⁵⁷ BOA., TS. MA. d. 860, M 1237 [Ekim 1821].

¹⁵⁸ BOA., TS. MA. d. 881, 1231 [1816].

¹⁵⁹ BOA., TS. MA. d. 860-16, Z 1236 [Ağustos 1821].

Beyhan Sultan'ın yardımları İstanbul ile de sınırlı kalmamıştır. Kutsal topraklar ve oradaki fakara kadar hacılar da Sultan tarafından unutulmamıştır. 1816 yılına ait defterinde sadece 310 kuruşluk “*surre*” ödemesi kaydedilmişken 1821’de hem “*surre*” için harcanan hem de Mekke ve Medine’ye gönderilen miktar 1.220 kuruştur.¹⁶⁰

2.2.4. Zenginliği ve Lüks Yaşamı

2.2.4.1. Bir Prensesin Zengin Dünyası

Beyhan Sultan padişah kızıydı ve lüksün içine doğmuştu. Doğumuna müteakip ona ihsan edilenlerin parıltısı içinde büyüyen Sultan, ileriki yıllarında bu lüksü korumuş ancak savruk davranmamıştı. Ölçülü ve zevkli bir kadın olduğu anlaşılan Beyhan Sultan'ın zengin dünyasını süsleyen eşyalar değerlendirilirken saltanat mensubu olmasının ve dönemin maddi dünyasının sınırları iyi değerlendirilmelidir zira Sultan'ın en basit eşyası bile altın, gümüş veya sırma bezeliydi. Tablo 2.13 ve Tablo 2.14’te görüldüğü gibi doğumunun ardından Sultan’a verilen altın ve sim kaplı birbirinden kıymetli eşyalar, bir prensesin hayatının sınırlarını görmemizi sağlarken bugünkü koşullardan çok ötede bir zaman dilimin maddi dünyasını da algılamamızı sağlamaktadır.

¹⁶⁰ BOA., TS. MA. d. 860, 1236 [1821].

Tablo 2.13. Beyhan Sultan’a İki Aylıkken (Mart) ve On Aylıkken (Kasım) Verilen Gümüş Evânilerin Listesi

Aded	Eşya	Mart ayı Miktar (dirhem)	Kasım ayı Mktar (dirhem)
10	Aşhaneye kapaklı sim sahan	3.638*	3.142
10	Def’a kapaklı sim sahan	2.811*	2.559
3	Sim tas kapakla birlikte	-	1.069
24	Sim na’l baki	-	1.261
3*	Sim maşraba	3.190	3.190
5	Sim kapaklı kuzu lengeri	3.259	3.259
9	Sim şamdan	5.735	5.735
8	Sim mum markası	408	503
8	Sim kaplama iskemle	7.262	7.262
1	Sim çamaşır leğeni	2.327	2.327
1	Sim abdest leğeni ibrik ile birlikte	2.782*	2.782
2	Sim hamam tası	313	313
2	Sim gül kutusu	397	397
10	Sim kahve tebsisi	2.001	2.001
5	Sim buhurdan gülabdan ile birlikte	1.585*	1.585
9	Sim sabunluk	693,5	693,5
9	Sim kahve askısı ibrikle birlikte	5.910*	5.910
9	Sim leğen ibrikle birlikte	7.433*	7.433
2	Sim şerbet ibriği	501,5	501,5
9	Sim kâse kapağı	722,5	722,5
1	Sim birun tası	245	245
2	Sim fâraşhane	-	883*
1	Sim fâraşhane	428	-
1	Sim kebir ta’am tepsisi	18.030	-
1	Def’a sim kebirce tepsisi	6.160	-
1	Def’a sim vasatça tepsisi	1.793	-
3	Sim ta’am tepsisi	-	25.983
2	Sim çubuk(?) iskemle	1.511	1.511
9	Sim kabreli mum sofrası	2.700*	3.050
5	Sim şerbet kâsesi kapakla birlikte	320	320
1	Sim matara ibriği	420	420
4	Sim baklava ibrik tepsisi	3.159	-
3	Sim baklava börek tepsisi	-	3.159
1	Sim bel divanı(?)	275	275
1	Yeşil kadife kaplı simli sandık	Belirtilmemiş	Belirtilmemiş
10	Sim sahan kapakla birlikte	2.268	2.268
1	Sim kapaklı kâse	313	-
1	Sim kandil	330	230
1	Sim mum makrası	95	-
1	Sim şerbet süzgüsü	31,5	31,5
1	Sim fâraş	455	-
1	Çiftkâri sim buhurdan gülebdan* ile birlikte	475	-
1	Çiftkâri sim buhurdan gülebdan*ile birlikte	489	-
1	Çiftkâri sim buhurdan gülebdan ile birlikte	410	-
1	Çiftkâri sim buhurdan gülebdan ile birlikte	308	-

4	Çiftkâri sim buhurdan gülebdan ile birlikte	-	1.682
10	Sim fincan zarfı	100	-
10	Sim fincan zarfı	95	-
12	Sim fincan zarfı	108	-
10	Sim fincan zarfı	79	-
10	Sim fincan zarfı	95	-
11	Sim fincan zarfı	106	-
10	Sim fincan zarfı	67	-
12	Sim fincan zarfı	131	-
10	Sim fincan zarfı	73	-
11	Yaldızlı sim fincan zarfı	102	-
10	Yaldızlı sim fincan zarfı	110	-
10	Yaldızlı sim fincan zarfı	101	-
10	Yaldızlı sim fincan zarfı	117	-
136	Sim fincan zarfı	-	1.284
1	Taşhaneleri altın 191 zümrüd ve 275 kırmızı yakut ile mersu' (?) yaldızlı sim kaplama iskemle	Sim:1.521 Altun:105	Sim:1.521 Altun:105
1	Sim karlık	1.825	1.825
1	Sim kavanoz	539	-
1	Sim kapaklı kahve tepsisi	-	539
45	Sim çayniğirlik kutu	3.322	3.322

Kaynak: BOA., TS. MA. d. 3151, L 1179 [Mart 1766]; BOA., TS. MA. d. 6489, C 1180 [Kasım 1766]

- * 496 kuruşu kapaklı sahan bedelidir.
- * 252 kuruşu kapaklı sahan bedelidir.
- * Biri büyük
- * 720 kuruşu ibrik bedelidir.
- * 489 kuruşu gülabdan bedelidir.
- * 1.758 kuruş ibrik bedelidir.
- * 3.122 kuruş ibrik bedelidir.
- * 2 adettir.
- * 8 tanesinin bedelidir diğerinin miktarı belirtilmemiştir
- * Taşlıcadır.
- * Taşlıcadır.

Gümüştan sahanlar, taslar, leğenler, ibrikler, siniler, sabunluklar, kandiller, şamdanlar, fincan zarfları ve daha nice günlük eşya arasında büyüyen, kendini ve dünyayı tanıyan Beyhan Sultan'ın ilk gençlik yılları ve sonraki dönemde eşyaya bakış açısının altın, zümrüt, elmas ve pırlanta menşeli olması çok abartılı değildir. Zira Tablo 2.14'te görüleceği üzeri bu eşyaların bir de altından yapılmış olanları vardır ki Sultan'a altın haleler arasında bir dünya kurgulanmıştır. Doğduğu yıl verilen eşyası arasında dikkat çeken 191 zümrüt ve 275 kırmızı yakut kullanılarak

yapılan altın yıldızlı sim kaplama iskemlenin birkaç ay sonra Sultan için yeniden verilen eşya arasında olması Beyhan Sultan'ın zengin dünyasının nasıl kademe kademe kurulduğunu da göstermektedir. Daha bir yaşındayken altın kaplama bir sandalyesi olan prensesin toplam sandalye sayısı 23'tür.

Tablo 2.14. Beyhan Sultan'a İki Aylıkken (Mart) ve On Aylıkken (Kasım) Verilen Altın Evânilerin Listesi

Aded	Eşya	Mart ayı Miktar (dirhem)	Kasım ayı Miktar (dirhem)
1	Altın buhurdan	358	358
1	Altın gülabdan	154,5	154,5
1	Altın kahve askısı	576	576
1	Altın kahve ibriği	238	238
1	Altın kahve tebsisi	313	212
1	Kapaklı altın yumurta tapesi	365	365
1	Altın sabunluk	39	39
1	Kafesli altın leğen	674	674
1	Altın el ibriği	576,5	576,5
1	Altın şamdan	727	727
1	Altın şamdan	313	313
1	Altın kahvaltı tebsisi	2.244	2.244
1	Altın taam tebsisi	2.842	2.842
6	Kapaklı altın sahan	2.903	2.903
1	Kapaklı altın tas	314,5	
3	Altın çâşgırlık kutu	266,5	266,5
12	Altın nalbeki	815	815
1	Altın kaplama iskemle	1.314	-
15	Altın fincan zarfı	141	141
12	Mücevher altın fincan zarfı	Belirtilmemiş	Belirtilmemiş

Kaynak: BOA., TS. MA. d. 3151, L 1179 [Mart 1766]; BOA., TS. MA. d. 6489, C 1180 [Kasım 1766]

İçine doğduğu zengin dünyayı sonraki yıllarında olgun bir kadın olarak zevklerine uygun tasarlayan Beyhan Sultan'ın saraylarında kullandığı billur kutular, saksonya bardaklar, fincanlar, şimşir kaşıklar, yıldızlı ibrikler, mücevherle süslü sandıklar, kandiller, şamdanlar, kadar şahsına ait altın çakı, yelpaze, dürbün ve yazı

takımları da onun parıltılı iç dünyası hakkında bilgi vermektedir. 175 kuruşa dürbün¹⁶¹, 200 kuruşa şemsiye¹⁶² alan Sultan'ın çok daha yüksek fiyatlarıyla dikkat çeken mücevherli eşyaları arasında 15.000 kuruş tutarında bir pırlanta tarak ile 1.660 ve 700 kuruşluk iki elmaslı bıçak da bulunmaktadır. Ancak bunları gölgede bırakırcasına hayal dünyasına masalsı bir iz bırakan 3.073 kuruşa mal olan mineli elmas bıçak¹⁶³ ile 20.537 kuruş ödenen elmaslı el aynasıdır.¹⁶⁴

Sultan'ın kıymetli eşyalarının en net tablosu ise terekesinde bulunmaktadır. Bazıları satılan eşyanın arasında; gümüş yelpaze ve kılıçlar, billur avize ve kıymetli kilimler ile Mardin işleri dikkat çekicidir. Tablo 2.15'te bu eşyalardan bazıları ve kıymetleri gösterilmiştir.

Tablo 2.15. Beyhan Sultan'ın Muhallefâtından Satılan Bazı Kıymetli Eşya ve Fiyatları

Eşya	Aded	Miktar (kuruş)
Sîm kabzalı ve tarafeyn kaplama tüy yelpaze, biri abanoz saplı	2	47.050
Sim kınlı ve kabzalı kılıç	1	86.050
Billur avize	1	18.100
Uşşâkî Kebir kalıçe	1	26.050
İncilice sıрма işleme şal puşidesi	1	78.000
Etrafî zâc ağaç pervazlı kebir ayna	1	88.000
Mardin çit seccadesi	1	40.000
Banalukakârî sof seccade	1	44.050
Kemik kabzalı ağızlığı, bendi ve tokaları altın pala	1	45.150
Mütenevvia' hinto	6	240.000

Kaynak: BOA., TS. MA. d. 22/90, 29 Ra. 1240 [21 Kasım 1824]

2.2.4.2. Mücevherleri

Beyhan Sultan'ın hem kadınsı yanını hem de varlık düzeyini yaşayışına aktaran en önemli unsur mücevher seçimidir. Genel olarak mücevher çiçek, kutu, mahfaza ve zarf için daha çok harcama yaptığı görülen Sultan'ın kıyafetleriyle tamamlayıcı unsur olarak kıymetli taşlarla süslü iğne ve altın kuşak kullandığı görülmektedir. Klasik takılar olarak küpe ve yüzüklerden de vazgeçmeyen Beyhan Sultan'ın mühürleri ve saatleri de özenle hazırlanmıştır.

¹⁶¹ BOA., TS. MA. d. 864-3, 9 Ra. 1213 [20 Eylül 1798].

¹⁶² BOA., TS. MA. d. 857-2, 1213 [1798].

¹⁶³ BOA., TS. MA. e. 113/10, N 1239 [Nisan 1824]

¹⁶⁴ BOA., TS. MA. e. 113/4, 1232 [1816]

Gösterişli bir ziynet olması kadar çiçek sevgisinin de kültürel yansıması olan mücevher çiçek kullanımının Sultan nezdindeki karşılığını 24.000 kuruşluk bir adet mücevher çiçek¹⁶⁵ göstermektedir. Başka kıymetli bir çiçekse 7.000 kuruş tutarında olup Sultan, mücevherin fiyatının kuyumcuya sordurulmasını istemiştir. 5.000 kuruşluk elmastan yapıldığı anlaşılan çiçeğin sorulma sebebi bilinmemektedir.¹⁶⁶ Sultan'ın 6.300 kuruş tutarındaki pırlanta çiçeği de dikkat çekmektedir.¹⁶⁷

Yine onun gösterişli tasarım tutkusunda Kuyumcu Hucadur'a yaptırılan 3.800 kuruş tutarındaki elmaslı bir mahfaza da yerini almıştır.¹⁶⁸ Sultan'ın mücevher tutkusunu dekor ve sunum olarak yansıtan diğer öğeler arasında 18.000 kuruşa mal olan elmas ve yakutlu zarf¹⁶⁹ ile 1.175 kuruşa yaptırılan mücevher kutu¹⁷⁰ da bulunmaktadır.

Kullandığı takıları tasarladığı düşünülen Beyhan Sultan için yapılan beş yapraklı iki iğnenin bedeliyse 3.200 kuruştur.¹⁷¹ İğneler şu şekilde ifade edilmiştir: “..ismetlû, iffetlû, velinimet efendimiz hazretlerinin emr u devletleriyle yaptığım beş yapraklı iki adet mücevher iğne..”

Kıyafetleriyle bütünleyici bir unsur olarak kullandığı başka bir objeyse altın kuşaklarıdır. Çift olarak aldığı kuşaklardan 22 ayar üzere olana 180 kuruş veren Sultan'ın kuşağının özelliği şöyledir: “22 ayar üzere 20 miskal 6 çekriden bir altun kuşak beher miskali mea' üstadiye dokuzar kuruştan 180 kuruş”¹⁷² 132,5 kuruş olan diğer kuşaksa “22 miskal 6 çekriden beher miskali beşer kuruştan..”¹⁷³denilerek tarif edilmiştir.

Sultan'ın ziynetleri arasında her kadının vazgeçilmezi olan küpeler ve yüzükler (hatem) de bulunmaktadır. Daha çok elmas, yakut, zümrüt, roza elması ve

¹⁶⁵ BOA., TS. MA. d. 868-4,1205 [1790].

¹⁶⁶ BOA., TS.MA. e. 154/31-1, 29 Z 1237 [6 Eylül 1822].

¹⁶⁷ BOA., TS. MA. e. 113/4, Za 1231 [Eylül 1816].

¹⁶⁸ BOA., TS. MA. e. 174/16-1, 25 N 1229 [10 Eylül 1814].

¹⁶⁹ BOA., TS. MA. e. 174/16-2, Ş 1229 [Ekim 1814].

¹⁷⁰ BOA., TS. MA. d. 864-2, 14 Ca 1213 [24 Ekim 1798].

¹⁷¹ BOA., TS. MA. e. 174/20-3, B 1232 [17 Mayıs 1817].

¹⁷² BOA., TS.MA. d. 862-3, 1211 [1796].

¹⁷³ BOA., TS.MA. d. 862-3, 1211 [1796].

inci tercih eden Sultan 115 kuruşa yeşil zümrüt elmas bir küpe ¹⁷⁴ ile Katırcıoğlu'ndan 250 kuruşluk mavi yakut bir yüzük almıştır.¹⁷⁵

Altın elvan ve simden yapılan mühürleri de olan Beyhan Sultan bu mühürler için keseler de hazırlatmıştır. Büyük ve küçük iki mühür için 279 kuruş 30 pâre harcayan Sultan bir kese içinse 50 kuruş ödemiştir. Büyük mührü 100 kuruş verdiği düşünüldüğünde altın ve sim kullanılarak hazırlanan kesenin değeri daha iyi anlaşılmaktadır.

Beyhan Sultan'ın kıymetli eşyası arasında saatler de bulunmaktadır. Sultan'ın kethüdasına teslim edilen kimi mücevher listelerinde de belirtilen altın, gümüş, mine ve mücevherden yapılan saatler arasında 2.800 ve 2.500 kuruşluk mücevherli saatler¹⁷⁶dikkat çekmektedir. Kendi tuttuğu defterlerdeyse daha çok saat tamiri için harcama yapan Sultan'ın saatçisi olarak Lemi ismi zikredilmiştir. Saray saatçisiyle de alış verişi olduğu anlaşılan Beyhan Sultan'ın defterlerinde çalar saat ibaresi de bulunmaktadır.¹⁷⁷ Bu saati 12 kuruşa tamir ettiren Sultan, gümüş bir saat kösteğine de 110 kuruş vermiştir.¹⁷⁸

Sultan'ın ölmeden bir yıl öncesine ait bir liste, mücevherlerin miktarları belirtilememesine rağmen, topluca bir seferde verilen siparişi göstermesi açısından dikkate değerdir. Buna göre Beyhan Sultan; inci nişanlı tesbih, kuşak, avize, 2 çift zümrüd küpe, biri zümrüd biri yakut ve diğeri roza elması olmak üzere 3 hatem ile altın, gümüş ve mücevher olarak tanımlanan 4 saat ve bir sırma fûlade(?) almıştır.¹⁷⁹

Sultan'ın mücevherlerini toplu olarak gösteren 1822 tarihli başka bir listeyse Eyüp Sarayı'ndaki eşyası arasındadır. Kuyumcu Hucadur'a sorularak fiyatları da belirlenen eşyanın Sultan tarafından neden istendiği bilinmemektedir. 3.350 kuruş tutarındaki kıymetli eşya Sultan'ın kullandığı eşyaların her birinin ayrı bir mücevher olduğunu göstermektedir.

¹⁷⁴ BOA., TS. MA. d. 864-9, 5 Ca 1213 [15 Ekim 1798].

¹⁷⁵ BOA., TS. MA. d. 864-7, 21 Ra 1213 [2 Eylül 1798].

¹⁷⁶ BOA., TS. MA. e. 174/26, 21 09 1239

¹⁷⁷ BOA., TS. MA. d. 877-7, Ca 1238 [Ocak 1823]

¹⁷⁸ BOA., TS. MA. d. 877-10, Ş 1238 [Nisan 1823]

¹⁷⁹ BOA., TS. MA. e. 154/29-1, 22 M 1239 [28 Eylül 1823]

Tablo 2.16. Beyhan Sultan'ın Eyüp Sarayı'ndaki Mücevherleri (1822 yılı)

Adı	Miktar (kuruş)
Altın mücevher sandık	450
Elmas ..(?) kabı	1.000
2 adet elmas hilal	350
Altın mücevherat-ı gülâbdan	1.100
Fincan zarfı	450
Toplam	3.350

Kaynak: BOA., TS. MA. e. 173/42-6, 22 L 1237 [12 Temmuz 1822]

2.2.4.3. Aldığı Kumaşlar

Beyhan Sultan'ın harcamalarının çok büyük bir kısmını aldığı kumaşlar oluşturmaktadır. Aldığı her türlü kumaşı gerek kendi kıyafetleri gerek de saraylarının döşemelerinde kullanan Sultan'ın ihtişamını oluşturan ve yansıtan bu kumaşların Osmanlı'daki kıymetinin karşılığı düşünüldüğünde Sultan'ın aldığı kumaşların nasıl bir hazine ve güç simgesi olduğu da anlaşılmaktadır zira III. Selim Ruzname'sinde şöyle bir olay anlatılmaktadır:

“1203 senesinde Şaban ayı

...Cümleden biri Beyhân Sultan Efendimiz hazretlerinin da'vetlericum 'ayamu sâdife edüp, mâh-ı mezbûrun yirmi altıncı cum'a günü Mahmûd Paşa câmi'-i şerîfine selâmlık ba'de salâti'l-cum'a câmi'-i şerîfin binek taş(ın)dan Beyhân Sultan efendimiz hazretlerinin sarây-ı âlîlerine varınca, şevketlü efendimiz hazretlerinin bindikleri atın ayakları altına dîbâlar döşenü(p), üzerlerinden çiğneyerek Sarây-ı âlîye dâhil ve bilcümle rikâb-ı hümâyûn ağalarına ve Enderûn – ı hümâyûn ağalarına ve sâ'ir hademeye bile kozalar ve şallar başlarında tepebaşı işlemeler ve şevketlü efendimiz hazretlerine cümle mücevher ile müzeyyen elmaslu, murassa' rahtlu ve şıkırdan (?) elmaslu kesme ve sâ'ir hediyeleri vasfa gelmez lâ-yu 'add ve sâ'irleri birbirini tefevvuk ederek birer gün da'vet buyurmuşlardır. Hakk te'âlâ hazretleri safâlarını müzdâd eyleye, âmin.”¹⁸⁰

Buna göre kumaşın dönemin padişahının ayakları altına serilecek kıymete haiz olduğunu ve bunların dağıtımının dahi hiyerarşik olarak belirlendiğini göstermektedir. Beyhan Sultan da yaşadığı dönemin koşullarına uygun hem siyasi hem de ekonomik dengeyi takip eden bir kadın olarak aldığı kumaşları bu amaç doğrultusunda kullanmıştır. Bu nedenle önemli miktarlarda harcama yaptığı nesne

¹⁸⁰ Arıkan, a.g.e., s.379.

sadece elbiseleriyle şıklık yarışındaki prenses düşüncesini akıllara getirmemelidir. Defterlerinde ödediği terzi hesapları, yaptırdığı pul işçiliklerine de bakıldığında tablo netleşmektedir. Beyhan Sultan kendi zarafeti ve konumuna uygun olarak dönemin modasına uymuş asaletinden ve kibarlığından taviz vermemiş ancak kumaşlar, onun için saraylarının ihtişamlarını yansıtan bir öge olarak daha etkili olmuştur. Zira Sultan; entarilik, feracelik, şalvarlık, gömleklik gibi alanlar dışında daha çok onun dış gücünü temsil eden yerlerde bu kıymetli kumaşları kullanmıştır. Bu nedenle terzi defterlerinin içinde dikilen minderler, makadlar, perdeler, yatak ve sofra takımları vb iç mekan döşemesi dikkat çekerken kumaşlarının kullanıldığı başka bir alan da arabalarının yapımı olarak görünmektedir.

Tablo 2.17. 1807’de Beyhan Sultan’a Çarşıdan Bir Seferde Alınan Kumaşlar

Türü	Aded	Beher guruş	Guruş	Pâre
İstanbulkârî çitârî	4	35	140	
İstanbulkârî şâlî, endaze	14	2,5	35	
Def’al İstanbulkârî şâlî, endaze	14	2,5	35	
Def’al İstanbulkârî şâlî, endaze	14	2,5	35	
Ara toplam			245	
Kanarya cânfes, zira’	2,5	4,5	11	10*
Gögez cânfes, zira’	9,5	4,5	42	30
Def’a gögez cânfes	6,5	4,5	29	10
Def’a gögez cânfes	6,5	4,5	29	10
Def’a gögez cânfes	3	4,5	13	20
Ara toplam			371	00
Gögez cânfes, zira’	7	4,5	31	20
Siyah cânfes, zira’	10	4,5	51	30
Pembe cânfes, zira’	11,5	5	57	20
Mavi cânfes, zira’	10	4,5	45	
Diğer pembe cânfes, zira’	9,5	5	47	20
Mavi cânfes, zira’	6,5	4,5	29	10
Def’a mavi cânfes, zira’	3,5	4,5	15	30
Ara toplam			649	11
Fısdıkî beşme,*zira’	10	3,5	35	
Laciverd beşme, zira’	9,5	3,5	33	10
Yeşil beşme, zira’	8 2 rub’	3,5	28	15
Hevaî beşme, zira’	10	3	35	
Def’a Şam fısdıkî beşme, zira’	6	3	18	
Şam fısdıkî zira’	9,5	3	28	20
Def’a Şam fısdıkî	8	3	24	
Toplam			851	36

Kaynak: BOA., TS. MA. d.865, Z 1221 [Şubat 1807]

- * $2,5 \times 4,5 = 11,25$. $0,25 \times 40 = 10$ pâre şeklinde hesaplanır. Yani 11 kuruş, 10 pâre eder.
- * Beşme: Her çubuğu başka renkte olan yollu kumaş. Bkz. Mine Esiner Özen, “Türkçe’de Kumaş Adları”, **Tarih Dergisi**, s.33, 1980/81, s. 304.

2.2.4.4. Elbiseler, Kürkler

Beyhan Sultan zarif bir kadındı ve zarafetinin dışa yansıması kıyafetleriyle idi. Sürekli kıymetli kumaşlar olarak dikkat çeken Sultan’ın kumaşları kıyafet dışı kullanım alanları bahsedildiği üzereydi ancak bir prenses imajı her zaman öncelikli olarak göзалıcı kıyafetleriyle özdeşleşmişti. Modayı yakından takip eden

hattâ belirleyen bu öncü kadınların terzileriyle çok yakın oldukları bilinmektedir. Bazı sultanların kıyafetlerini çizerek terzilere gönderdiği de olmuştur ancak Beyhan Sultan'ın kabarık terzi defterleri arasında incelenenler Sultan'ın elbiseleri konusunda aşırı titizlik gösterdiği düşüncesi uyandırmamıştır. Bahsedildiği üzere terzi defterlerinde çok sayıda dikilen mefruşat eşyası olmasına rağmen bunların hepsi Sultan'a ait değildir. Defterlerde “*Sultan Efendimiz*” ibaresi dışında pek çok dikilen elbise, şalvar, içlik, gömlek bulunmaktadır ancak sayfalar arasında; Büyük Sultan Efendimiz, Küçük Hanım Efendi, Hoşyar Hanım ve cariye isimleri zikredilerek yapılan eşyaların bulunması aradaki dikilen eşyaların Sultan'ın yakınlarına, sarayındaki çalışanlarına ait olduğunu düşündürmektedir. Sultan için olanlarsa daha çok feraceler ve hırkalardır.

Mavi, mor, pembe, leylakî, siyah, sarı, turuncu ve kırmızı renklerini tercih eden Beyhan Sultan'ın kıyafetlerine dair bazı bilgiler de mevcuttur.

“Çubuklu basmalardan ve siyah pazenden dört entari dikildi ağla dülbend astar ve etraflarına oyma olunub ikişer kat zeh(?) bükme ve ilik düğmesine dikildi harcı üstadiyesi 26'şar kuruştan 104 kuruş ider bu entarilerine yetmiş endaze hüseyini kondu yedişer kat çiftleme hüseyini her endazesi üçer buçuk kuruştan iki yüz elli beş kuruş cümlesi 359 kuruştur.”¹⁸¹

Mavi basmadan dikilen elbise: “*Etrafına harbi (?) oymaları dörder bükme bir perde beş kat kemer dikildi etraflarına kalın kaytanlar dikildi âla dülbend astar ile 105 kuruş*”¹⁸² beyaz sırma işlemeden dikilen de: *dikişlerine dört kat çifte klabdan bükmele ile kemer dikildi etraflarına tenf(?) oymaları içine klabdan harçlar dikildi dülbend astar harcı üstadiyesi 153 kuruş*¹⁸³ şeklinde tarif edilmiştir.

Sultan'ın kimi elbiselerinin hazır alınıp üzerine farklı işlemler yapıldığı da anlaşılmaktadır. 56 kuruş masraf yapılan elbise: “*siyah canfesten bir entariye bir miktar pul işlendi def'a etraflarına oymalar klabdan kaytanlar dikildi*”¹⁸⁴ Bahsedilen elbiseler dışında çok daha maliyetli olanlar da bulunmaktadır. Siyah canfesten

¹⁸¹ BOA., TS.MA.d 845-8, 13 Za 1231 [5 Ekim 1816].

¹⁸² BOA., TS.MA.d. 844-23, 25 N 1239 [24 Mayıs 1824].

¹⁸³ BOA., TS.MA.d. 844-24, 27 N 1239 [26 Mayıs 1824].

¹⁸⁴ BOA., TS.MA.d. 844-21, 21 C 1239 [22 Şubat 1824].

Tepebaşında işçi Yanko'ya yaptırılan kıyafet için elvan pul, tırtıl; beyaz pul ve beyaz tırtıl kullanılmıştır. Malzeme ve işçilik bedeli 1.121¹⁸⁵ kuruş olan elbisenin özel bir amaçla yapıldığı düşünülmektedir.

Feraceler ise Beyhan Sultan tarafından daha çok tercih edilmiştir. Hem fiyatları hem de işçilikleriyle dikkat çeken feracelerde de pul, pırpır, inci ile sırma düğmeler bulunmaktadır. Pul yenli zeytuni bir ferace¹⁸⁶, laciverd ve pembe çuka ile mertibani ferace Sultan'ın tercihleri arsındadır. Göğüs kısımlarında daha çok detaylı işçilik ve motifler bulunan feracelerden söğüt resimli olan aşağıda yazıldığı şekilde tarif edilmiştir.

“Laciverdi çukadan dikilen bir ferace: etrafı kolları ve yakası iki kat kalın kaytan ilik ve düğmesiyle birlikte fiyatı 33 bu feraceye 8,5 endaze siyah canfes konu her endazesi altışar kuruşdan 51 kuruş ve buna 7,5 endaze ağla iri söğüt resmi cesetleri(?) konu her endazesi 7 şer buçuk kuruşdan elli iki buçuk kuruş cümlesi 136,5 kuruş ider.”¹⁸⁷

Terzi Nikola Todori tarafında dikilen ise: “*Mertibani ve vişne çiçeklerden iki ferace dikildi her tarafına kaytan ve birinin ikişer kat kaytan ve göğüslerine selvi(?) oyması harcı ve üstadiyeleri 50 şer kuruştan 100 kuruş*”¹⁸⁸ olarak belirtilmiştir. Aynı terzinin cariyeye için 45 kuruşa mavi çukadan ferace dikmesi Sultan'ın kıyafetlerinde aşırıya kaçmadığını düşündürmektedir. Ancak istisnalarda mevcuttur ki bu pek de yadırganacak bir durum değildir. Nitekim Terzi Manol tarafından pembe çukadan dikilen de sırmadan düğmeler ve inciler kullanılmış göğüs kısmına da harç yapılmıştır. 386 kuruş tutan feracenin etrafı 10 kat fırfır ile çevrilmiştir.¹⁸⁹

Elbiseleriyle birlikte hırka dikimi de yaptıran Sultan, bir seferinde sayı belirtmeden entari ve hırkalar için 300 kuruş ödemiş fısıktî merinos şaldan dikilen hırkası ise etrafı kuşkonmaz oymalar içine siyah bükmeleleriyle Rumiler dikilerek 75 kuruşa mal olmuştur.¹⁹⁰

¹⁸⁵ BOA., TS. MA. d. 864-3, 6 R 1212 [28 Eylül 1797].

¹⁸⁶ A.b.

¹⁸⁷ BOA., TS.MA.d. 845-5, 25 R 1231 [25 Mart 1816].

¹⁸⁸ BOA., TS.MA.d. 845-7, 29 L 1231 [22 Eylül 1816].

¹⁸⁹ BOA., TS.MA.d. 844-16, 25 M 1239 [1 Ekim 1823].

¹⁹⁰ BOA., TS.MA.d. 844-20, 21 R 1239 [25 Aralık 1823].

1802-1803 yılına ait ve hem Beyhan Sultan hem de Hoşyar Kadın için dikilen elbiselerin defterindeyse Sultan'a daha çok kürk kabı dikildiği görülmektedir. Hevâî şaldan atlas pulu tütüsü ile beraber dikilen 275 kuruşluk kab dışında al şaldan ve pul işçiliği ile 152 kuruşa mal olan iki kürk kabı daha bulunmaktadır. Aynı defterde Beyhan Sultan için iki entarinin etrafına Hüseyini, iki kat bükme için 52 kuruş ödendiği de zikredilmiştir.¹⁹¹

Dış giyimine özen gösteren Beyhan Sultan'ın ihram ve kürkleri de mevcuttur. Muhallefâtı arasında 44 tane ihram zikredilen Sultan'ın beyaz, kırmızı renklerini tercih ettiği anlaşılmaktadır. Başka bir dış kıyafet aynı zamanda statü göstergesi kürk de Sultan'ın defterlerinde sıklıkla geçmekte, hemen hemen her ay içinde kürkçüye ödeme yapılarak ya da kürklerin kaplatılmasıyla masraf yapılmaktadır. Samur, elma,¹⁹² kakum, kursak gibi kürk çeşitlerini tercih eden Beyhan Sultan için kimi zaman aynı gün içinde birden fazla kürk alınmış olması onun için kürklerin de kumaşlar kadar önemli olduğunu göstermektedir. Mahmud Paşa'dan alınan dört kürkün ikisi: "*Mahmud Paşa'da Kağıtçılar karşusunda Şişman Yorgaki nam bezirgandan bir tulum kakum alındı. Yüz yetmiş beş guruşa. Def'a mersumdan bir tulum kakum alındı keزالik yüz yetmiş beş guruşa.*" şeklinde diğer iki kürk ise aynı fiyata ancak başka bir satıcıdan alınmıştır: "*Mahmud Paşa'da Aşağıgaziler Hanı'nda Petro nam kürkçüden bir tulum kakum alındı. Yüz yetmiş beş guruşa. Def'a mersumdan bir tulum kakum alındı keزالik yüz yetmiş beş guruşa.*"¹⁹³

Beyhan Sultan'ın 900 kuruş tutarındaki bol yenli samur kürkü ise 500'ü peşin verilirken 400 kuruşunun sonra verileceği belirtilerek alınmıştır.¹⁹⁴ Kürkler arasında 475 kuruşa alınan bir aded samur kantuş kürk de bulunmaktadır.¹⁹⁵

Sultan, 1.250 kuruşluk bir elma kürk de almıştır. Bu kürkün Kadıköy'den alındığı şöyle ifade edilmiştir: "*..Kadıköylü Yorgaki bazirgandan bir tulum â'la elma kürkü alındı bin iki yüz elli guruşa...*"¹⁹⁶ Hemen hemen her çeşit kürke sahip Beyhan

¹⁹¹ BOA., TS. MA. d. 867, 18 Ş 1217 [9 Şubat 1803].

¹⁹² Tilki yanağından yapılan bir kürk çeşididir.

¹⁹³ BOA., TS. MA. d. 864-4, 15 N 1212 [3 Mart 1798].

¹⁹⁴ BOA., TS. MA. d. 864-2, 27 Ş 1212 [14 Şubat 1798].

¹⁹⁵ BOA., TS. MA. d. 864-2 L 1212 [Mart 1798].

¹⁹⁶ BOA., TS. MA. d. 864-11, 13 Ş 1213 [20 Ocak 1799].

Sultan'ın başka bir kürk alımı da 226 kuruş tutarındadır. 1824 senesinde ölümünden kısa süre önce alınan kürk defterinde şu şekilde zikredilmiştir: *“bir tahta kursak kürk aldım bahası kürkçüye verdim ”*¹⁹⁷

2.2.4.5. Kullandığı Taşıtlar

Beyhan Sultan'ın sosyal hayatta aktif bir kadın olduğu düşünüldüğünde araba ihtiyacı her ne kadar zaruret olsa da Sultan'ın arabalarına özendiği ve zenginliğinin dışı vurumu olarak kullandığı anlaşılmaktadır. 2.200 kuruşa Üsküdar Karacaahmet'de Talikacı Emin ustaya yaptırılan arabanın¹⁹⁸ vasıfları bilinmemekle birlikte dört yıl sonra Sultan'ın Mihrimah ve Zeynep Sultanlara yaptırdığı gümüş tepsileri bu araba gümüşlerini bozdurarak yaptırması araç hakkında fikir vermektedir. Zira 2.200 dirhemlik gümüş kullanıldıktan sonra 200 dirhem daha araba gümüşünden kalmıştır.¹⁹⁹ Beyhan Sultan'ın başka bir arabası içinse 2.550 kuruş harcandığı bilinmektedir. Defterlerinde *“al araba”* ifadesinin varlığı Sultan'ın arabalarının renkleri konusunda bir fikir vermekle birlikte Sultan'ın aldığı mefruşat malzemelerini sadece içte kullanılmadığını da göstermektedir. Hem görsel açıdan hem de maddi açıdan kıymetlerine dair *“Arabanın sırma şeridlerini ve sırma püsküllerini sattım paresini aldım.”*²⁰⁰ ifadesi açıklayıcıdır. Bahsedilen sırma şerit ve püsküller 762,5 kuruşa satılmış ve farklı ihtiyaçlarında sarf edilmiştir.

Beyhan Sultan, talika dışında hinto da kullanmıştır. Defterlerinde maliyetli ve özenli hinto yaptırttığı zikredilirken muhallefâtındaki hinto sayısı ve bedelleri de bu özenin bir sonucudur. Bunlardan biri *“Hinto yapmak için Tavşan Yani'ye alelhesab beş bin iki yüz elli guruş verdim.”*²⁰¹ ifadesinde olduğu gibi oldukça yüksek meblağa mal olmuştur ancak Sultan, bu araba için epey bir masraf daha yapmıştır. Farklı zaman dilimlerinde taşıtın yapılması için yüklü ödemeler yapan Sultan'ın gösterişli arabası için hiçbir kesinti yapmadığı anlaşılmaktadır. Hinto için kullanılan altın ve yaldız kadar iç döşemesi, koltukları ve perdeleri de kıymetli

¹⁹⁷ BOA., TS. MA. d. 877-18, Ca 1239 [Ocak 1824].

¹⁹⁸ BOA., TS. MA. e. 174/19-3, Ra 1232 [Ocak 1817].

¹⁹⁹ BOA., TS. MA. d. 881-2, 4 Ra 1231 [3 Şubat 1816].

²⁰⁰ BOA., TS. MA. d. 860-66, C 1237 [Şubat 1822].

²⁰¹ BOA., TS. MA. d. 877-2, 4 Ra 1231 [3 Şubat 1816].

kumaşlardan hazırlanmıştır. Laciverd canfes ve siyah çukayı muhtemelen iç kısımda kullandıran Sultan'ın perdeler için tercihi de mavi merinos olmuştur.²⁰²

Üç tarafı denizle çevrili İstanbul'da Beyhan Sultan deniz yolunu da sıklıkla kullanmıştır. Hesap defterlerinde kayık bahası olarak harcadığı miktarları çoğunlukla yanında çalışanlar için zikreden Sultan'ın kendi özel kayığı bulunmaktadır. 1817 senesine ait bir senette Sultan'ın siparişi üzere 1.350 kuruş tutarında bir kayık yapıldığı ve bu kayığın 1.200 kuruşunun kayık için 60 kuruşunun kürekler ve 90 kuruşun da örtüsü için harcadığı belirtilmiştir.²⁰³

2.2.5. Mutfağı, Damak Tadı, Tiryakilikleri

Beyhan Sultan'ın mutfağında tüketilen temel besin maddelerinin kaynağı; miriden gelen tayinat, Sultan tarafından alınanlar ve evlilik süresinde kocası Silâhdâr Mustafa Paşa'nın gönderdiği gıdalardı. Sultan'a aylık olarak 150 tavuk tahsis edildiğine dair H. 14 C. 1198 (5 Mayıs 1784) tarihli belge²⁰⁴ dışında daha sonraki bir döneme ait evrakta da günlük 5 tavuk verildiği belirtilmektedir.²⁰⁵ Ancak bu ikisi dışında Sultan'a verilenlerin toplu listesine rastlanmamıştır. Sadece Ramazaniye olarak Sultan ve çalışanlarına gönderilen kıymetli eşyalar ve gıda maddelerinin zikredildiği bir belgede; Ramazaniye olarak Beyhan Sultan'a 3.600 kuruşluk şal ve sevâi verildiği anlaşılmaktadır. Bunun dışında beşer tane Saksonyakâri kapaklı tas ve bardak ile yaldızlı, İngilizkâri, elmastraş bardaklar ve yedişer adet şerbet, reçel kavanozları ile çekirdeksiz üzüm, şam kayısı, kuş üzümü vb besin maddeleri bulunmaktadır.²⁰⁶ Mahiye ve varidat defterlerinde ise farklı senelere dair mutfak masraflarının aydan aya değişiklik gösterdiği görülmektedir. Vekilharca teslim edilen masrafların yıllar içindeki değişimi göstermesi açısından iki yıla ait Ramazan masrafları kayda değer gözükmektedir. 1816 senesinde Sultan'ın Ramazan ayına

²⁰² BOA., TS. MA. d. 877-18, Ca 1239 [Ocak 1824].

²⁰³ BOA., TS. MA. e. 174/19-1, 1232 [1816].

²⁰⁴ BOA., TS. MA. e.174/42, 14 C 1198 [5 Mayıs 1784].

²⁰⁵ BOA., C.SM. 55/2764, 4 Ra. 1219 [13 Haziran 1804].

²⁰⁶ BOA., TS. MA. d. 5234-10, 20 Ş 1217 [16 Aralık 1802].

mahsus mutfak harcaması 4.000 kuruşken²⁰⁷, 1822’de bu miktar 5.737,5 kuruşa çıkmıştır.²⁰⁸

Sultan’ın mutfağına alınan “*taýinattan ma’ada*” olarak belirtilen listelerdeyse her ay düzenli olarak; ekmek, sebze, et, pirinç, şeker, yumurta, süt vb günlük tüketilenlere ek olarak fıstık, kuş üzümü, badem, çekirdeksiz üzüm gibi aylık alınan yiyecekler zikredilmiştir. Sultan’ın kocasının mutfaka katkısı ise “*Devletli, inayetli, velinimet paşa efendimiz hazretlerinden gelen zahirenin defteridir beyan olunur. Sene 201*”²⁰⁹ibaresi altında aylık verilen yağ ve baldır.

Mutfak için alınan ya da verilen gıdalar, Sultan’ın sarayının büyüklüğünü ve dönemsel gıda tüketimi tercihi ile fiyat tesbitini mümkün kılmakla birlikte Beyhan Sultan’ın kişisel zevklerine dair bilgi içermekten uzaktır. Oysa kendi tuttuğu defterler Sultan hakkında daha net bilgiler vermektedir. Mesela meyvelerden kavunu seven Sultan’ın damak tadında deniz ürünlerinin de ayrı bir yeri vardır. İstakoz, havyar ve balık tüketen Beyhan Sultan’ın yediği balıkların kimi zaman isimlerini belirtmesi onun balıklar konusunda meraklı olduğunu düşündürmektedir. Öyle ki “*Barbun balığı kırmızı olur imiş*”²¹⁰ diyerek düştüğü nota ek olarak kimi zaman da lüfer pişirildiğini ya da alındığını özellikle belirtmesi bu balık çeşidinin nezdinde farklı yeri olduğunu gösterir. Bir yerde de “*sarı balık*”²¹¹ diyerek not düşen Sultan’ın balıklarının hazırlanışında da titiz olduğunu söyleyebiliriz zira defterlerden anlaşıldığına göre balık pişirme işi bahçıvanın görevidir. Bunun bahçıvanın mahareti mi yoksa olası balık kokusuna karşı alınan bir önlem mi olduğu bilinmezken bahçıvanın Sultan için balık ve istakoz pişirmekle kalmayıp turşu da yaptığı anlaşılmaktadır.

Beyhan Sultan’ın aşçısı olmasına rağmen bahçıvan dışında ona yemek hazırlayan kişilerin bulunması dikkat çekicidir. Bu yöntemin bugünkü gibi dışarıdan hazır gıda tüketimi olup olmadığı net değildir ancak ya belirli yemekler konusunda mahir olan belki de bunu ticarete dönüştüren kişilerden Sultan alışveriş yapmıştır ya

²⁰⁷ BOA., TS. MA. e. 113/4, L 1231 [Ağustos 1816].

²⁰⁸ BOA., TS. MA. e. 113/10, L 1238 [Haziran 1823].

²⁰⁹ BOA., TS. MA. d. 879-20, M 1201 [Ekim 1786].

²¹⁰ BOA., TS. MA. d.. 877-2, 1239 [1823].

²¹¹ BOA., TS. MA. d.. 877-24, 1239 [1823].

da bu kişiler bizzat Sultan'ın sarayına gelerek mahir oldukları lezzetleri onun için hazırlamışlardır diyebiliriz. Çünkü defterlerde yemek yapan/satan kişiler arasında bir ihtisaslaşma gözükmemektedir. Dimitri balık²¹², Arap bir kadınsa²¹³ ne olduğu belli olmayan yemek yapmıştır ancak kadına verilen 100 kuruş bu yemeğin özel olduğunu düşündürmektedir. Yine “*bir zımmiye*”²¹⁴denerek belirtilen kişi de Sultan'ın damak tadına uygun yemek yapan kişiler arasındadır. Bahçıvan vasıtasıyla kim olduğu belli olmayan birinden de yemek alan Beyhan Sultan için yedikleri konusunda da zevkli ve seçici olduğunu söylemek mümkündür.

Beyhan Sultan'ın başka bir tercihi de av hayvanlarıdır. Özellikle bıldırcını sevdiği anlaşılan Sultan'ın kapısı genel olarak bu zevkini bilenler tarafından sıklıkla çalınmış ve avlanan hayvanlar alacağı düşünülerek ona getirilmiştir. Beş av, altı av hattâ 11 av birden alan Sultan'ın bir diğer damak zevki ise tatlılardır. Balık tüketen biri için helvanın ilk sırada olması pek yadırganmazken helvahanede özel yaptırılan helvalar kadar Beyoğlu'ndan reçeller ve nane şekeri de yine Sultan'ın tercihleri arasındadır.²¹⁵ Geleneksel bir Osmanlı ferdi gibi şerbetlere, şuruplara da düşkün olan Beyhan Sultan'ın sofrasından limon, gül, elma, menekşe, haşhaş ve koruk şerbetleri eksik olmamıştır. Kavun başta olmak üzere karpuz, ayva, kiraz, vişne, portakal; kaymak, yoğurt; gözleme, muhallebi ve akide şekerini daha çok tüketen Sultan'ın mutfağının olmazsa olmazları arasında Hindistan cevizi, karabaş balı, hardal, enginar ve çeşitli peynirler de bulunmaktadır. Balkan peyniri, dil peyniri ve Flemenk peynir alan Sultan'ın damak tadına dair başka bir veri de ona gönderilen gıdalardır. Sultan'ın bahşış vererek gönderene iltimasını gösteren bu maddeler aynı zamanda Beyhan Sultan etrafında oluşan egemenlik alanına işaret etmektedir. Öyle ki bu karşılıklı hami ve tebaa hatırlatması diyebileceğimiz kendini anımsatmalar, Sultan'ın çevresi tarafından tanındığını ve kabul edildiğini göstermektedir.

Hem siyasi hem de ekonomik bir gücün etrafında kendiliğinden oluşan denge, hanedan kızlarının kendi muhitlerinde devlet adına ifade ettikleri sembolik iktidarın yansımasıdır. Sultan'a gönderilen yiyeceklere bakıldığında bu daha da

²¹² BOA., TS. MA. d.. 881-4, 1231 [1816].

²¹³ BOA., TS. MA. d.. 860-15, 1236 [1821].

²¹⁴ BOA., TS. MA. d.. 881-5, 1231 [1816].

²¹⁵ BOA., TS. MA. d.. 881-5, M. 1231 [Aralık 1815].

netleşir çünkü tıpkı özel günlerde hanedan arası hediyeleşmelerin bir devamı olarak padişahın yolladığı kahvaltı nasıl ki Sultan'ın defterinde 60 kuruşla²¹⁶ karşılık bulurken bu aynı zamanda onun hanedan içindeki pozisyonuna işaret etmekte dolayısıyla kendi tebaası üzerinde de dolaylı etki oluşturmaktadır. Hiyerarşik olarak oluşan bu doğal zincirde Padişah ve Sultan ilişkisinin devamlılığı Sultan'ın memnuniyetiyle tebaanın devlete ulaşmasında kolaylık sağlamaktadır. Üstteki hiyerarşi altta tersten işleyerek her halükarda memnun edilen Sultan olmaktadır. Kethüdadadan gelen meyve, sarraf ve kuyumcunun gönderdiği çörekler, Kağıthane imamından gelen yoğurt düşünüldüğünde Beyhan Sultan'ın hanedan mensubiyeti olması kadar güce yakınlığı da ortaya çıkmaktadır.²¹⁷ Hem siyasi hem de ekonomik bu arka plan içinde gıda maddelerinin Sultan'a sunulması daha düşük kademede ki kişilerin de güce erişimini ya da kendilerinin hatırlanmalarını sağlaması açısından en kolay yol gibidir. Böylelikle 19. yüzyıl başında hanedan mensubu bir kadınla iletişime geçen ve belki de ona nüfuz etmek isteyenlerin kimler oldukları ya da nelerle ona yaklaştıkları hakkında yorum yapabilmekteyiz. Tablo 2.18'de gösterildiği üzere Sultan'ın 1816 senesinde kendisine gönderilen yiyeceklere karşılık verdiği bahşiş miktarı 565,5 kuruş iken verilen bahşişlerin gönderen kişi ile Sultan arasındaki ilişkiyi gösterdiği düşünülmektedir.²¹⁸

²¹⁶ BOA., TS. MA. d. 881-13, N. 1231 [Temmuz 1816].

²¹⁷ BOA., TS. MA. d. 876, 1229 [1813].

²¹⁸ BOA., TS. MA. d.881, 1231 [1815-1816].

Tablo 2.18. 1816 Senesinde Beyhan Sultan’a Gönderilen Yiyecekler

Gönderen	Gıda Maddesi	Verilen Bahşış (kuruş)
II. Mahmud	Kahvaltı	60
Kethüda	Francala	20
Bilinmiyor	Ayva	15
Kuyumcu Hucadur(?)	Sucuk	61,5
Sarraf	Sucuk	40
Kağıthane İmamı	Yoğurt	10
Eyüp bekcisi	Yoğurt	10
Bilinmiyor	Yoğurt	10
Bilinmiyor	Yoğurt	10
Bilinmiyor	Yoğurt	15
Aziz Mahmud Efendi	Yoğurt	5
Bilinmiyor	Hamur işi	50
Ağa	Hurma	20
Büyük Ağa	Hurma	15
Habibe Hanım Beşiri	Portakal	40
Kuyumcu Hucadur(?)	Kiraz	16,5
Bilinmiyor	Balık	7,5
Bilinmiyor	Hıyar	5
Bilinmiyor	Hıyar	10
Sarraf	Çörek	40
Bilinmiyor	Çörek	15
Muhterem	Balık	15
Hanım	Meyve	10
Kethüda	Meyve	50
Bilinmiyor	Mantar	15
Toplam:		565,5

Kaynak: BOA., TS. MA. d.881, 1231 [1816]

Beyhan Sultan’ın alışkanlıkları arasında tütün tüketimi de bulunmaktadır. “*duhan bahası*” olarak yer alan madde Sultan’ın kadın-erkek her Osmanlı gibi çubuk tüttüren bir görüntüsünü zihinlere kazımaktadır. Zira defterlerde “*çubuk tathiri*” denerek bahçıvana verilen ücretler bulunmaktadır. Alınan ya da “*tathir*” edilen çubuklar kadar bu çubukların muhafaza edildiği keselerin de varlığı Beyhan Sultan’ın tiryakiliği hakkında bilgi vermektedir.

Sultan’ın zaman zaman enfiye için de harcama yapması onun keyif veren maddeler konusundaki zafiyetine işaret etmekle birlikte uzun yıllar boyunca yaşadığı ağrılar için de bu maddeleri kullanmış olması muhtemeldir. 1816’da 124 kuruş duhan

için harcayan Sultan, 1821’de 34 kuruş duhan için, 90 kuruş da enfiyeye harcamıştır.²¹⁹

2.2.6. Özel Zevklerine Dair Harcamalar

Beyhan Sultan’ın harcamaları arasında onun kişisel zevklerine, tabiatına dair bilgiler de mevcuttur. Onun musiki tutkusu, güzel ses merakı, hayvan sevgisi ve sahip olduklarına karşı titiz takibi kadar sosyal yaşamı, ilişkileri, çevresi de bu harcamalar sayesinde izlenebilmektedir.

Sultan’ın kaybettiği saati ve kedisine dair bir çalışanını görevlendirmesi, bulan kişiye verdiği miktar; hanende ve sazandelere dair mevcut ödemeler bize onun hem kişiliğini hem de zevklerini göstermektedir. III. Selim gibi bir müzisyenle pek çok meclislere katılan Sultan’ın kişisel olarak da musikiye tutkusu aşikârdır. Sarayında meclisler kurduğu bilhassa III. Selim’in katıldıkları Ruzname üzerinden takip edilirken²²⁰ şahsi harcamalarında da bu meclislere dair ipuçları vardır. Beyhan Sultan, iki sazende için 56 kuruş verdiğini kaydettiği belgede birine 28,5 verdiğini söyleyerek dönem içinde Sultan sarayına gelebilecek düzeydeki Ermeni bir sazendenin ücretini öğrenmemizi sağlamaktadır.²²¹ 1822 yılında Sultan’ın bu tarz harcamaları 231 kuruş olurken bunlar hanende, sazende ve kemani birine olarak kaydedilmiştir. Tablo 2.19’da görüldüğü üzere Sultan, farklı yıllarda mehterhaneler ve oradan gelenlere de çeşitli ödemeler yapmıştır.²²² Mehterhanelere yapılan ödemeler vilâdetler gibi çeşitli özel günlerde Sultan’ın hanedan mensubiyetini perçinleştirmesine imkân vermekte, kudret ve gücünü sergilediği zamanlar olarak karşımıza çıkarken aynı zamanda da musikiye ilgisini göstermesi açısından da ilginçtir.

²¹⁹ BOA., TS. MA. d. 881, 1231 [1816]; BOA., TS. MA. d. 860, 1237 [1822].

²²⁰ Bkz. Sema Arıkan, a.g.e.

²²¹ TS. MA. d. 860, Za. 1236 [Temmuz 1821].

²²² BOA., TS. MA. d. 876, 1229 [1813]; BOA., TS. MA. d. 882, 1230 [1815]; BOA., TS. MA. d. 860,1237 [1822]

Tablo 2.19. Beyhan Sultan'ın Mehterhanelere Verdiği Bahşışlar

Mehterhane adı	1813 Miktar (kuruş)	1815 Miktar (kuruş)	1822 Miktar (kuruş)
Padişah mehterhanesi		55	
Vezir Sadrazam mehterhanesi*		55	
Vezir mehterhanesi			50
Ağakapusu mehterhanesine		50	4
Kapdanpaşa mehterhanesine			80
Mehterhane	121		
Çingene(?) mehternaesi			20

Kaynak: BOA., TS. MA. d. 876, 1229 [1813]; BOA., TS. MA. d. 882, 1230 [1815]; BOA., TS. MA. d. 860, C 1237 [Şubat 1822].

- * Sadrazam'ın dokuz, vezirlerin de “yedi katlı mehter”leri vardı. Ancak Padişah mehterlerinde bulunan kösler, sadrazam ve diğer vezirlerin mehterhanelerinde bulunmazdı.” Bkz Erol Özbilgen, **Bütün yöneleriyle Osmanlı adab-ı Osmaniyye: devlet, kurumlar, toplum, şehir, aile, birey, bilim, sanat, kültür, ticaret, sanayi, teknoloji**, İz Yayıncılık, İstanbul, 2003, s. 144.

Beyhan Sultan evcil hayvanlar da beslemekteydi. Defterlerinden papağan ve kedisi olduğunu anladığımız Sultan, 1821’de 28 kuruşa bir papağan kafesi²²³ almış kaybolan kedisinin bulunması için de Abdurrahman isimli çalışanına 5 kuruş vermişti.²²⁴ Aynı yıl bu kişiye kaybolan saatin bulunması için ise 15 kuruş veren Sultan’ın saraylarında zaman zaman bu tarz kayıpların yaşandığı ancak Sultan’ın sınırları içindeki her şeye hâkim olduğu ve kayıplarını titizlikle takip ettiğini söylemek mümkündür.

Beyhan Sultan’ın harcamaları arasında kına ve rastık bedelleri ile saç bakımı için boya ya da ilaç olarak adlandırılan maddeler de bulunmaktadır. Bakımlı bir kadın olduğu anlaşılan Sultan’ın 1821’de aldığı kına ve rastık bedeli 72,5 kuruş, işçi Sofya’dan aldığı saç boyası ise 15 kuruştur.²²⁵ Sultan’ın dış görünümü konusundaki hassasiyetine 1821’de saç aralarına sürmek için ve diğer hastalıklar için “Giritliler

²²³ BOA., TS. MA. d. 860, Z 1236 [Ağustos 1821].

²²⁴ BOA., TS. MA. d. 882, 9 B 1230 [17 Haziran 1815].

²²⁵ BOA., TS. MA. d. 860, S 1237 [Ekim 1821].

Hanı”ndan bir takım otlar sordurması da örnek gösterilebilirken Beyhan Sultan’ın saçlarına özen gösterdiği anlaşılmaktadır.²²⁶ Sultan 1814’te ise saç ve baş ilacı diyerek 16,5 kuruşluk harcama yapmıştır.²²⁷

Beyhan Sultan’ın kişisel harcamaları arasında silahlar da bulunmaktadır. Emniyetine önem verdiği bilinen Sultan, 1806 senesinde kethüdası tarafından tutulan defterde belirtildiği kadarıyla 45 tüfek almış bunlardan bazıları “özürlü” olması nedeniyle yerlerine yenileri getirilmiştir.²²⁸ 1821’deyse 4.124 kuruş tutarında silah alan Beyhan Sultan, bunları Served aracılığıyla aldırması ve ödemeyi de ona yapmıştır.²²⁹

2.2.5. Sosyal Harcamaları: Sokak, Çarşı, Mesire, Ziyaretler

Şüphesiz Sultan’ a dair en çok ilgi çeken sokak ve çarşı harcamalarıdır. Sultanların alışverişlerini araçlar vasıtasıyla yapmaları âdeti dışında bir tavır olan bu maddeler Beyhan Sultan’ın saray dışında faal bir hayatı olduğunu da kanıttır. Bu noktada Sultanların kimi zaman arabalarından alış veriş yaptıkları gerçeğini göz önünde bulundurarak Beyhan Sultan’ın da sokak ve çarşı harcamaları için bu yöntemi takip ettiği söylenebilir ancak defterlerinde “*sokakta sarf*” “*çarşıya gittiğimde sarf*” ibareleri dışında “*yolda gelirken arabada sarf*” şeklinde araba ve sokak ayrımı yapılması Sultan’ın alışveriş noktasında alışılmışın dışında bir yöntem izlediğini düşündürmektedir. 1815-1816 senesinde Sultan’ın 1.827 kuruşu sadece sokak harcaması olarak yapmış olması da onun bizzat hayatın içinde olduğunu göstermektedir.²³⁰ Sultan’ın sokak ve çarşı arkadaşı ise duruma göre Vecihi, Beşinci Kadın ya da Gülhiz olmuştur. Her ay “*Mushaf-ı şerif aylığı*” adı altında 2,5 kuruş Sultan’dan aylık alan Vecihi’nin Sultan nezdinde farklı ve emin bir yeri olduğu gerçektir. Eğer isim benzerliği yoksa sokak arkadaşlığı yapan ve Kur’an okuyan kişinin Sultan’ın kalfalarından biri olduğu düşünülmektedir.

²²⁶ BOA., TS. MA. d. 860, L. 1237 [Haziran 1822].

²²⁷ BOA., TS. MA. d. 876, Za. 1229 [Ekim 1814].

²²⁸ BOA., TS. MA. d. 865-4, 23 Z 1221 [3 Mart 1807].

²²⁹ BOA., TS. MA. d. 860, 1236 [1821].

²³⁰ BOA., TS. MA. d. 881, 1231 [1815-1816].

Bir kızı olduğu bilinen Gülhiz ise daha çok Sultan'ın refakatçisi konumundadır. Sultan kimi sadakalarını ve hayır işlerini Gülhiz aracılığıyla yaparken dışarı çıktığında yine onu tercih ederek Gülhiz'i diğer ismi çok geçen kişilerden farklı bir sima olarak karşımıza çıkarmaktadır. Arşivde de ona dair bir iltimas görülmemektedir.

Beşinci Kadınsa III. Selim'in eşlerinden biridir ve Beyhan Sultan ile birlikte ticari işler yapmaktadır.²³¹ Saray eğitimini en üst düzeyde alan cariyelerin daha sonraki hayatlarında özellikle nakış ve işleme yaparak hayatlarını kazandıkları bilinmektedir. Akıntıburnu'nda oturan Nurşems Kadın, Beyhan Sultan'ın defterlerinde sıklıkla *"i'mal olunan şeyler için"* denerek ödeme aldığından bu işleri yaptığı ve Sultan etrafına oluşan küçük atölyenin bir parçası olduğu izlenimini bırakmaktadır.

Tablo 2.20. Beyhan Sultan'ın Sosyal Harcamaları (1816-1821)

Sene	Sokak / Çarşı Harcanan Miktar (kuruş)	Yolda/ Araba Harcanan Miktar (kuruş)	Toplam Harcama Miktar (kuruş)
1816	1.228,5	-	92.250
1821	1.393	282,5	128.050

Kaynak: BOA., TS. MA. d. 881, S 1231-M 1232 [Ocak-Kasım1816]; BOA., TS. MA. d. 860, R 123 R 1237 [Ocak- Aralık 1821]

Beyhan Sultan'ın sokak ve çarşı dışında gittiği yerler de vardır. Bahariye, Dolmabahçe, Beyoğlu, Kağıthane Sultan tarafından sıklıkla tercih edilirken Yahya Efendi Mesiresi de gittiği yerler arasında bulunmaktadır. Buradan yola çıkarak dönemin revaçtaki eğlence ve mesire alanlarını takip etmek mümkündür. Beyhan Sultan 1816'da 1.012,5 kuruş bu geziler için harcarken Bebek, Kağıthane ve Selamlık Seyri gittiği yerler arasında dikkat çekmektedir.²³²

Sultan; düğünler, selamlık ve surra seyirleri gibi toplumsal katılımın olduğu yerlerde de bulunmuş bireysel diyalogları çerçevesinde kişisel ziyaretler de yapmıştır. Bu ziyaretlerden isim verdiği ve sıklıkla adı geçen Akıntıburnu'nda

²³¹ BOA., TS. MA. d. 881, 1231 [1815-1816].

²³² BOA., TS. MA. d. 881, S 1231-M 1232 [Ocak-Kasım1816].

konağına yakın mesafedeki Mustafa Paşa Köşkü'dür.²³³ Sultan, en çok bu köşte misafir olurken evin hanımı başta olmak üzere hizmetlilere de ihsanlarda bulunmuştur. Beyhan Sultan kızının konağına ve Şebnem isimli çalışanının evine de gitmiştir ancak yer belirtmemiştir.

Tablo 2.21. Beyhan Sultan'ın Özel Gezmelerindeki Harcamaları (1816)

Gidilen Yer	Harcanan Miktar (kuruş)
Bebek	462,5
Dolmabahçe	100
Kağıthane	270
Selamlık Seyri	110
Bahariye ve sokak	100
Toplam	1.012,5

Kaynak: BOA., TS. MA. d. 881, S 1231-M 1232 [Ocak-Kasım1816]

2.2.7. Kütüphanesi ve Kültürel Harcamaları

Hesap defterlerini tutan bir kadın olan Beyhan Sultan'ın eğitilmiş olduğu kadar kültür düzeyinin de oldukça yüksek olduğu anlaşılmaktadır. Saray içinde aldığı ilk eğitiminin mahiyeti bilinmese de sonraki yaşamında harcama defterlerinden izi sürülen yaşam tarzındaki özgünlük, hesap bilmesi ve bilhassa kitaplara ve eğitime yaptığı harcamalar onun sıradan bir eğitimle kalmadığı kendini yetiştirdiği gerçeğini ortaya koymaktadır. Okumaya özel ilgisi olduğu anlaşılan Beyhan Sultan'ın aylık harcamaları arasında sıklıkla “*mezkur kitaplar*” ya da “*kitap bahası*” şeklinde harcanan miktarlar belirtilmesine karşılık “*Mushaf-ı şerif bahası*” ibaresi dışında aldığı diğer kitapların türü çoğunlukla belirtilmemiştir. İncelenen defterler içerisinde 1816 senesinde 120 kuruşa alınan bir kamus için “...*bir cild kamus tercüme kitabı bahası tamamen verildi*”²³⁴ ibaresi, 1821'de de 900 kuruşa “*Hacı efendiye iki Buhari kitabı aldım*”²³⁵ denilerek Sultan'ın aldığı kitapların türleri ve kime alındığı zikredilmiştir. Özellikle kamus, tercüme kitaplardan bahsedilmiş olması Beyhan Sultan'ın ilmi çevreyi takip ettiği ve ilgili olduğu alanlara dair farklı kaynaklara da

²³³ BOA., TS. MA. d. 881, Ş 1231 [Haziran 1816].

²³⁴ BOA., TS. MA. d. 881, Za. 1231 [Eylül 1816].

²³⁵ BOA., TS. MA. d. 860-7, R. 1236 [Ocak 1821].

başvurduğunu düşündürür. Beyhan Sultan'ın kültürel yönüne dair Surayıya Faroqhî'nin Şeyh Galip'in şiirlerini istinsah ettiğini dile getirmesi de Sultan'ın çok yönlü sanatsal ve edebi kişiliğine işaret etmektedir.²³⁶

Sultan'ın dönem koşullarına uygun olarak kitaplarını istinsah ettirdiği ve bu kitaplara özenle tezhip ve ciltler yaptırdığı da ayrı bir gerçektir. Bu nedenle Sultan için şahsi kütüphanesi olan bir kadın olduğu vurgulanmalıdır. Bu kütüphanenin içeriği hakkında kesin bilgiler vermek her ne kadar mümkün değilse de Tablo 2.22'de görüldüğü üzere Sultan'ın terekesinden satılanlar arasında sadece 126 cild eser bulunması ve bunların edebiyat, din, tarih, tıp gibi farklı alanları kapsaması kütüphane hakkında fikir vermektedir.²³⁷ Beyhan Sultan'ın III. Selim ile katıldığı meşkler ve musiki tutkusunun bir devamı hattâ başlangıcı denebilecek şiir zevki kitapları arasında bulunan divanlardan da anlaşılmaktadır. Nabi, Nef'i, Nizami, Galip, Arif, Sa'di, Vehbi gibi şairleri beğendiği anlaşılan Sultan, klasik edebiyatın neredeyse tüm şaheserlerine de sahiptir. Şâhnâme, Leyla Mecnun, Heftpeyker Sultan'ın kütüphanesinde yerini almışken onun tarihe merakını Terceme-i Şakâyık-ı Nu'mâniyye, Tarih-i Vasıf ve Enverî, Hoca Tarihi, Tarih-i Hâkim ve Tarih-i Edip gibi eserlerden anlamaktayız.²³⁸ Beyhan Sultan'ın kitapları arasında dini eserler kadar din konulu edebi eserler de bulunmaktadır. Başta peygamber olmak üzere din büyüklerini konu alan bu tarz eserlerin kendi alanlarında çokça okunan birer başyapıt olduğu düşünüldüğünde Sultan'ın kütüphanesindeki Kaside-i Bürde Şerhi, Câmi'u's-Sagîr, Menakıb-ı Şeyh Ebu'l-Vef'a, Sahîhu'l-Buhârî, Menakıb-ı Mevlânâ gibi eserler onun manevi dünyasına da işaret etmektedir. Kamuslar, falname, tabirname, ilmi hal ve başka pek çok dini eserin bulunduğu kütüphanenin satılanları arasında dikkat çeken başka bir kitap da "*Musavver Frenkî basma kitab*" olarak kaydedilmiştir.²³⁹

²³⁶ Surayıya Faroqhî, **Osmanlı Kültürü ve Gündelik Yaşam Orta Çağdan Yirminci Yüzyıla**, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 1997, s.253.

²³⁷ BOA., TS. MA. d. 2290, 29 Ra. 1240 [21 Kasım 1824] .

²³⁸ A.b.

²³⁹ A.b.

Tablo 2.22. Beyhan Sultan'ın Muhallefâtından Satılan Kitapları (1240)

Kitap adı	Miktar (aded, cil, kıt'a)
Terceme-i Şakâyık-ı Nu'mâniyye	1 cild
Şâhnâme	1 cild
Mensur Yusuf ve Zelihâ	1 cild
Külliyat-ı Divan-ı Nâbî	1 cild
Musavver Hamse-i Nizâmî	1 cild
Kitab-ı Heft Peyker	1 cild
Külliyât-ı Sa'dî	1 cild
Dîvân-ı Vehbî	1
Divan-ı Gâlib ve Ârif	1 cild
Meşâ'i'ru's-Şu'arâ	1 cild
Mecmua ve Divan-ı mütenevvia	10 cild
Kaside-i Bürde Şerhi	1 cild
Câmi'u's-Sagîr	1 cild
Sahîhu'l-Buhârî	1 cild
Buhârî-i Şerîfden	1 cild
Şevahidü'l-Bende	1 cild
Hizb'ül âzam	1 aded
Hizb'ül bahr ve sair ed'iyye	1 aded
Hülâsa[?] mine'l-fikh	1 cild
Teş'alü[?]l-Ezhar	1 cild
Lüfat-i Ni'metullah	1 cild
Te'lîfât-ı Za'îfî	1 cild
Mütenevvi'a mecmû'a dîvân	5 cild
Rumyet-nâme-i Hazret-i Ali	1 cild
Menakıb-ı Şeyh Ebu'l-Vef'a	1 cild
Menakıb-ı Mevlânâ	1
Tarih-i Vasîf ve Enverî	2 cild
Tarih-i Enverî	3 cild

Tarih-i Hâkim	3 cild
Tarih-i Cavid	1 cild
Tarih-i Edib	1
Hoca Tarihi	1 cild
En‘âm-ı şerif	1 cild
En‘âm-ı şerîf	1 cild
Şifa-ı Şerif	1 cild
Şifâ-i Şerîf	1 cild
Şifa-ı Şerif	1 cild
Şifâ-i Şerîf	1 cild
Câmi‘u’l-mukâsebe	1 cild
Yâsîn-i Şerîf şerhi	1 cild
Dürr-i Meknûn	1
Âmentü şerhi	1 cild
Tabir-nâme-i ibni Sîrîn	1 cild
Musavver Ta‘lîk Kitâb	2 cild
Kitâbü’n-Nevâdir	1 cild
Nısf-ı Buhârî-i Şerîf	1 cild
Tabir-name-i İbn Sîrîn	1 cild
Müntehab-ı Cavid Bey	1 cild
Kırk sual	1 cild
Terceme-i Sahafi	1
Lügat-i Es‘ad Efendi	1
Şifa’ü'l-Gıdâ[?]	1
Sair kütüb	3 cild
Ehâdîs-i nebevî	1 kıta
Es-sebilü fî-evsâfi'n-nebî[?]	1 kıta
Mevlûd-i şerif	1 aded

Ed'îye	1 aded
Falname	1
Fezailü'l-Mekke[?]	1
Divan	2
Dîvân-ı ...[?]	1
İlm-i hâl	1
Mecmua	1 cild
Rummât[?] ...[?]	1 cild
Semeratü'l-Fuad	1 cild
Musavver Frenkî basma kitab	1 cild
SagîrKitab	2 cild
Kütüb-i Mütenevvi'a	55 cild
Toplam:	126 cild, 2 kît'a, 2 aded, 12(*)

Kaynak: BOA., TS. MA. d. 2290, 29Ra. 1240 [21 Kasım 1824]

Beyhan Sultan'ın kitapları dışında onun sanatsal ve kültürel yönüne işaret eden saraylarının da en nadide süsleri arasında olan hat levhalarıdır. Satılanlar arasında 51 tane zikredilen hilye-i şerifler, tuğralar ve sair levhaların Sultan'ın koleksiyoncu yanına atıf yaptığı muhakkaktır. Yine tereke içindeki yazı takımları ve harcama defterlerinde bulunan yazı takımlarına dair masraflar da Sultan'ın kültürel yanının bir başka göstergesidir.²⁴⁰

2.3. Çalışanları

Beyhan Sultan'ın geniş bir hizmetli kadrosu bulunmaktaydı. Her güç odağı gibi o da önemli bir istihdam kaynağıydı ve hanedan mensubu olmasının avantajlarını kullanarak çalışanları açısından ekonomik ve sosyal cazibe merkezi olmuştu. Kethüdalarından cariyelerine kadar hemen hemen her çalışanı istediği iltimasa Sultan aracılığıyla kavuşurken Sultan için çalışmasının karşılığı olarak düzenli aylıklar ve ihsanlar da almaktaydılar. Ekonomik ve siyasi olarak muntazam işleyen bu sistem içinde çalışanların en büyük avantajı iktidarın kadın temsilcisinin sahip olduğu hatırlı konumdan kaynaklanıyor ve bu ayrıcalık Beyhan Sultan'ın

²⁴⁰ BOA., TS. MA. d. 2290, 29 Ra. 1240 [21 Kasım 1824].

çalışanları özelinde çoğu zaman işlenen suçlarının affedilmesiyle sonuçlanıyordu. Öyle ki Sultan'ın kethüdalığını yapan Seyyid Abdullah hem zimmetine para geçirip hem de Beyhan Sultan'a ait bir çiftliği üzerine almasına rağmen önce III. Selim'in emriyle sürülmüş daha sonra ise affedilerek tekrar İstanbul'a getirilmiştir.²⁴¹ Zimmetine geçirdiği 34.500 kuruş, yeni kethüda Arif Efendi tarafından tahsil edildikten sonra yine Sultan'ın mukataası olan Cısr-i Ergene'deki Beğendik Çiftliği'nin Sultan'ın uhdesine iade edilmesine rağmen²⁴² Seyyid Abdullah'ın Bursa'ya sürgününün bir müddet sonra affedilmesinde Beyhan Sultan'ın etkisinin olmadığı düşünülemez. Nitekim işlediği suçtan ötürü yine Bursa'ya sürülen teberdarlarından Mehmed Emin'i affeden Sultan, sürgüne dair çıkan ferman hakkında iltimas buyrulmasını kethüdası aracılığıyla talep etmiştir.²⁴³ Çalışanlarına karşı oldukça merhametli, yakın ve şefkatli bu yaklaşım onları kanun önünde diğer vatandaşlara göre her anlamda daha avantajlı kılmış görünmektedir.

Beyhan Sultan'ın merhameti sadece suçluları affetmesiyle tezahür etmemiş o, görevine son verilen çalışanlarına karşı da oldukça anlayışlı ve onurlandırıcı bir dil kullanmıştır. Kime yazıldığı bilinmese de Sultan, hastalığı nedeniyle azledilen kethüdasına anlık bir karar verdiğini ve asla kendisinden şikâyeti olmadığını sadece hastalık nedeniyle işler aksayıp zorda kaldığı için böyle bir karar aldığını anlatmakta, bu durumun kethüdanın sağlığı açısından da daha hayırlı olacağının altını çizirken elini üzerinden çekmeyeceğini de vurgulamaktadır:

“Efendi

Her halde Hüda ya emanet olasız vaki' olan madde için gücenmeyesiz ya'ni bir infial ile gelir benim alimallah cenabınıza zerre kadar gücendiğim yoktur ve bir hayasızlığınızı görmedim ancak mizaçsız olduğunuzdan saire muhtaç olunmak lazım geliyor ve hem mizaçsızlık haliyle tarafıma gelip gitmek size zahmet oluyor ve buna binaen böyle oldu miyanımızda bir kavga ve gücenmek vaki' olmadı yine dua ve senanızda olup inşallah feramuş itmem elimden geldiği kadar yanınızda olurum ve ba'zen haberimiz dahi irsal olunur heman Cenab-ı Hak sağlık ve sıhhat ve afiyet versin inşallah saye-i şahane de..(?) mansıb ile bekâm olursuz hüdaya emanet olasız.”²⁴⁴

²⁴¹BOA., HAT 199/10098 17 Ra.1211 [4 Eylül 1796].

²⁴²A.b.

²⁴³BOA., C.SM. 67/3364, 10 M 1233 [20 Kasım 1817].

²⁴⁴BOA., TS. MA. e. 540/62, 21 Ra. 1222 [29 Mayıs 1807].

Beyhan Sultan'ın üslubundaki incelik ve hamilik vurgusu onun çalışanlarıyla genelde yürüttüğü ilişkiyi göstermesi açısından önemlidir. Aynı zamanda bir Sultan için kethüdanın önemi de burada zikredilmektedir. Gerçekte de Sultanların her türlü işinin yürütülmesinde önemli olan kethüdalık görevinin ölüm, hastalık ya da başka görevlendirilmeler nedeniyle sıklıkla değiştiği de olmuştur. Beyhan Sultan açısından Babîâli'deki haber kaynağı da olduğu anlaşılan kethüdalarının içinde en dikkat çeken isim III. Selim'in gözdelerinden İbrahim Nesim Efendi'dir. Yenilik taraftarı olan İbrahim Nesim Efendi tıpkı valide kethüdası Yusuf gibi III. Selim sonrası hedefte olmuş hattâ Sultan'dan onu sakladığına dair şüphe duyulmuştur. Bahsedilen isimler dışında ise Matbah-ı âmire emini Mehmed Ağa, Salih Ağa, Küçük İbrahim Efendi, Ahmed Cavid Bey, Ahmet Azmi Efendi, Mehmed Sadık Efendi ve Laz Mahmud Efendi'nin ²⁴⁵ Sultan'ın kethüdası olarak hizmet ettiği bilinmektedir. Beyhan Sultan'ın vekilharçlık görevini ise son olarak Mehmed Salih Efendi yapmıştır.

2.3.1. Çalışanlarına Dair Sorunlar

Beyhan Sultan'ın yanında çalışanlarla yaşadığı ilginç olaylar da bulunmaktadır. Kethüdası tarafından zimmetine para geçirilmesi gibi bahsedilen büyük olay dışında hane içi denebilecek sorunların saray çalışanlarının kendi aralarındaki ihbarları olması muhtemeldir. Üzeri örtülü ve bir taraf mutlak kötü ilan edilerek anlatılan durumlara dair Sultan'ın kaleme aldığı bir belgeye rastlanmamıştır. Bu tarz durumları kethüda aracılığıyla yürüttüğü ancak affedilmesi gereken biri varsa bahsedildiği üzere devreye girdiği görülmektedir.

Kethüda tarafından Sultan'a şikâyet edilenler arasında teberdar Uzun Ali ve ortağı olarak gösterilen imam dikkat çekmektedir. Gece gündüz sarhoş olması kadar saraydaki huzuru bozduğu anlaşılan teberdar hedef tahtasıdır. Kethüda Sadık'ın “*deyus*” ve “*mel'un*” olarak bahsettiği kişiler teberdar ile imam olarak öne çıkarken bu ikisi arasında kalan ve onlardan çok etkilenen Bedreddin'de korunması gereken

²⁴⁵Sahhâflar Şeyh- zâde Seyyid Mehmed Es'ad Efendi, a.g.e., s.288.

biri olarak gözükmetedir.²⁴⁶ Bu üçlü arasındaki uygunsuz durumun Sultan'ın adını lekelemesinden endişe duyan kethüda olayı şöyle anlatmaktadır:

“İmam dedikleri habisin müttefiki Uzun Ali dedikleri habis ...(?) ley u nehar sarhoş imiş hatta mübarek ıyd şerif gecesi dahi sarhoş olarak saraya gelmiş. Hademe kullarının cümlesi biliyor. Binaanaleyh başağa didikleri sersem ve bîşuur tahrik idip Uzun Ali didikleri mel'un imamın yanağını elyevm ketm(?) etmişler. Ve iki üç günde bir imam saraya gelir imiş Bedreddin kulları imam gider ise bende beraber giderim deyu hezeyan ider imiş ve imam Uzun Ali tahrikiyle bu sersem gulam etrafından başlamış borç etmeye galiba evvelkilerden habis çıkacak ve efendimizi rahatsız edecek.”²⁴⁷

Sarayda yaşananlardan Sultan'ın haberi olmamasının sebebini de çalışanların cesaretsizliğine bağlayan kethüda bir yandan da olayın herkes tarafından bilindiğinin altını çizmektedir: “...ve hükmi âlileriyle masraf kullarına vesaire bir emr u devletleri tahririnde Ali Efendi dedikleri mel'un okur imiş vermezler imiş. Ve onlara dahi efendimize bir şey yazmaya cesaret edemezler imiş.”

Olaya karşı Sultan'ın nasıl davrandığı bilinmese de bu meselenin sarayda yaşanan ilk uygunsuz durum olmadığı gerçektir. Zira Bedreddin için “...evvelkilerden habis çıkacak” denmesi buna işaret etmekle birlikte bu kişinin Sultan tarafından ayrıcalıklı olduğunu da düşündürmektedir. Zira Uzun Ali için doğrudan böyle kişilerin Sultan'ın hanesine yakışmadığını dile getiren kethüdanın Bedreddin için Baş Ağa'nın terbiyesini yeterli görmesi ilginçtir.²⁴⁸ Kethüda Sadık imzası taşıyan başka bir şikâyetle ise Şebnem ve yağlıkçı vardır. Yine konu belirsiz olmakla birlikte bu sefer daha ciddi olan mevzu için Sultan'ın da endişeli olduğu anlaşılmaktadır zira kethüda sıklıkla endişeye mahal olmadığını vurgulamaktadır. Sultan için çalışan ve oldukça yakın ilişkileri olan Şebnem'in yaptığı her neyse Beyhan Sultan'ın gücenmiş olması ihtimaldir. Çünkü kendi tuttuğu defterlerde hem kocası hem de kendisiyle bağının kuvvetli olduğu görünmektedir. Lakin belgenin tarihindeki belirsizlik bu olayın öncesi ve sonrasına dair yorum imkânı vermemekle birlikte Sultan'ın öldüğü yıla tarihlendirilen bir hatt-ı hümayunda Şebnem adına imtiyaz talebinin bulunması düşündürücüdür. Ya bu iltiması alan Şebnem, Sultan

²⁴⁶ Bu isimler Sultan'ın hesap defterlerinde sıklıkla zikredilmektedir. Belge tarihsiz, arşiv özetinde ise H.1247 tarihi bulunmaktadır. Oysa Sultan 1240'ta vefat etmiştir. Dolayısıyla zamanla ve kişilerin akıbetiyle ilgili tesbit yapılamamaktadır.

²⁴⁷ BOA., TS. MA. e. 154/4, 19 Z 1247 (?) 30 Mayıs 1832.(?)

²⁴⁸ A.b.

ölmeden ihanet etmiştir ya da bahsedilen yağlıkçı ile sürülme olayı eski bir tarihte olmuştur. Çünkü anlaşıldığı kadarıyla Padişah, talebi nizama uymamasına rağmen sırf Sultan'ın hatırına kabul etmiştir. Sonuçta İstanbul gümrüğünden Şebnem'e verilmesi istenen günlük 80 akçe, vezirin yine Beyhan Sultan'ın vefat eden çalışanı Vecihi Kalfa'nın hissesinin yarısını bağlaması yoluna giderek çözülmüştür.²⁴⁹ Bu derece Sultan nezdinde ayrıcalığı olan Şebnem'in işlediği suçun yüz kızartıcı olduğu kethüdanın ifadelerinden anlaşılmaktadır.

Beyhan Sultan'ın rızasına mugayir davranan Şebnem'i "*Şebnem didikleri nan ni'met bilmez imiş*" diyerek âdeti lanetleyen kethüda, Sultan'ı da sakinleştirerek: "*..zerre kadar infial buyurmayasuz nerede bu makule hain var ise nihayetinde cezası bulur.*"²⁵⁰ demektedir. Olayın birkaç belgede anlatılması ve peşinin bırakılmaması dikkat çekicidir. Önce Şebnem'in Bursa, Yağlıkçı'nın da Kütahya'ya gönderilmesine dair hükümleri aldığını müjdeleyen kethüdanın çavuşlara 100'er kuruş ihsan edilmesinin de uygun olacağını ima etmesi meselenin Sultan'ın adına leke sürülmeden halledildiği ihtimalini akla getirmektedir.²⁵¹ Kararların alınmasına rağmen kethüdanın takibinin devam ettiği ve önce Yağlıkçı'nın gemiye bindirildiği Şebnem'in ise evinde bulunmayıp arandığı ve daha sonra bulunarak onun da şehirden uzaklaştırıldığı aşağıda belirtilen belgeden anlaşılmaktadır:

"Şimdi çavuş başı ağanın tarafından sefineye vuzuuna mamur mühür geldi. Dünkü gün saat onda yağlıkçı herifi gümrükde sefineye konduktan sonra Şebnem'in hanesi haber alamamış nihayet saat on bire kadar gezmiş bağde kovacılar da haber almış hanesine varmış. Anı dahi çıkarmış saat yarım da sefineye teslim idib mahallerine sefineler azimet eylediğini mührü merkum gelüb tarafı çakerlerine haber vermiş olduğu anda hakpa-i devletlerine tahrir ve takdime akdam kılınmakla olbabda emir irade velinimet efendimindir."²⁵²

2.3.2. Aylıkları ve Ayrıcalıkları

Sultan'ın kethüda dışında sarayında günlük işlerinin yürütülmesinden sorumlu geniş bir çalışan kadrosu da vardı. Hazinedar usta, çameşû usta, çeşnigir, ibrikdar, kahveci, kilerci, imam, ağalar, aşçılar, arabacılar vb pek çok çalışanı olan

²⁴⁹ BOA., HAT 671/32803, 29 Z 1240 [14 Ağustos 1825].

²⁵⁰ BOA., TS. MA. e. 154/4-3, 19 Z 1247 (?) 30 Mayıs 1832.(?)

²⁵¹ A.b.

²⁵² BOA., TS. MA. e. 154/4-7, 19 Z 1247 (?) 30 Mayıs 1832.(?).

Beyhan Sultan her birine aylık ödemeler yaptığı hattâ yapılan ödemelerin Esmâ Sultan'ın kethüdası tarafından incelendiği ve Sultan' a sunularak bundan sonra her ay bu şekilde ödeme yapılmasının istendiği bilinmektedir.²⁵³ Sultan'ın idarî yönetiminin emsal teşkil etmesi tabî kabul edilse de yine de onun düzeninin hayatı boyunca annesi tarafında yönlendirildiği bilinen Esmâ Sultan'dan çok daha sağlam olduğunu göstermektedir. Esmâ Sultan'ın sözkonusu listesinde çalışanlarına nakdî ödeme yapmaması aynî ödemeyeyle yetinmesi ilginçtir zira Beyhan Sultan çalışanlarının bir kısmına hem aynî hem de nakdî ödemeler yapmıştır.

Sultan'ın 1786 yılında aylık olarak 405 kuruş 20 pâre ödediği buna ek olarak kahve, mum, sabun, şeker ve astar dağıttığı görülmektedir. Toplamda; 11 kuruş 12 pârelik kahve, 20 kuruş 16 pârelik mum, 18 kuruş 17 pârelik sabun, 4 kuruş 30 pârelik şeker ve 8 kuruşluk astar dağıtan Sultan'ın çalışanlarına oldukça cömert olduğu düşünülmektedir.²⁵⁴

²⁵³ BOA., TS. MA. d. 5483-5, 1207 [1792].

²⁵⁴ BOA., TS. MA. d. 879-2, 1201 [1786].

Tablo 2.23. Beyhan Sultan'ın Yanında Çalışanlar ve Aylık Tayinatları (1786)

Görevi	Aylık tayinatları
Hazinedar usta	2 kıyye kahve, 2 kıyye şem u asel
Çameşû usta	2 kıyye kahve, 2 kıyye şem u asel
Çeşnigir usta	1,5 kıyye kahve; 1,5 kıyye şem u asel
Kutucu usta	1,5 kıyye kahve; 1,5 kıyye şem u asel
İbrikdar usta	1 kıyye kahve, 1 kıyye şem u asel
Kilerci usta	1 kıyye kahve, 1 kıyye şem u asel
Kahveci usta	1 kıyye kahve, 1 kıyye şem u asel
Kethüda ağa ve hizmetkarlarına	5 kıyye kahve, 5 kıyye şem u asel, 3 sabun, 2 mum
Baş Ağa	20 kuruş 5 kıyye kahve, 3 kıyye şem u asel, 5 kıyye mum, 4 kıyye sabun, 4 kıyye...(?)
Baş Kapıgulamı Ağa	12 kuruş 3 kıyye kahve, 2 kıyye şem u asel, 3 kıyye mum, 1 kıyye sabun, 1 kıyye şeker
Üçüncü Ağa	9 kuruş 2 kıyye kahve, 2 kıyye sabun, 2 kıyye mum
İki nefer orta ağaları	6'şardan 12 kuruş 1 kıyye kahve, 1 kıyye sabun, 1 kıyye mum
İmam efendi	5 kuruş
Hoca efendi	5 kuruş
Baltacılar kethüdası	12 kuruş 3 kıyye kahve, 3 kıyye mum, 3 kıyye sabun, 1 kıyye şem u asel
Bölükbaşı	9 kuruş 2 kıyye kahve, 2 kıyye mum
Odabaşı	8 kuruş 1 kıyye kahve, 1 kıyye mum
Başeski	7 kuruş
On bir nefer teberdaran	6'şar kuruştan 66 kuruş 3 kıyye mum, 2 kıyye sabun
Vekilharç	22,5 kuruş 2 kıyye kahve, 1 kıyye sabun, 2 kıyye mum
Masraf kâtibi	22,5 kuruş 1 kıyye kahve; 1,5 kıyye mum; 1 kıyye sabun
Cümle aşciyâna	80 kuruş 4 kıyye kahve, 8 kıyye mum, 8 kıyye sabun, 3 kıyye....
Ağma kullarına	6 kuruş 1,5 kıyye mum
Arabacıbaşı	15 kuruş 1 kıyye kahve; 1,5 kıyye mum

İkinci	10 kuruş 1 kıyye mum
Şatır	8 kuruş Yarım kıyye mum
İki nefer araba seisleri	11 kuruş 1 kıyye kahve, 1 kıyye mum, 1 kıyye sabun
Harem kapıcıları	6 kuruş 1 kıyye kahve, 1 kıyye mum
Selamlık kapıcıları	6 kuruş 1 kıyye kahve, 1 kıyye mum
Hoşâbcı	6 kuruş 2 kıyye mum, 1 kıyye sabun, 1 kıyye astar
Kilârcı	6 kuruş 1 kıyye mum, 1 kıyye sabun, 1 kıyye astar
Kandilci	4,5 kuruş 1 kıyye mum, 1 kıyye sabun, 1 kıyye astar
Pazara giden	6 kuruş 1 kıyye mum, yarım kıyye sabun
Kömürcü	6 kuruş 1 kıyye mum, 1 kıyye sabun
İhtiyar Halil'e	3 kuruş
Sıva yapana	3 kuruş
İki nefer bahçıvan	19 kuruş 1 kıyye mum
Aşçıyâna tabla örtülerine yıkaması için verilen	1 kıyye sabun
Cümle mahiye 39 esamedir	

Kaynak: BOA., TS. MA. d. 879-2, 1201 [1786]

2.3.3. Çalışanların Bahşışleri

Beyhan Sultan'ın yanında çalışanlarına ödemeleri aylıklarla sınırlı da değildi. Sultan; aylık, yazlık ve kışlık olarak çalışanlarına bahşışler vermekteydi. Hazinesdar usta, çaşnigir usta, cameşû usta, ibrikdar usta Sultan'dan yüksek bahşışler alırken yedi nefer ikinciler ve üçüncüler olarak zikredilenler Sultan'dan 50 kuruşun altında bahşış almaktaydı ayrıca çalışanların Beyhan Sultan'a gönderilen Ramazaniye'den

payları olduğu da anlaşılmaktadır. 1802’de hazinedara 150 kuruş verilirken ağalara toplamda 740 kuruşluk kıymetli kumaş dağıtılmıştır.²⁵⁵

Tablo 2.24. Beyhan Sultan’ın Çalışanlarına Verdiği Aylık, Yazlık ve Kışlık Bahşişler (1796)

Bahşiş verilen	Aylık bahşiş (kuruş)	Yazlık ve kışlık bahşiş (kuruş)
Hazinedar usta	130	80
Çameşû usta	90	60
Çeşnigir usta		
Kutucu usta	100	60
İbrikdar usta	85	55
Üç nefer ustalar	80	55
	80	55
	80	55
Şebnem	80	55
Altı nefer ikinciler	60	40
	60	40
	60	40
	60	40
	60	40
	60	40
Cümle neferân	40	25
	40	25
	40	25
		25

Kaynak: BOA., TS. MA. d. 870-3, 1211 [1796]

Sultan’ın yanında çalışanların maddi kazançlarının bunlarla sınırlı kalmadığı da anlaşılmaktadır. Sultan tarafından padişahı istenen taleplerle çalışanların ve yakınlarının bir takım ayrıcalıklar kazandığı olmuştur. Bahsedilen Şebnem dışında Sultan’ın çalışanları arasında bu tarz iltimaslara sahip olanlardan biri kethüdasının kâtibi Ahmed isminde biridir. III. Selim’e ait hatt-ı hümayun oldukça samimi bir dille yazılmış ve Sultan ile aralarındaki yakın ilişkiyi göstermesi açısından da önemlidir: “*Hemşirem Beyhan Sultan hazretleri bana niyaz eylemiş kethüdasının kâtibi Ahmed namında kimesneye hâceganlık istemiş şimdi götürüp hâcegan idesin*”²⁵⁶

²⁵⁵ BOA., TS. MA. d. 5234-9, 1217 [1807].

²⁵⁶ BOA., HAT. 193/9472, 29 12 1203 [20 Eylül 1789].

Beyhan Sultan'a Darüssaade Ağası kulları imzasıyla yazılan başka bir istek metni de Sultan'ın yanında çalışanlarına her zaman çok cömert davrandığını göstermektedir. Server Ağa isimli çalışanın yaşadığı parasızlık Sultan'dan daha önce de çokça para almış olmasına rağmen “ ...gerçi kat' çok akçe almış ise de...” denilerek ifade edilirken Server Ağa'yı borçlularının sıkıştırmasının Beyhan Sultan'a yansımaması düşünülerek Darüssade Ağası tarafından Sultan'dan cömertlik beklenmektedir. Kendi hatrını ortaya koyan Darüssade Ağası Beyhan Sultan'a durumu şöyle aktarmaktadır:

“...yanında üç yüz kuruşdan ziyade harçlığı olmadığı ma'lum devletleri buyruldukda bu hususda kulunuz dahi rica ederim merkumun her ne kadar cürm-ü isyanı var ise de damen-i afla setr buyrulub taraf-ı devletlerinden bir mikdar harçlık kerem ve inayet ihsan buyrulması mahsusen niyazımdır efendim...”²⁵⁷

2.3.4. Aldığı ve Verdiği Borçlar

Beyhan Sultan varlıklı bir kadındı ve sahip olduklarını kullanım noktasında da hesaplı adımlar atıyordu. Diğer prenseslerin hayatlarında sıklıkla yer bulan borçlar sorunu onun için hayatın içinden sıradan mali olaylardı. Belgeler ışığında da onu zorlayan bir durum sözkonusu değildi ancak aldatıldığı da olmaktaydı borçlandığı da lakin her iki durumda da hesabını bilen sorumluluk sahibi bir kadın olarak hakkını korumayı biliyordu.

Beyhan Sultan, 1816 senesinde Baltacı Şerif'e 150 kuruşa bir demir mitkal(?) yaptırdı ancak Baltacı Şerif Sultan'dan alacağını tahsis edemedi çünkü cezalıydı. Beyhan Sultan'ın hesap defterini bir günlük gibi tutmasına da örnek olan bu olayı Sultan şöyle kaydetmiştir.

“Şerif yediyle geçen Ramazan- ı şerifde bir top telli çitare bahası 170 kuruş Şerif e verdim. Mezbur Şerif çitare bahasını sahibine vermemiş tekrar sarrafın tarafından çitare sahibine verilmekle iki def'a çitare bahası almakla 150 kuruşu mitkal bahasına mahsub eyledim. Şerif e mitkalden vesairden bir akçe vereceğim kalmadı.”²⁵⁸

Beyhan Sultan'ın alacak verecek meselelerini bizzat takip ettiğinin başka bir örneği de yine kendi eliyle kaydedilmiş borçlardır. Sultan, kimden ne aldıysa ya da verdiyse kaydetmiştir. Bu kimi zaman bir hanedan mensubuna verilen: “*Emanet*

²⁵⁷ BOA., TS.MA.e. 173/33, 29 12 1238 [6 Eylül 1823].

²⁵⁸ BOA.,TS .MA.d. 881-2, Ca 1231 [Mart 1816].

akçeden dört bin kuruş Hibetullah Sultan a karz borç gönderilmiş olduğu ma'lum hatır olmak için bu mahale işaret olundu."²⁵⁹ şeklinde zikrolunmuş kimi zaman da *"Şebnem in kocasından alınan borç için verilen 220 kuruş"*²⁶⁰ denilerek yanında çalışan birinin yakınından alınan olarak belirtilmekte bir beis görülmemiştir.

Beyhan Sultan'ın verdiği borçlar arasında en dikkat çekici olan ise 91 gün vade ile verilen 20.000 kuruştur. Sultan'ın vadeli borç vermesi oldukça ilginç bir yaklaşım olarak gözükrken bunun bir sefere mi mahsus olduğu yoksa borç istenmesi durumunda yapılan bir uygulamamı olduğu bilinmemektedir. Kostanti Aleksandro ve Cündizade Ömer'in tarafından alınan borca kefilse Valide Hanı'nda sakin sarraf olarak gösterilmiş ve borçlanma şu şekilde anlatılmıştır:

"Yalnız yirmi bin kuruş

İş bu bin iki yüz otuz iki senesi mah-ı şevvali şerifin onuncu günü devletli veli ni'met Beyhan Sultan alüyyetü'nşan efendimiz hazretlerinin yed devletlerinden berveche bala yalnız yirmi bin gurus nısfı on bin gurus ider vacibül eda ve lazım-ul kaza zimmetimizde deynimizdir. İnşaallah-u teâlâ meblağı mezburu doksan bir gün va'demiz zamanında tamamen ve kamilen eda ve teslim eylediğimizde iş bu temessukumuz geriye ...(?) verilüb şak olundu."

Beyhan Sultan'ın kişilere olan borçları dışında kalan ve daha büyük meblağları içeren borçlarıysa sarraflardan maaşlarına mahsuben aldıklarıdır. İmzasını taşıyan senetlerin bazı sayfalarında alınan paranın kullanım alanı detaylı gösterilmiş bazı sayfalarda da Sarraf Evanis ve Kirkor'dan alınan borç *"Yalnız on bin gurus kethüdamız marifetiyle hizmetimizde olan sarraf Evanis ve Kirkor bazirganlardan ahzu üstadaneme olunmakla iş bu tahrir verildi..."*²⁶² şeklinde kaydedilerek bu paranın *"berayı mahiye-i seniyye-i mah-ı Şevval-i Şerif.."* olarak Beyhan Sultan'ın aylığına karşılık alındığı ifade edilmiştir. Beyhan Sultan'ın hayatının ekonomik göstergesi dışında senetlerin ifade ettiği önem Sultan'ın lüks tüketiminin takip edilebilmesidir.

Borçlanarak yapılan harcamalar bize bir prensesin hayatında şatafatın önemi göstermektedir zira benzeri örneklerde ve çizilen genel prenses imajında savurganlık

²⁵⁹ BOA., TS. MA. d.882-2, 3 Ca 1230 [13 Nisan 1815].

²⁶⁰ BOA., TS. MA. d. 882-11, L 1230 [Eylül 1815].

²⁶¹ BOA., TS. MA. e.174/20-1, 10 Ş 1232 [23 Ağustos 1817].

²⁶² BOA., TS. MA. e. 174/1, 7 S 1210 [23 Ağustos 1795].

boyutu ve alınan borçların doğru orantılı olduğu gör÷lmektedir ancak Beyhan Sultan bu noktada da farkını ortaya koymuştur. Çünkü sarraflardan alınan yaklaşık 10.000 kuruşun yarısı Sultan'a nakid olarak teslim edilirken geri kalan meblağın 2.000 ile 3.000 kuruşluk kısmının mutfak masrafı geri kalanınsa aylıklar, yapılan tamiratlar vb harcamalar için kullanıldığı göz÷kmektedir. Asli ihtiyaçlar dışında mücevherler, kürkleri, saatler için harcanan miktarlara bakıldığındıysa aşırı bir harcama göz÷kmezken Sultan'ın sarraftan aldığı 24.202 kuruş tutarında altın ve elmas alması dikkat çekmektedir. İlginç olan mücevherin ağabeyi III. Selim'e hediye edilmiş olmasıdır. Yaptırılan pırlanta harcın Beyhan Sultan'ın III. Selim'e verdiği önem ve saltanatının ilk yılında genç hükümdara karşı sıcak bir kardeşlik gösterisi olduğu muhtemeldir ki padişah tahta çıktıktan sonra kardeşine zengin mukataalar ihsan ederek gelirlerinin artmasını sağlamıştır.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. İSTANBUL’UN MİMARİ DEĞİŞİMİNDE BEYHAN SULTAN’IN SARAY İNŞAATLARININ ETKİSİ

3.1. İnşaat Faliyetleri ve İstanbul’daki Değişim

Beyhan Sultan’ın İstanbul’un mimarisine katkısı yaptırdığı saraylarla olmuştur. Onun saraylarında takip edilmeye başlayan değişim şehrin hem kentsel yerleşim düzeninde hem de fiziki öğelerin yapılardaki dışa yansısıyla olmuştur. Saraylarının içine hâkim olan zengin ve yoğun süslemelerle geleneğe uyan Sultan’ın yapılarında kendini belli eden Batılı değişimin daha çok dönem mimarisine uygun olarak bahçe düzenlemelerinde etkili olduğu muhtemeldir. Ayda Arel’in III. Selim mimarisine dair altını çizdiği hususların Beyhan Sultan’ın saraylarında özellikle bahçe düzenlemelerinde kendini gösterdiği düşünülmektedir. Arel’in dönem mimarisi hakkındaki yorumu şöyledir:

“Başlangıçta, yani Osmanlıların batı uygarlığı konusunda ilk uyarılışları döneminde, Mimarlık alanında, batı’dan doğrudan doğruya devşirilen hiçbir şey yoktur. Buna zamanın yaşama koşulları içinde olanak yoktu. Biçimlerini ya da belli mimari temaların alınabilmesi için, onların Osmanlıların gözünde ‘anamlı’, yani yorumlanabilir, giderek kullanılabilir olmaları gerekirdi. Oysa, çizim ve planlarla tanıtılan Fransız saray komplekslerinden Osmanlıların aldıkları tek şey, kavram olarak onlara yabancı bahçe düzenlemeleriydi. Bahçe düzenlemelerinin benimsenmesi ise, az sonra mimarinin dışa yönelmesi anlamını taşımaya başlamıştır.”²⁶³

Arel’in ifadesinden bahçe düzenlemesiyle Osmanlı’ya giren Batılı öğelerin Beyhan Sultan’ın özellikle Çırağan ve sonrasında Akıntıburnu’ndaki saraylarında bahçedeki peyzaj öğeleri olarak hayat bulduğu muhtemeldir. Her ne kadar dönem için Batılı bir mimariden söz edilmese de Sultan’ın yapılarındaki kendini belli eden unsurlarla yeni bir dönemin habercisi olduğu gerçektir.

²⁶³ Ayda Arel, *Onsekizinci Yüzyıl İstanbul Mimarisinde Batılılaşma Süreci*, İTÜ Mimarlık Fakültesi, İstanbul, 1975, s.105.

Beyhan Sultan'ın inşaat defterlerindeki ifadelerden ve Sultan'ın inşaatlarına yaklaşım tarzına bakıldığında da onun inşaatlarıyla bilinçli olarak ilgilendiği anlaşılmaktadır. Sultan, yapılan işlemleri yakından takip etmiş aşamalar hakkında bilgi almış bugünkü anlamda şantiye incelemesi yapmasa da kendisine kalfaları aracılığıyla çizim yapılarak sunulanları inceleyerek sürece müdahil olmuştur. Haftalık olarak verdiği işçi yevmiyelerini dahi yakından takip etmesi onun inşa faaliyetlerini bir heves değil bilinçli olarak gerçekleştirdiğini göstermektedir. Çok sayıda inşaat defterinden saray ismi belirtilmemesi nedeniyle Sultan'ın hangi saray için bu bilgileri istediğini anlayamamak da 1838 senesinde resmedilerek Sultan'a izah edilen işlem onun yapılarını nasıl takip ettiğini görmemizi sağlaması açısından bir örnek teşkil etmektedir:

“Resimde gösterildiği üzere mahv ü isbat olacak dört oda ve bir divanhane ve bir abdesthane ve bir memşa tavanları müceddeden tanzim ve döşemeleri dahi iktizasına göre kafes olunub tekrar ferş sıva ve boyaları tecdid ve çerçeveleri tecdid ve ayine camları vaz’ olunmak üzere bihesab terbi’ ve derağ(?) 438 aded 45 kuruştan:19.710 kuruş.”²⁶⁴

Beyhan Sultan'ın denetimi sıkı tuttuğu ortaya çıkacak yapının neye benzeyeceğini bilmek istediği anlaşılmaktadır ayrıca Sultan'ın sadece bununla da yetinmeyip kafasında tasarladıkları hakkında fiyat aldığı da olmuştur.

“Müceddeden inşa olunacak odanın içinde ayineli fanuslu ve karşısında tavşankârî çekmeceli nişin ve kapusu tarafından bir tarafı yüklük ve bir tarafı dolap ve pencereli kurşun sürmeli çifte cam ve sıvası macun ve tavanı nevzuhur tavan ve oda-ı mezkur önünde küçük sofa ve bir abdesthane ve bir memşa ve oda-ı mezkurdan ma’ada hamam önündeki kadim terdiban yerinden kaldırılıp bahçe tarafına nakil olmak üzere yaldızsız olarak tanzimi tahmini.”²⁶⁵

12.750 kuruş olarak tahmin edilen bu masrafta da görüldüğü üzere Beyhan Sultan saraylarına yapılacak işleri yakından takip ederek işini şansa bırakmamıştır. Bu nedenle onun inşa faaliyetlerinin bilinçli bir seyir izlediğini dahası inşaatın her aşamasında takipte olmasıyla da edindiği tecrübeyi anlamaktayız. Ömrü yıkık olanı yapmakla geçen Sultan, yaşamının sonlarında kalfalarını daha da yakından takip etmiş haftalık olarak ödenen işçi ücretlerini bile görmek istemiştir: “*Sual-i şerif buyrulan amelenin bu hafta yevmiyeleri şu mikdara baliğ olmuştur efendim*”.

²⁶⁴ BOA., TS. MA. e 173-40/4, Za 1238 [Temmuz 1823].

²⁶⁵ BOA., TS. MA. e. 173-40/12, Za 1238 [Temmuz 1823].

Taşçılar, marangozlar, duvarcılar, siliciler, bıçkıcılar, nakkaşlar vb 11 farklı çalışan için 2.575 kuruş ödendiğini ifade eden evrak günümüz açısından da dönemi tanıma imkânı vererek hem işçi sınıflarını hem de ücretlerini görmemizi sağlamaktadır.

Tablo 3.1. Beyhan Sultan’ın Saray İnşaatında Çalışan Haftalık Amele ve Aldığı Ücret (1823)

Görevi	Miktar (kuruş)
Neccaran	619
Siliciyan	271,5
Bıçkıcıyan	18
Divarcıyan	66
Hamamcıyan	161
Ara toplam	1.135,5
Taşcıyan	231
Nakkaşan	292,5
Sıvacıyan	280
Rençberan	345
Lağımçıyan	166
Rendeciyan	125
Toplam	2.575

Kaynak: BOA., TS. MA. e 173/40-1, 11 Za. 1238 [20 Temmuz 1823]

Beyhan Sultan’ın inşaatlarından İstanbul’un zanaatkârlarına dair de bilgiler edinebilmekteyiz. Defterlerdeki verilen yevmiyeler ve ustalar ile kalfaların isimleri 1820’li yıllarda İstanbul’daki işçi ücretleri ve uyrukları konusunda bizi aydınlatmaktadır. Bu listelere bakıldığında nakkaşların Müslüman-Türk tebaadan olduğu anlaşılmaktadır. Gündeliği en yüksek nakkaş 21 pâre alırken en düşük yevmiye 11 pâredir.

Tablo 3.2. Nakkaş Yevmiyeleri (1823)

Adı	Yevmiyesi (pâre)	Çalıştığı gün sayısı	Toplam ödenen miktar (pâre)
İbrahim Usta	21	200	4.200
Halil Kalfa	12	180	2.160
Mustafa Kalfa	19	180	3.420
Ali Kalfa	11	180	1.980
Salih Usta	19	200	3.800
Toplam			15.560*

Kaynak: BOA., TS. MA. e 173-40/1, 11 Za. 1238 [20 Temmuz 1823]

* “Bâlâda muharrer beş esâmi yekûnu üç yüz seksen dokuz kuruştur”.

Sıvacı, taşçı, marangoz gibi zanaatkârın ise çoğunlukla gayrimüslim olduğu görünen listelerde genel olarak ücretler de nakkaşlarınkinin altındadır ancak bir işçi istisnadır. Taşçı Artin, 29 pâre yevmiyeyle 160 gün çalışmış ve toplam 3.640 pâre(91 kuruş) ücret almıştır.

Tablo 3.3. Neccar ve Oymacı Yevmiyeleri (1823)

Adı	Yevmiyesi (Pâre)	Çalıştığı gün sayısı	Toplam ödenen miktar (pâre)
Neccar Yorgi	17	200	3.400
Kosta	15	160	2.400
Matyu	9	160	1.440
Alek	7	160	1.120
Oymacı	10	180	1.800
Toplam			10.160*

Kaynak: BOA., TS. MA. e 173-40/1, 11 Za. 1238 [20 Temmuz 1823]

* “Neccar yevmiyeleri yekûnu iki yüz elli dört buçuk kuruştur”.

Tablo 3.4. Sıvacı Yevmiyeleri (1823)

Adı	Yevmiyesi (Pâre)	Çalıştığı gün sayısı	Toplam ödenen miktar (pâre)
Agop	17	200	3.400
Garabet	11	180	1.980
Barsık	17	120	2.040
Hâcer	6	160	960
İstefan	6	180	1.080
Toplam			9.460*

Kaynak: BOA., TS. MA. e 173/40-1, 11 Za. 1238 [20 Temmuz 1823]

* “Sıvacı yevmiyeleri cem’an iki yüz otuz altıbuçuk kuruştur.”

Tablo 3.5. Taşçı, Hamamcı ve Rençber Yevmiyeleri (1823)

Adı	Yevmiyesi (Pâre)	Çalıştığı gün sayısı	Toplam ödenen miktar (pâre)
Taşçı Yorgi	7	180	1.260
Taşçı Varta	7	180	1.260
Taşçı Artin	29	160	3.640
Hamamcı Mardiruz(?)	8	180	1.440
Cümle rençber	46	80	3.840
Toplam			11.440*

Kaynak: BOA., TS. MA. e 173/40-1, 11 Za. 1238 [20 Temmuz 1823]

* “Beş esami yekûnu iki yüz seksen altı kuruştur.”

3.2. Sarayları ve Diğer Yaşadığı Mekânlar

3.2.1.Cağaloğlu'ndaki Saray: İstanbul Sarayı ya da Çiftesaraylar

Beyhan Sultan'ın ilk yaşam alanı Cağaoğlu'ndaydı. Babası Sultan III. Mustafa tarafından kızları Beyhan ve Hatice Sultanlar için Beylerbeyi Yalısı'nın ahşap malzemesi ile renkli camlarının²⁶⁶ kullanılmasıyla yaptırıldığı ifade edilen ve genel olarak Çiftesaraylar²⁶⁷ olarak adlandırılan yapı bugünkü İstanbul Lisesi'nin yerindeydi. Sultan'a tahsis edilmeden önce sarayın herhangi bir Sultan tarafından kullanıldığına dair belirgin bir ifade olmamakla birlikte Beyhan Sultan'dan sonra yapının Adile Sultan tarafından kullanılmış olabileceği Ferda Mazak'ın işaret ettiği mutfak masrafı nedeniyle düşünülmektedir.²⁶⁸

Arşiv belgelerinde ve kaynaklarda Çiftesaraylar olarak adlandırılan yapının Sultan'ın defterlerindeki ismiyse daha çok İstanbul Sarayı'dır. 15.506 zira' arsa olarak Sultan'a henüz üç yaşındayken kiralanan²⁶⁹ sarayın babası III. Mustafa'nın vakfına ait emlak arasında olduğu anlaşılmaktadır. Padişah tarafından yeniden inşa ettirilen yapı, vakfa senelik 9.600 akçe kira ödenmesi şartıyla kızı Beyhan Sultan'un uhdesine bırakılmıştır. Sarayın konumu şöyle ifade edilmiştir:²⁷⁰

“...İstanbul Cağalzade sarayı kurbunda olub bir tarafdā saray-ı mezburun ve bir tarafdā bazen âhirin tasarruflarında olan haneler ve bazen Acımusluk tarafında olan tarik-i âm ve bazen Acımusluk Hamamı ve bir tarafdā evkaf-ı hümayundan ismetlü iffetlü Şah Sultan celiletüşşan hazretlerinin tasarruflarında olan sarayı ve bir tarafdā ve tarik-i Âme ile mahdud tûlen ve arzen bihesab terbi'i on beş bin beş yüz altı zira' arsa uzunluk mebni hariciyye ve rahliyyede fevkani ve tahtani odalar ve ağayan-ı harem ve hademe dairesi ve cağalzade sarayının bir bab kargir oda ve tahtasının mahzen ve yine haremin fevkani bahçe altında kargir mahzen ve

²⁶⁶ Mustafa Cezar, **Osmanlı Başkenti İstanbul**, Erol Kerim Aksoy Kültür, Eğitim, Spor ve Sağlık Vakfı Yayını, İstanbul, 2002, s. 261.

²⁶⁷ Çiftehavuzlar olarak da sarayın ismi kullanılmıştır.

²⁶⁸ Ferdâ Mazak, **Sultan II. Mahmud'un Kızı Âdile Sultan**, Çamlıca Kültür ve Yardım Vakfı, 2000, İstanbul, s.64.

²⁶⁹ III. Mustafa'nın kızının gelecekte yaşayacağı yeri düşünerek böyle davranılmasını istediği düşünülmektedir. Zira henüz üç yaşında Beyhan Sultan'ın saray dışında bir yerde yaşaması ya da kira ödemesi gibi kavramlar mümkün değildir. Padişahın vakfından çocuklarına her ay maaş bağlayarak buradaki yaklaşıma benzer bir uygulama yaptığı da göz önüne alındığında Beyhan Sultan'a kiralanan sarayın geleceğe yönelik olduğu kuvvetle muhtemeldir.

²⁷⁰ BOA., TS. MA. e. 395/72-1, C. 1183 [Eylül 1769].

hamamlar ve ahır ve matbah ve su hazinesi ve eşcar-ı mişe..(?) ve gayri müşe..(?) fevkani ve tahtani müteaddid bahçeler ve havuzlar ve kasırlar ve arsalar yine aşağı tarafda yekun zira' dahil üç yüz on zira' tarik-i has ve tarik-i merkumun aşağı canibinde Acımusluk tarafında nazır terbia'n seksen zira' arsalar bir bab kargir dükkan ve yine tarik-i mezbure küşâde harem bahçesi tahtasının üç bab kargir dükkan ve derununa cari ma-i leziz-i hâvi muhtevi hariciye ve dahiliyye saray-ı..."

Belgede anlaşılabacağı üzere geniş bir alan üzerinde bulunan yapıya Sultan'ın evliliğinden sonra yerleştiği bilinmektedir ancak Sultan'ın bu saraydaki yaşamı çok net değildir çünkü Sultan şehirden ayrılarak önce Eyüp daha sonra Beşiktaş ardından da Boğaziçi'ne geçerek İstanbul'un kentsel değişiminin simgesi olmuştur. Sultan'ın tarihi yarımada da başlayan hayatının imparatorluğun merkezindeki ilk yerleşim alanı olması nedeniyle İstanbul Sarayı önemlidir. Sultan da bunun bilincinde olarak bu sarayla bağını hiç koparmamış düzenli olarak yaptırdığı eklemeler ya da gerekli tamirlerle imparatorluğun merkeziyle bağını daima canlı tutmuştur ki bu da onun hayat görüşünün en somut örneğidir diyebiliriz. Sultan'ın İstanbul'un genel karakterine uygun olarak ahşap olan sarayının gerek çalışan kadrosunun hayatının sonuna kadar muhafaza edilmesi gerek de yangınlarla zarar gören binanın onarılması da düşüncemizi desteklemektedir. Beyhan Sultan'ın imar faaliyetleri açısından önemini ve tavizsiz yanını anlamamızı sağlayan da yine İstanbul Sarayı'dır zira Sultan'ı "*en büyük inşaat patronu*"²⁷¹ olarak tanımlayan Doğan Kuban'ı haklı çıkaran sayısız inşaat faaliyeti ve hesap defteri arasında yerini koruyan bu saray Beyhan Sultan'ın hayatının sonuna kadar nerdeyse hiç kullanmasa da İstanbul'un merkezindeki mülküne sahip çıkması kadar Sultan'ın varlığını ve kudretini binanın ihtişamı üzerinden hissettirdiğini de göstermektedir. Bu nedenle sarayın varlığı ve dahi Sultan tarafından ihmal edilmeden korunmuş olması dikkat çekicidir. Özellikle de aynı dönemde yaşayan Esmâ Sultan'ın Eyüp'teki sarayı yaptırmada yaşadığı zorluk ve ayıplanmalardan dolayı duyduğu sıkıntı²⁷² düşünüldüğünde Beyhan Sultan'ın işlerini bitirmede ve ekonomik anlamda da dengeyi sağlamış ileri görüşlü patron kimliği daha iyi anlaşılmaktadır. Onun için III. Selim döneminde iktidarın her türlü imkânlarına sahip olmasının verdiği kolaylıkla bu işleri yaptığı vurgulansa da Sultan'ın III. Selim sonrasında da sürdürdüğü inşaat faaliyetleri dikkate şayandır

²⁷¹ Doğan Kuban, **Kaybolan Kent Hayalleri Ahşap Saraylar**, Yapı - Endüstri Merkezi Yayınları, İstanbul, 2001, s.92.

²⁷² Türkan Duran, a.g.t. s.57.

çünkü o; İstanbul Sarayı, Eyüp, Akıntıburnu, Bebek, Kuruçeşme Saraylarının hiç birini ihmal etmeden her birinde yenileme ve tamirlere devam etmiş hem dış mimari hem de iç mimari açısından dönemin arayışlarını yansıtmıştır. Tüm bunlar onun aslında tek başına bir kadın olarak kişiliğindeki sağlamlık ve kabiliyetin yanısıra para ve insan gücünü idarededeki başarısıyla da ilgilidir. Kaldı ki Sultan sadece bu sahil saraylarında yaşamamış zaman zaman kiraya çıkararak pek çok mekân değiştirmiş ve dikkat çekici ölçüde her bulunduğu yerde inşa faaliyetlerini sürdürmüştür.

İstanbul Sarayı'ndaki inşaat faaliyetleri işte tüm bu izahlar düşünüldüğünde Beyhan Sultan'ın imparatorluk merkezi ve geçmişle bağıni korumasının yansımasıdır. Sultan muhtemelen burayı defterlerinde yer bulduğu gibi çarşıya geldiğinde kullanmış olmalıdır. Saraydaki kadronun korunmuş olması²⁷³ özellikle bahçıvan ve kethüdanın Sultan ile aktif ilişkileri de düşünüldüğünde İstanbul Sarayı Beyhan Sultan için Babıâli'den Boğaziçi'ne haber aktarılan merkez üssüdür diyebiliriz. Burada yapılan tamirlere bakıldığında 1791 senesinde saraya eklenen köşkler, bahçe, limonluk ve cihannüma inşası dikkat çekmektedir. 37.274 kuruşluk bu masrafın kethüda tarafından yapıldığı belirtilmiştir.²⁷⁴ Aynı yıl içinde yangın nedeniyle zarar gördüğü anlaşılan sarayın tamir masrafıysa 1.047 kuruştur. Daha sonraki yıllarda mutfak tamiri, kethüda odasının tamiri ve yeni bir kiler inşasıyla yenilenen sarayda hemen hemen her yıl yapılan değişiklikler ve tamirler bulunmaktadır. 1795'te sadece ameale gündeliği 260 kuruş, kereste için 172 ve 406 kuruş 31 pâre de misimar vesair alınan şeyler için harcanmıştır. Toplam 838 kuruş 31 pâre²⁷⁵ ödeme yapılmasının nedeni açıklanmazken yine bilinmeyen bir amaçla 1811 yılındaki harcamalar arasında nakkaş ve sıvacılar için elvan boya bahası 8.216 kuruş²⁷⁶ olarak belirtilmiştir ki Beyhan Sultan'ın parlak ve gösterişli iç süslemelerden hoşlandığı bilinmektedir.

1818 senesinde sarayda yapılan bir tamirattaysa sarayın Acımusluk tarafındaki yıkılan duvarın onarıldığını aynı zamanda da komşunun damının

²⁷³ Buradaki üç halayık için aylık 7,5 kuruş verilmektedir. Bahçıvan dışındaki diğer çalışanların listesi bilinmemekle birlikte Sultan'ın diğer saraylarındaki kadronun burada da korunduğu tahmin edilmektedir. Bkz. BOA., TS. MA. d. 876-10, Z 1229 [Kasım 1814].

²⁷⁴ BOA., TS. MA. d. 2917-1, H.1206 [1791].

²⁷⁵ BOA., TS. MA. e. 172/11-6, H.1210[Eylül 1795].

²⁷⁶ BOA., TS. MA. e. 172/11-2, 3 Ca. 1226[26 Mayıs 1811].

tamirinin de Sultan tarafından yaptırıldığı anlaşılmaktadır. 517 kuruş 30 pârelik tamiratın duvarcı gündeliği 3.450, rençber 3.240, dülger 1.600 hamaliye ise 1.150 kuruştur.²⁷⁷

3.2.2. Eyüp

Beyhan Sultan'ın tarihi yarımadadan çıkışı Eyüp'teki sarayla olmuştur.²⁷⁸ İmparatorluğun kutsal toprağı sayılan, şehrin fethinin simgesi olarak sembolleşen ve Eyüp Ensari adına yapılan türbeyle kutsanan yerleşim, padişahların kılıç kuşanma merasimiyle de ikinci bir öneme sahipti. Bu nedenle manevi törenler ve ritüellerin merkezi olarak kanıksanan Eyüp, hanedan kadınlarının ilgisini çekmiş imparatorlukta fiziki değişimin başlangıç noktası olmuştur diyebiliriz zira Tülay Artan'ın dikkat çektiği noktadan baktığımızda İstanbul'un tarihi yarımadadan hanedan kadınları eliyle kopuşu daha da iyi anlaşılabilir. Artan bu duruma şöyle işaret etmektedir:

“18.yüzyıl öncesinde valide sultanlar ve sultan kızları bu kutsal semtte öncelikle hayır ve hasenat yapıları yapmışlardı. Aynı zamanda sayfiye geleneğinin başlamasına öncelik etmişler, bir anlamda zevk ve sefa ile ibadeti, hayat ile ölümü bir araya getirmişlerdi. Burada çok önemli husus, şu: Aslında hanedan kadınları Haliç'te çok kısa süreli yaşıyorlar; özellikle Boğaziçi sahilsaraylarındazevkü sefa ile günlerini geçirirken ancak bazı imparatorluk ritüelleri, hanedanın düğün, doğum ve ölüm törenleri nedeniyle Eyüp yalılarına taşıyorlardı.”²⁷⁹

Beyhan Sultan'ın Eyüp sahilindeki yalısı işte tam da bu nedenle hayat ve ölümün birlikte demlendiği bir alandı. Sultan, ağabeyinin saltanatında hem kendi gücünü hem de hanedanın itibarını bu saray üzerinden desteklemekteydi. Çünkü devletin zirvesi padişah, ülkesinde bir dizi reforma hazırlanmakta ve bunun getirisi meşakkate de kız kardeşlerinin saraylarındaki kurulan meşklerle bir nevi ara vermektedir. Aslında bunun tam olarak bu kadar masum olmadığı bizzat padişahı ve reformlarını destekleyen Sultanların imparatorluğun değişimi için padişahı daha

²⁷⁷ BOA., TS. MA. e. 172/11-1, C.a 1233[Mart 1818]

²⁷⁸ Doğan Kuban bu sarayın III. Selim tarafından yaptırılıp Beyhan Sultan'a hediye edildiğini söylemektedir. Bkz. Kuban, a.g.e., a.y.

²⁷⁹ Tülay Artan, “Eyüp'ün Bir Diğer Çehresi: Sayfiye Ve Sahilsaraylar”, **Eyüp: Dün/Bugün 11-12 ARALIK 1993**, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 1994, s.107.

istekli olduğu gerçeği düşünöldüğünde meşk meclislerinin de gayri siyasi ancak siyasetin kalbinin attığı mekânlar olması ihtimal dışı değildi. İç içe geçmiş bu karmaşık siyasi zincir içinde Beyhan Sultan'ın Eyüp Sarayı her ne kadar geleneksel Osmanlı mimarisi içinde de yer alsa iç dekoruyla değışime göz kırpmakta hattâ değışimin başlangıcının da nereden başlaması gerektiğine işaret etmekteydi. Nitekim Kuban başlayan değışimi mekan üzerinden şöyle dile getirmektedir:

“Haliç ve Boğaz kıyılarında inşa edilen ve sultan sarayın iç yaşamını kafesler, kepenkler arkasından da olsa, dış dünyaya açan bu sultan konutları kuşkusuz Osmanlı saray kültürünün dünya görüşündeki bir değışikliğe tekabül etmekte ve saraydan başlayan bir zevk değışikliğini dile getirmektedir. Bunu Avrupa karşısında uyanmaya başlayan Osmanlı sultanlarının bir emperyal güç gösterisi olarak görmek de aldatıcı olamayabilir.”²⁸⁰

Kuban'ın dile getirdiğı emperyal değışimin hanedanın kadınları eliyle sürdürölmesi gerçektir. Şüphesiz bunda hanedanın erkek mensuplarına göre görece rahat olmalarının etkisi vardı. Hanedanın erkekleri Yeniçeriler gibi güçlü bir tehdit nedeniyle ölçölü adımlar atmak zorundayken Sultanlar genellikle değışmeyen konumlarının da etkisiyle her türlü yeniliğe daha rahat öncü olabiliyorlardı. Belki de bu nedenle Beyhan Sultan'ın kız kardeşi Hatice Sultan Melling ile Latince yazışarak dedikoduların merkezine de otursa kimse onu tahtından edemiyordu hakeza Esmâ Sultan III. Selim'in tahttan indirilmesinde arka planda olduğı söylentilerine ve II. Mahmud'a en büyük rakib olmasına rağmen her iki padişah da Sultan'ı el üstünde tutuyordu. Beyhan Sultan'ın farkıysa kendisine yeten olmasıydı. Bu nedenle Sultan, dönemdaşı iki Sultan'dan ayrılarak kendi siyasetine sahip bir kadın profilini çiziyordu. Çalışkandı, azimliydi, istekliydi ve en önemlisi işini takip ediyordu. Zevkleri konusunda da kimseden beklenti içinde değildi. Kendi tarif ediyor, yaptırıyor beğenmedi mi yıktırıp yeniden inşa ediyordu. Nasıl ki sayısız terzisi vardı ve hep bir şeyler diktiriyorduysa daha fazla defteri kalfaların elindeydi ve aynı anda birkaç sarayında birden inşaatları sürüyordu. Sultan'a ait inşaat defterlerinden alınan bilgilere bakıldığında Eyüp Sarayı'nda da İstanbul Sarayı'nda olduğı gibi tamir ve yenilemelerin düzenli yapıldığı anlaşılmaktadır. 1792 senesinde: *Hâlâ kethüda Abdullah Efendi ma'rifetiyle Eyüp sahilsarayının müceddiden ta'miri mesarîfi otuz*

²⁸⁰ Doğan Kuban, a.g.e., s.23-24.

dört bin yüz seksen dokuz kuruştur."²⁸¹ şeklinde ifade edilen tamirin mahiyeti belirsizken 34.189 kuruşluk meblağ, tamirin kapsamının oldukça büyük olduğunu düşündürmektedir. Aynı belgeden 4.638 kuruşluk başka bir masraf ise yine Eyüp Sarayı'na yapılan ağaların ahır ve başka tamirler için ödenmiştir. Daha geç tarihli incelenen defterlerde de Eyüp Sarayı'na yapılan masraflar bulunmaktadır. Daha çok suyolları, hamam tamiri gibi inşaa faaliyetleri yapılan saraya 1810'da hamam vesair ta'mir için 500 kuruşluk bir ödeme bulunmaktayken 1820-1821 yılları arasında sarayın suyolları ve tamir masrafları için 518,5 kuruş harcanmıştır. Bu yıllar içinde sarayda 100 kuruşa bir oda yapıldığı, Sultan'ın kendi odasının döşenmesi için Yanko'ya yevmiye verildiği de belirtilmiştir. Beyhan Sultan'ın bu masrafları belirtmesinin ardından Eyüp'e göç ettiği de defterde ifade edilmiştir. Sultan'ın 1.000 kuruş harcayarak gerçekleştirdiği göçün bu sırada bulunduğu Yusuf Yalısı'ndan olması dikkat çekicidir. Mihrişah Valide Sultan'ın kethüdası olan Yusuf'a ait yalının alımına dair Beyhan Sultan ve kethüdası arasında yazışmalar mevcuttur ancak Sultan'ın yalıya talip olmasına karşılık aldığı ya da kiraladığı belirtilmemişken bu defterde naklin Yusuf Yalısı ve Eyüp Yalısı arasında olması Beyhan Sultan'ın İstanbul'da ne kadar çok farklı mekânda yaşadığının başka bir kanıtıdır. Defterde Eyüp'ten tekrar Yusuf Yalısı'na geldiğini ve 1.000 kuruş göç masrafı yaptığını da zikretmiştir.

Beyhan Sultan'ın Eyüp'teki sarayının iki tane olduğu da dile getirilmiştir. Sultan'ın Hatice ve Şah Sultan'ın ölümlerinden sonra bu kıyıdaکی yalılarını kullanmış olması hattâ kızının konağının da burada oluşu kafaları karıştırırken Haliç'te Beyhan Sultan'ın bir dönemki hâkimiyetini ifade etmesi açısından önemlidir. Defterlerde aşağı ve yukarı yalı tabirlerinin varlığı da salilde en az iki sarayı olduğu görüşünü doğrulamaktadır. Kesin olarak bilinense bugünkü Feshane'nin Beyhan Sultan'a ait esas saray olduğudur. "*Eyüp ile Defterdar beyninde vaki Feshane mahalli Beyhan ve Esmâ Sultanların çifte sarayları idi*"²⁸² ibareden de anlaşılacağı üzere Sultan'ın

²⁸¹ BOA., TS. MA. d. 2917-2, 1207 [1792].

²⁸² Balıkhane Nazırı Ali Rıza Bey, **Eski Zamanlarda İstanbul Hayatı**, Haz. Ali Şükrü Çoruk, Kitapevi, İstanbul, 2001, s. 100.

zaman içinde Eyüp'teki varlık alanı genişlemişti. Eyüp'teki sahilsaray için Şah Sultan Vakfı'na senelik olarak 90 kuruş ödemesi de buna işaret etmektedir.²⁸³

Sultan'ın Eyüp sarayı hakkında iki görüş bulunmaktadır. Birincisi II. Mahmud tarafından Feshane'nin kullanımına verilen sarayı gezen Julia Pardoe'nun aktardıklarıdır:

“Hiçbir gezgin İstanbul'dan Eyüp'teki fes imalathanesine bir ziyarette bulunmadan ayrılmamalı; Osmanlı ordusunun bütün fesleri, burada yapılıyor. Tamamen modern ve hayranlık uyandıracak ölçüde amacına uygun bu yapı liman bölgesinde, Esma Sultan'ın konağının yakınlarındaki bir tarihi saltanat arazisi üzerine kurulmuş.”²⁸⁴

Pardoe'yu bu denli etkileyen yapının Beyhan Sultan'ın kullandığı saray olduğu aşîkârdır. İç döşemesi hakkında da “*İmalathanede Padişah'a ayrılan daireler çok şık döşenmiş ve kalabalık maiyetini barındıracak kadar geniş.*”²⁸⁵ tanımlaması Beyhan Sultan'ın sarayının iç yapısı hakkında fikir vermektedir. Muhakkak değişiklikler olmakla birlikte Beyhan Sultan'ın bulunduğu mekânların genel olarak geniş ve zengin döşemeye sahip olduğu bilinmektedir.

Beyhan Sultan'ın 1823 senesinde saray hakkında çalışanlarından aldığı envanterde ve ölümünden sonra tutulan kayıta da sarayın sahip olduğu zenginlik sergilenmektedir. Mutfak eşyaları, minderler, kıymetli mücevherler süslü sandalyeler ve eşyalar arasında Sultan'ın sarayının genel havası hakkında en net bilgi perdeler üzerinden takip edilebilmektedir. Zira hem binanın fiziki hem de iç süslemesine işaret eden bu öğeler “şemsiyeli” oda²⁸⁶, bahçe odaları, küçük kapılı oda, satranç oda gibi tanımlamalarla sarayı tanımamızı sağlarken aynı zamanda aşağı ve yukarı yalı ibareleri de Sultan'ın Eyüp sahilinde iki yalısı olduğu görüşünü kuvvetlendirmektedir.²⁸⁷

²⁸³ BOA., TS.MA.e. 113/10, 1239 [1823].

²⁸⁴ Julia Pardoe, **Şehirlerin Ecesi İstanbul, Bir Leydinin Gözüyle 19. Yüzyılda Osmanlı Yaşamı**, Çev. Banu Büyükkal, Kitapyayinevi, İstanbul, 2004, s.464.

²⁸⁵ A.g.e, s.467.

²⁸⁶ Belgede şemsiyeli olarak yazılmıştır.

²⁸⁷ BOA., TS. MA. e. 173/42, 1239 [1823].

Tablo 3.6. Beyhan Sultan’ın Eyüp’teki Sarayında Mevcut Perdelerin Listesi

Eşya	Aded
Mertibani çuka perde	39
Mai çuka perde	28
Laciverd çuka perde bazısı merreli(?)	19
Siyah kadife kurdeleli hatai çuka	5
Kadife kurdeleli gümüşi çuka perde merreli	5
Yeşil perde	9
Mai ... (?) çuka perde mor	7
Saçaklı kurdeleli elmasi çuka perde	7
Elvan çuka perdeler	12
Elvan canfes perde	44
Köz(?) hare perde	14

Kaynak: BOA., TS. MA. e. 173/42-3, R 1239 [Aralık 1823].

Tablo 3.7. Beyhan Sultan Eyüp’teki “yukarı” Yalısındaki Minder ve Yasdıklar

Şemsiyye odanın üzerindeki yasdık	110
Minderler	13
Şilteler	19
Şal yüzlü erkan büyük şilte	5
Yüzsüz erkan şilte	7
Aşağı katda şemsiyeli odada penbe memlû minder	3
Mertibani basma yüzlü yasdık	18
Şilte	3
Köşe yüz yasdık	2
Küçük iki kapulu odada minder	1
Şilte	1
Yasdık	6
Büyük bahçe odasında; 3 minder, 19 yasdık, 3 şilte	25
Satranç odasında; 3 minder, 3 şilte, 23 yasdık	29
Küçük bahçe odasında; 1 minder, 1 şilte, 8 yasdık	10

Kaynak: BOA., TS. MA. e. 173/42-3, R 1239 [Aralık 1823]

Sadece perdeleriyle bile Sultan sarayının gösterişi ortadır. Kuban, bu sarayın Kuruçeşme’deki Hatice Sultan sarayı ile birlikte Osmanlı saray mimarisinin en güzel örneklerinden biri olduğunu ifade etmektedir.²⁸⁸ Gerek mimarisindeki yerellik gerek de içinde başlayan Batılı hava ile saray önem kazanmaktadır. Beyhan Sultan’ın kişiliğinde tezahür eden köklerden kopmadan değişim olarak tarif edilebilecek bu

²⁸⁸Kuban, a.y.

yaklaşımın sarayın işleviyle de ortaya konduğu anlaşılmaktadır. Zira Beyhan Sultan'a ve padişaha Boğaziçi'ne geçmeden önce ev sahipliği yapan saray, Mevlevihane'ye yakın olması nedeniyle de devletin üst kademesinin buluşma noktası olmuştur. III. Selim'in Ruznamesi'nde padişahın bu saraya sıklıkla geldiği vurgulanırken padişahın maiyetine Sultan tarafından yapılan ihsanlar da dikkat çekmektedir. Bu nedenle Eyüp'teki saray için Beyhan Sultan'ın siyasi çizgisine işaret eden Mevlevihane ve padişah birlikteliğinin perçinlendiği ve onun ağabeyi III. Selim vasıtasıyla siyasi dengeleri birleştirmeyi öğrendiği mekandır diyebiliriz zira Çırağan Sarayı'nın da Mevlevihane ve padişah birlikteliğinin ortak paydasında Beyhan Sultan merkezli birleşmesi tesadüfi görünmemektedir. Buradan hareketle Eyüp Sarayı için aynı zamanda kentsel ve siyasi değişim açısından da farklı bir yorum yapılabilmekteyken aynı yorumun Sultan'ın karakterinden kaynaklı olduğu da bir gerçektir. Beyhan Sultan sadece zevkleri, dürtüleri doğrultusunda para saçan şımarık bir kadın değil genelde imparatorluğun özelde de şehrin dönüşümünde hem takipçi hem de önder bir kadın olmuştur. Bu nedenle Eyüp Sarayı Beyhan Sultan'ın İstanbul'un değişen kimliğini takip ettiği ve tecrübe kazandığı yerdir diyebiliriz.

3.2.3. Çırağan

Beyhan Sultan'ın III. Selim döneminde ağabeyinin iltimasından yararlandığı ya da zenginliğinin zirvede olduğu dönemin en şaşıaalı yanı Çırağan Sarayı'dır. Sultan bu sarayı Lale Devri'nden sonraki terk edilmişliğinden kurtarmakla kalmamış Osmanlı Batlılaşma serüveninde merkeze oturan yapıyı Lale Devri'nden 20.yüzyıla taşımayı başarak bu sürece çok önemli katkı sağlamıştır ancak nedense kaynaklarda Beyhan Sultan'ın katkısı padişahın gölgesinde bırakılarak asıl mimar göz ardı edilmiş hattâ neredeyse yok sayılmıştır.

Oysa Sultan, harap haldeki sarayı alıp yıktırmakla kalmamış onu göz alıcı bir şatafata büründürerek fiziki bir değişime, siyaset ve Mevlevihane'nin buluşma noktasını Eyüp'ten Boğaz'a taşıyarak da simgesel dönüşüme öncülük etmiştir. Bu nedenle Çırağan Sarayı Beyhan Sultan'ın siyaset sahnesindeki rolünün Boğaziçi'ne taşındığı mekân olarak öne çıkarken aynı zamanda şehrin Lale Devri'ni hatırlatan meskenine hayat olmakla kalmamış İstanbul'u yepyeni bir döneme hazırlayan bir

dizi yapılar ve yeni şehirleşmeye de sembol olmuştur. Nitekim Beyhan Sultan'ın Mevlevihane ve siyasetin birleştiği noktada Çırağan Sarayı'na yaptığı yatırım kısa sürede padişahın dikkatini çekmiş ve yapı III. Selim'e bırakılmıştır. Beyhan Sultan ise Boğaz'ın biraz daha ilerisine taşınarak hanedanın şehirdeki temsil gücünü genişletmiştir.

Çırağan Sarayı tarihte Lale Devri'nin ve eğlencenin meskeni olarak anılmıştı. Patrona isyanı ile yerle bir edilen dönemde Sadabad'ı yıkan gücün burayı ölüm sessizliğine bırakması oldukça manidardı. Nevşehirli Damad İbrahim Paşa'nın eşi Fatma Sultan'ın hüznüyle birleşen anılar yumağında kaderine terk edilen mekân I. Abdülhamid devrinde onartılmış ve elçilerin ağırlandığında kullanılmıştı.²⁸⁹ Oysa saray IV. Murad'ın kızı Kaya Sultan'a hediye etmesinden itibaren Boğaziçi'nde sultanları ağırlamak için tasarlanmıştı. 17. yüzyılda Kazancıoğlu Bahçesi olarak isimlendirilen bahçe²⁹⁰ daha sonra hanedan kızlarına ev sahipliği yapmış ve hem İstanbul'un hem de İmparatorluğun değişimde önemli rol oynamıştı. İlk yapılan ahşap sahilsaray sonraki yüzyıllarda kendini gösteren önemli bir geleneğe dönüşerek İstanbul kıyıların hanedanın kızları tarafından rengârenk saraylarla süslenmesine öncülük etmiştir. Bu da şehrin Boğaz'a doğru yayılması ve hanedanın gücünün kızlar tarafından tepkilere mahal vermeden sürdürülmesi olarak yorumlanmıştır.

IV. Murad'ın mülkleri arasına kattığı ve Kaya Sultan tarafından kullanılan sahilsaray bir yüzyıl sonra ise gösterişin, zevkin ve eğlencenin doruğa ulaştığı mesken oldu. Bu sefer de III. Ahmed, sarayı sevgili vezirazamı İbrahim Paşa'ya hediye etti ve mekân artık Lale Devri'nin en büyük eğlencelerinin odağına yerleşti.²⁹¹ Zaten ismi de burada düzenlenen çerâğan eğlencelerinden gelmekteydi. Farsça 'çerağ' yani "*meş'ale gibi ılık veren*"²⁹² kelimesinden gelen bu isim, İstanbul ve Boğaziçi Medeniyeti'nin vazgeçilmez unsuru olan mehtaplı gece, ılık, çiçek, müzik gibi çağrışımlarının bir sonucu olarak zihinlere kazınmıştır. Ancak bu

²⁸⁹ Selda Ertuğrul, "Çırağan Sahilsarayı", **Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi** C. 8, 1993, s. 304.

²⁹⁰ Çelik Gülersoy, "Çırağan Sarayı", **Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi**, C.2, Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı ortak yayını, 1994, İstanbul, s.503.

²⁹¹ Necdet Sakaoğlu, "Çırağan Eğlenceleri", **Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi**, C.2, Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı ortak yayını, 1994, İstanbul, s.501.

²⁹² **Kubbealtı Lugatı**, Asırlar boyu târihi seyri içinde Misalli Büyük Türkçe Sözlük, İlhan Ayverdi, C.1, İstanbul, 2005, s.5711.

debdebeli yaşam çok uzun sürmemiş imparatorluğun yaşadığı ekonomik zorluk, gerileme, askeri sorunlar nedeniyle Patrona Halil İsyanı ile yerle bir edilmiştir.

İmparatorluğun zorlu değişim sürecini tek başına yaşayarak anlatan Çırağan Sarayı, onu II. Mahmud ve oğulları tarafından modernleşmenin simgesine dönüştüren sürece Beyhan Sultan tarafından taşınmıştır. Öyle ki II. Mahmud'a atfedilen eski Çırağan Sarayı'nın Batılı mimariyi temsil edip etmeyeceği konusunda mimarından yola çıkarak yapılan yorumlar düşünüldüğünde Beyhan Sultan'ın II. Mahmud'dan önce Yorgi Kalfa'ya sarayını yaptırarak mimari arayışa daha önce girdiğini göstermektedir. Her ne kadar ne II. Mahmud ne Beyhan Sultan yaptırdıkları sarayla Batılı mimariyi tam olarak yakalayamamışsa da 18. yüzyılının sonlarında bir hanedan kızının “yeni şeyler söyleme” zamanının geldiğinin farkında olması dikkate şayandır.²⁹³ Nitekim Arel de gravürlerden yola çıkarak Beyhan Sultan sarayında Avrupa mimarisine özenildiğine dair kesin bir ipucu olmadığını söylemekle birlikte var olan arayışı ve çabayı şöyle dile getirmektedir:

“Gerçi denize bakan çeşitli yapı birimlerini bağlayan kafesli galeriler, iyonik sütun başlıkları, kornişler hep Avrupa kökenlidir ama, aynı yerde 1836-1839 yılları arasında, II. Mahmud'un yaptırdığı sarayla karşılaştırılırsa, bu yapıda Osmanlı konut geleneğine ne kadar bağlı kalındığı daha iyi anlaşılır.”²⁹⁴

Godfrey Goodwin ise Beyhan Sultan'ın bu yönüne dikkat çekerek sarayın tasarımı ve yapımı konusunda Fransız etkisine şöyle işaret etmektedir:

“Beyhan Sultan 1789'da tahta çıkan III. Selim'in kız kardeşidir. III. Selim ve onun Osmanlı hanedanı kuşağı büyük inşaatçılardı ve onun bölümleri saraydaki en süslü dairelerdi. Avrupalı özel hocaları olmuştu ve kız kardeşi, Ortaköy'de Sarayın yeniden inşasını Fransız tarzında planlayan Melling'i ve onun yerine geçen Kauffer'i görevlendirmişti.”²⁹⁵

Beyhan Sultan'ın Çırağan Sarayı ile yolunun kesişmesi ise Selma Can tarafından 1774 tarihli bir mezar kaimesine bağlanmaktadır. Satışa çıkarılan saray, Beyhan Sultan tarafından alınmış ve 1791-1795 yılları arasında Yorgi Kalfa'ya birkaç kez tamir ettirilmiştir.²⁹⁶ Can'ın verdiği bu bilgi, III. Selim Ruznamesi'nden

²⁹³ Şeyh Galip'in bu yapıya dair yazdığı tarih ve aralarında kurulan bağ için Bkz. Nezihe Araz, **Anadolu Evliyalari**, Fatiş Yayınevi, İstanbul, 1958, s.377.

²⁹⁴ Arel, a.g.e., s.94.

²⁹⁵ Godfrey Goodwin, **Osmanlı Mimarlığı Tarihi**, Kabalcı Yayınevi: 383, İstanbul, 2001. s.514.

²⁹⁶ Selma Can, **Belgelerle Çırağan Sarayı**, T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları/2258, Ankara, 1999, s. 8.

takep edilebilmektedir.²⁹⁷ Ruzname’de 1791 senesinde Beyhan Sultan’ın Çırağan’da ikamet ettiği belirtilirken 1794’ün Cemaziyel ahirinde ise “*Beyhan Sultan’ın derdest-i inşâ olan Çırâğân Sâhilsârâ’yı...*” denmektedir.²⁹⁸ Ruzname’ye göre 1798 senesine kadar saray Beyhan Sultan ismiyle anılırken daha sonra burası padişaha ait diğer saraylar gibi kullanım kazanmıştır.²⁹⁹ Beyhan Sultan’ın Çırağan Sarayı hakkında en detaylı bilgiyse James Dallaway tarafından verilmiştir. Sarayı görme imkânı bulan Dallaway iç mekânın çok zengin süslemeler ve renklerle bezeli olduğunu ifade ederken aşırı yaldız kullanımına dikkat çekmiş Kur’an ayetleri ve dini metinlerle bezeli kitabelerden bahsetmiştir. Dallaway’ın saraydaki zenginliğe dair en dikkat çektiği noktalardan biri de kendisine ikram yapılırken kullanılan fincan ve kaşıkların altından olup elmaslarla süslü oluşudur. Sunulan şekerlemelerde dahi yakut tozlarının kullanıldığını belirten Dallaway’in sarayın atmosferinden etkilendiği açıktır ancak bu söylenenlerin mistik bir masala kendini kaptırması muhtemel yazarın ifadesi mi olduğu bilinmemektedir. Zira yazar Sultan’ın otoriter bir kadın olduğuna işaret ederken misafirlerine belli belirsiz bir bakışla, paravan arkasından, kendini gösterdiğini dile getirir. Buna rağmen Sultan’ı 28 yaşında çok güzel ancak tumbul olarak tanımlar ve dahası kocasının üzerinde mutlak hâkimiyetini ifade eder. Sarayı klasik Türk evlerinde olduğu gibi ilk kattaki yaşam alanı, geniş salon olarak sunan Dallaway’in döşeme ve sadelik konusunda Türklere eleştirisi de dikkat çekmektedir. Bahçe öğelerine, mermer ve ahşap işlerine de değinen yazarın sarayda takdirini toplayan kısımları tavan süslemeleridir.³⁰⁰

Dallaway’in bahsettiği Çırağan Sarayı’nın süslemesindeki gösteriş, hesap defterinden de takip edilebilmektedir. Sarayın 1795 senesinde Yorgi Kalfa tarafından “*müceddiden inşası*” olarak gösterilen belgeye göre bu saraya harcanan toplam miktar 4 yük 10.050 kuruştur.³⁰¹ Enkaz içinse 77 kise ödenmiştir: “*Cem’an yekûn 4 yük 10 bin 50 kuruşdur enkaz bahası 77 kise*”³⁰² yapıya dair her işlemin kaydedildiği hesap listesinde Dallaway tarafından vurgulanan parlak ve renkli dünya

²⁹⁷ Bkz. Arıkan a.g.e.

²⁹⁸ Arıkan, a.g.e., s.155

²⁹⁹ Bkz. Arıkan, a.g.e.

³⁰⁰ https://books.google.com.tr/books?redir_esc=y&hl=tr&id=UahTO8bz3CAC&q=Bey+khan#v=onepage&q=Bey%20Khan&f=false (Erişim Tarihi: 23.06.2020)

³⁰¹ Bir yük 100 bin kuruştur.

³⁰² BOA., TS. MA. d. 2917-3, Ş.1210 [Şubat 1796].

sergilenmektedir. 32.666 kuruş 90 akçe altın ve varak masrafı yapılan sarayda kullanılan elvan boyaya ödenense 13.469 kuruş 11 akçedir. Yine aynı belgede çalışan işçilere ödenen yevmiye 198 kise 257 kuruş 119 akçe olarak kaydedilmiş marangozlar, sıvacılar, nakkaşlar, taşçı ve su yolcular, silici, hamamcı vb amelenin çalıştığı saray yapımında Sakız'dan gelen oymacılar ve çukadarların harcırahı olaraksa ayrıca 842 kuruş ödenmiştir.³⁰³

Çırağan Sarayı'nın Beyhan Sultan zamanındaki haline dair hemen hemen bütün kaynaklarda yer bulan Dallaway betimlemesi: *"....denize yaklaşık 100 m kadar uzaklıkta bir cephe veren, büyük bir sofası ve bir balıkhanesi olan, duvarları 'zengin renkler ve altın yaldızla bezeli' bir yalıdır. Arkasında içinde havuzlar ve çeşmeler olan bir bahçesi vardır."*³⁰⁴ olarak kullanılmış ve buradan yola çıkarak sarayın geleneksel Osmanlı mimarisi şablonu içinde kaldığı görüşü hâkim olmuştur. Ancak ufak da olsa bahsedildiği üzere yeni bir arayışın içine girildiği bir gerçektir. Bunun göstergesi olarak Yorgi Kalfa'nın sarayın inşasında oynadığı rol kadar iç döşemedeki etkisi de gösterilebilir. Zira söz konusu belgenin ilk sayfalarından anlaşıldığı kadarıyla Yorgi Kalfa'ya teslim edilen bir inşa süreci başlamış ve bu İstanbul ile Eyüp saraylarını da kapsamıştır. Defterin bir sayfasının sadece Yorgi Kalfa tarafından saraylarda kullanılacak perdeye ayrılmış olması da Osmanlı dünyasında değişimi yansıtmaları açısından önemlidir. Aptullah Kuran'ın aşağıdaki ifadesinden yola çıkarak baktığımızda Yorgi Kalfa'nın süreçteki hâkimiyetinin önemi daha iyi anlaşılmaktadır.

"Klasik dönemde Osmanlı Hassa Mimarları yapımına karar verilen binanın programını hazırlar, tasarımını yapar, yapı malzemesini temin ederek binayı inşa eder ve inşaat defterini tutardı. Proje mimarlığı, yapı denetimi ve kalfalık aynı ellerde toplanmıştı. Ortaçağ mimarisine özgü binayı inşa ederken biçimlendirme şeklinde tanımlayacağımız bu uygulama, tasarım yani ağır basan Rönesans mimari uygulamasından farklıydı. Bu durum Batılılaşma döneminin açılmasıyla birlikte Osmanlı klasik üslubunun devre dışı kalmasının yanı sıra meslekî uygulamayı da etkiledi. Ocaklı Hassa Mimarı tasarımdan elini çekip meslekî faaliyetini bina emîni olarak sürdürmek zorunda kaldı. Tasarı işlevini 'mektepli' mimarlar üstlendi."³⁰⁵

³⁰³ A.b.

³⁰⁴ Afife Batur, "Çırağan Sarayı", **İstanbul Ansiklopedisi**, NTV Yayınları, İstanbul, 2010, s.315.

³⁰⁵ Aptullah Kuran, "19. Yüzyıl Osmanlı Mimarisi", **Celal Esad Arseven Anısına Sanat Tarihi Semineri Bildirileri 7-10 Mart 1994 Mimar Sinan Üniversitesi Oditoryumu**, yay. haz. Banu Mahir, İstanbul, 2000, s. 234.

Batıya ve değişen mimariye daha yakın olduğu bilinen gayrimüslim kalfalar aracılığıyla Osmanlı geleneksel yapısının dönüştüğü sıklıkla dile getirilmiştir. Bu nedenle Beyhan Sultan'ın Çırağan Sarayı'nda yeni bir şeyler yapmaya çalıştığı, bunun arayışında olduğu muhakkaktır. 4.211 kuruşluk perde masrafı yapan kalfanın ifadelerinden saraylarda hünkar odasının bulunduğu da anlaşılmaktadır.³⁰⁶

Çırağan Sarayı'nın yapımı ve mimarına dair tek farklı görüşse Jak Deleon tarafından dile getirilmiştir. Deleon, sarayı mermer olarak yaptıran kişinin Yusuf Ziya Paşa olduğunu hattâ mimarının da Kirkor Balyan olduğunu söylemektedir. Deleon, tavanları altından olan bu sarayı III. Selim'e armağan eden kişinin de sadrazam olduğunu ifade etmektedir.³⁰⁷

Son olarak Çırağan Sarayı Afife Batur tarafından şöyle dile getirilmektedir:

“Aslında 18.yüzyıldan başlayarak İstanbul'un kentsel topografyasının olanak ve güzelliklerinin fark edildiği ve sivil yapılaşmanın öne çıktığı bir gelişme yaşanmaktadır. Beşiktaş'tan Boğaziçi'ne uzanan sahil kesiminin coğrafi potansiyelinin ve kentsel gelişme eğilimlerine uygunluğun farkına varıldığı anlaşıyor. Sahil çeşitli yapı projelerine konu olmaktadır.”³⁰⁸

Batur'un da vurguladığı gibi Çırağan Sarayı Batılı mimariye geçişte önemli bir kompleks yapıdır ve Beyhan Sultan da bu süreçte köprü vazifesi görmüştür. Kişiliğindeki, Dallaway'ın ifade ettiği otoriter ve hükmedici kadın, sevdiği gösterişli süslemelerle Batılı gezginlerde gördüğü başkalığı birleştirmeye çalışmış bunu yaparken de kız kardeşi Hatice Sultan'ın aksine işlerini başkasına bırakarak değil bizzat üzerinde denetimi olan ama başka bir dünyayı tanıyan kalfaları kullanarak yapmaya çalıştığını düşündürmektedir.

3.2.4. Akıntıburnu

Beyhan Sultan'ın yaptırdığı son saray Arnavudköy'deki Akıntıburnu Sarayı'ydı. Sultan'ın önceki inşaat tecrübelerinin yansıması olan yapı, Boğaz'ın uç noktasına yerleşerek İstanbul'un mimari değişimde gelenekten kopuşun habercisi olmasıyla dikkat çekmiştir. Kuban'ın “*Gelenekten Batı'ya dönüşümü Beyhan*

³⁰⁶ BOA., TS. MA. d. 2917-2, 1220[1805].

³⁰⁷ Jak Deleon, **Boğaziçi Gezi Rehberi**, Remzi Kitapevi, 2002, İstanbul, s.32.

³⁰⁸ Batur, a.g.m., s.316.

Sultan'ın Akıntıburnu'nda, Bebek Koyu'nun başlangıcında 1800 yılında yaptırdığı sarayın değişiminde de görüyoruz”³⁰⁹ şeklinde dile getirdiği durum sarayın 21. yüzyıl başına kadar varlığını korumuş olmasından kaynaklanmakla birlikte daha erken tarihli gezginlerin gerek ifadelerinde gerek de gravürlerinde saraya yer vermeleri sayesinde somutlaşmıştır. Beyhan Sultan'ın sarayını daha iyi tanımamızı sağlayan bu veriler Osmanlı mimarisindeki değişimi inceleyen uzmanların konuyu değerlendirmelerini sağlarken bize Sultan'ın şehrin kimliğindeki katkısını dile getirme imkânı sunmaktadır. Kuban'ın Thomas Allom'un gravüründen yola çıkarak saray hakkında aşağıda yaptığı yorumunda olduğu gibi yapı daha öncekilerden farklıydı ve farklılığı derinleştiriyordu:

“R. Walsh'ın kitabında Allom'un resimlediği bu saray, İstanbul'da egemen olmaya başlayan Neoklasizm'in etkisini, çıkmaların frontlarında ve cephelere yoğun biçimde uygulanmış plastr düzeninde vurgulanmakta ve önceki saraylardakinden farklı bir tasarım vizyonunun yapı sürecine katıldığını gösterir.”³¹⁰

Sarayın dış görünüşü hakkında Allom gravüründen yola çıkarak başka bir tanımlamaysa Artan tarafından yapılarak sarayı biraz daha gözümüzde canlandırmaktadır:

“Dar bir rıhtımda yükselen saray yüksek bir sağır duvar üzerinde iki katlıdır. Bu duvara oturan, sahil saraylarda sık görülen balıkhaneler benzeri çokgen planlı bir köşk ya da kameriyeden sonra beş adet birbirinin aynı çıkma ve bu çıkmaların düşey hareketi cepheyi canlandırmaktadır. İlk katlarda duvara yüksek ahşap furuştalara oturan çıkmalar, ikinci katlarda bir kademe daha ileri çıkmaktadır. Böylelikle üçlü bir kademelenme ile yükselen sarayın tüm cephesi pencerelerle boşaltılmıştır. Tümü kafesli olan pencerelerin arasına pilastrlar yerleştirilmiştir. Birinci, üçüncü ve dördüncü çıkmalar ile kameriyenin üzerinden avluya bakan cephenin üçgen alınlıklarla taçlanmış olması bu mekânların sultanefendi tarafından veya kardeşi III. Selim ile yeğeni II. Mahmud'un ziyaretlerinde kuşanıldıklarına işaret etmektedir. Süslemede Batı orjinli pilastrlar, üçgen alınlıklar, içbükey ve dışbükey kıvrımlar kullanılmıştır.”³¹¹

Sarayı uzaktan da olsa gören Pardoe ise Beyhan Sultan'dan sonra Mihrimah Sultan'a geçen sarayı görmüşse de yapının rengine dair verdiği bilgi Beyhan Sultan dönemindeki halini koruduğunu düşündürmektedir.

³⁰⁹Kuban, a.g.e., s.27.

³¹⁰A.y.

³¹¹Tülay Artan “Beyhan Sultan Sahilsarayı”, **Dünden Bugüne Beşiktaş**, Ed.Nuri Akbayar, Beşiktaş Belediye Belediyesi Beltaş A.Ş., İstanbul, 1998, s.66.

“Padişah’ın sarayına bir ok atım mesafede, Said Paşa’nın haşmetli zevcesinin konağı yer alıyor. Uzun, düzensiz, gül renkli bir bina. Kıyısında korular ve rengârenk yalılar bulunan güzel bir koyun ağzındaki zevkli bir noktaya kondurulmuş. Uzakta, Boğaz’ın yeniden daraldığı kısımda Anadolu ve Rumeli hisarları gökyüzünün duru maviliğine doğru yükseliyor.”³¹²

Pardoe’nun gül rengi olarak ifade ettiği yapının Beyhan Sultan sonrasında Mihrimah Sultan ismiyle değil de eşinin adıyla anılmasıysa ilginçtir zira Beyhan Sultan kuşağının başlattığı dönüşümde Artan’ın ifade ettiği gibi suriçi paşaların, yeni İstanbul ise sultanların isimleriyle müsemma olmuştu ve bunu Artan, yalıların yine hanedan içinde kalmasına böylelikle de bu konaklar vasıtasıyla bir nevi hanedanlığın devamlılığının şehre yansıtıldığı görüşüyle dile getirmekteydi.³¹³ Ancak gerek Pardoe tarafından gerek sonrasında bu saray Said Paşa Sarayı olarak isimlendirilmiş II. Abdülhamid’in kızlarına ev sahipliği yaptığı dönemdeyse Çiftesaraylar olarak anılmıştır. Bu nedenle sarayın Beyhan Sultan zamanında hem şehir kimliği hem de Sultan’ın hakimiyet alanı açısından önemli olduğu anlaşılmaktadır. Zira Beyhan Sultan ölmeden bir yıl önce bile sarayını yenilemiş ve 135.609 kuruş (1 yük ve 35.609 kuruş) masraf yaparak sarayın önemine dair yoruma imkan vermiştir.³¹⁴

Beyhan Sultan’ın hanedan mensubiyetinin ona sağladığı imkânlarla gücünü tebaası üzerinde hissettirdiği önemli bir unsur olan sarayların işlevi yapılan harcamalar kadar dönem şairlerin düşürdükleri tarihlerden de takip edilebilir zira Sultan’dan iltifat bekleyen elbette maddi olarak karşılığı da olan bu yaklaşımlardaki ifadeler sarayların tebaa üzerindeki etkisini göstermektedir: Muvakkitzâde Pertev de Beyhan Sultan’ın sarayını anlatırken Sultan’a övgüler düzmüş aynı zamanda da saray hakkında bilgi de vermiştir. Onun tarifıyla Beyhan Sultan’ın sarayının birtakım güzellikleri şöyledir:³¹⁵

“

Velî bir kasr-ı şâhî tarh ılındı kim derûnında

Ki kasr-ı cennet-i a’lâ olur belk ana sâni

³¹²Pardoe, a.g.e., s.371.

³¹³Artan(1994), a.g.m., s.108.

³¹⁴ BOA., TS. MA. d. 2250-7, 1239 [1823].

³¹⁵ Muvakkit-zâde Muhammed Pertev, **Muvakkit-zâde Muhammed Pertev Dîvânı**, Haz. Ekrem Bektaş, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü, Ankara, 2017, S.473.

Zihî kasr-ı ferah-zâ habbezâ kâh-ı neşât-efzâ
O gûne dil-nişîn kim mest ü hayran eyler insânı

Binâ-yı ser-firâzı ‘âlem-i bâlâya kâmet-keş
Temâşâ etdirir rûhâniyân-ı ‘arş- Rahmânî

O üç sedli kasır üç sed çekip Ye’cûc-ı ekdâra
Biri deryâ biri Gülşen bir havzun nighbânı

Gören sîm-âb akar zann eyler ammâ selsebîlinden
Akan âbı velî elmâs veş şeffâf ü nûrânî

Nice ta’rif olınsun çağlayanlar kim be-cây-ı âb
Ki cârî eylemiş âb-ı zülâl ü mâ’-ı hayvânı
.....”

Sarayın son halinin Mimarbaşı Mustafa Ağa ve Şehremini Hayrullah Efendi’nin kontrolünde yapıldığı genel kabuldür burada çalışan kalfaların gayri müslim olmaları ve isimlerinin ayrı ayrı zikredilmiş olmasıysa dikkat çekicidir. Zira 1 yük otuz beş bin altı yüz dokuz kuruşluk masrafı bildiren defterde Kirkor, Yağcıoğlu Yankulu, Marki ve Senkir kalfaların isimleri belirtilirken bunlar için “*erbab-ı vukufdan olan neccar ve kalfalardan...*”³¹⁶ denilmiştir. Bunun özel olarak belirtilmesi mimari anlamda yabancı bir ismin sarayda etkisi olmuş olsa bunun da belirtileceği izlenimini bırakmakla birlikte yapılan yenilemenin Osmanlı mimarisinde henüz genel kalıplar dışına çıkmadığını da düşündürmektedir ancak yine de sarayın ilk olarak kim tarafından yapıldığına dair incelenen belgelerde bir bilgi bulunamadığının altını çizmek gerekir. Beyhan Sultan’ın bu sarayına dair arşivde

³¹⁶ BOA., TS. MA. d. 2250-7, 1239 [1823].

tesbit edilen defter 1802 senesine aittir.³¹⁷ Bu tarihte sarayın deryaya açılan kapılarının tamir edildiği ve bazı hamam camları ile bir takım boya işleri yapıldığı anlaşılmaktadır. Belgede kullanılan malzeme ve ödenen işçi yevmiyesi olarak zikredilen miktar 85.602 kuruştur.³¹⁸ Bundan bir yıl sonra yapılan ve daha kapsamlı olduğu anlaşılan tamir ve yenilemedeyse daha çok bahçe peyzajlarına ağırlık verildiği görülmektedir. Serdab, çağlayan, kasır, kameriye yapılan sarayda iç kısımlara dair bazı bilgiler de vardır. Özellikle Sultan'ın diğer saraylarında da bulunan şemsiyeli odanın burada da olduğu anlaşılmaktadır. 600 kuruş harcanarak ocak yapılan oda gibi Sultan'ın denize nazır odasının tavanı için 2.266 kuruş tutarında yeni nakışlar yapılması da dikkat çekmektedir.³¹⁹

“Deryaya nazır hanım efendimize mahsus odanın sıvalı bağdadi tavanı penç(?) olunup keزالik macun sıva üzerine yıldız ve şems ve kamer işleme resm tezhib ve dehliz mahalinde ve pencereler pervazlar yine keزالik altun işleme ile inşa ve tanzimi.”

Beyhan Sultan'ın gösterişli süslemelere düşkün olduğunu yansıtan ifadeler kadar sarayın yerine dair bir takım ifadeler de bu defterde dikkat çekmektedir. Özellikle bahçede yapılan tahta bir rıhtım için “*Halilpaşazadeler tarafında*” şeklindeki kullanım sarayın³²⁰ Beyhan Sultan çeşmesinin biraz daha gerisinden başlayarak daha geniş bir alana yayıldığını göstermektedir. Bostancıbaşı Defterleri'nde Halilpaşazadelerin yalılarından³²¹ birkaç parsel sonra gösterilmesine rağmen Sultan'ın zaman içinde bu bölgedeki dükkanları satın alarak kendi mülküne katmış olma ihtimali mevcuttur. Eldem'in tarifine kulak verdiğimizde de sarayın çeşmeden biraz uzakta gösterilmesi dikkat çekmektedir.

“Bebek'e giriş Boğaziçi'nde alışılageldiği gibi, bir burundadır. Buradaki de 'Akıntıburnu'dur. Soldaki Hançerli Yalısından sonra eski Hasan Halife bahçesinde başlamış ve Mısırlı Mehmet Ali Paşa mirasçıları tarafından tamamlanamayan büyük sarayın temelleri gelmektedir. Bunun arkasında ise, İzzetâbâd Köşkü ile

³¹⁷ Daha önce Doğan Kuban'ın sarayın 1800'de yapıldığını belirttiği ifade edilmişti. Ancak bu Kuban'ın çalışmasındaki tarihtir. Arşivde saraya dair incelenen belge ise 1802 yılına aittir. Evrak, muhtemelen, sarayın Kuban'ın da ifade ettiği gibi öncesinde yapıldığını göstermektedir. Zira bu belgede daha çok varolan saraya eklemeler ve düzenlemeler yapıldığı görülmektedir.

³¹⁸ BOA., TS. MA. d.5234-8, C.1217 [Eylül, 1802].

³¹⁹ BOA., TS. MA. d. 4225-5, 23 Z 1218[4 Nisan 1804].

³²⁰ BOA., TS. MA. d. 4225-4, 23 Z 1218[4 Nisan 1804].

³²¹ Reşad Ekrem Koçu, a.g.m., s.71.

kıyıda Beyhan Sultan-Said Paşa Yalısının yerine çifte (Hanım Sultanlar) Yalısı, daha sonra Köçeoğlu, Halim Paşa, Ali Paşa ve daha birçok yalılar yer almaktadır.”³²²

Sarayın yerinin konusundaki karmaşanın Beyhan Sultan’ın Akıntıburnu’nda sahip olduğu arsa ve kira getiren dükkanlar nedeniyle yaşanmış olması muhtemeldir. Vakfı için gelir getiren öğelerin zaman içinde Sultan tarafından sarayına katılmış olması da ihtimaldir.

Artan ise Hasan Halife Bahçesi’ni sarayın konumu olarak göstermektedir:

“Beyhan Sultan’ın sahil saraylarından bir tanesi Akıntıburnu’ndan Bebek Koyu’na döndüğü noktada, Hasan Halife Bahçesi’nden ayrılan arazi üzerinde idi. Sultanefendi burada 1800’de inşasına başlanılan, tümüyle yeni bir yalı yaptırmıştır. Mimarbaşı Mustafa ve Şehremini Hayrullah Ağa’nın kontrollünde inşa edilen yalıda mimar kalfaları, su nazırı, bölükbaşılar ve ‘erbab-ı vukufdan neccar kalfaları” Kirkor, Yağcıoğlu Nikola, Sarkis ve Senkir, Minas ve diğer kalfalar çalışmıştı. Beyhan Sultan’ın kethüdası Arif Efendi de inşaatın her aşamasına nezaret etmişti.”³²³

Akıntıburnu Sarayı’nın ihtişamı ve zenginliği konusundaysa herkes hemfikirdir. “*Beyhan Sultan’ın 100 odalı sarayı*” yakıştırmaları yaparken Cahit Kayra da sarayı çeşmenin önünde gösterip yapının son sahibi için şunları demektedir: “*Beyhan Sultan’ın, XIX. yüzyıl sonunda kâgire çevrilen sarayında şimdi Abdülhamit’in kızı Feride Sultan oturmaktadır. Biz onun da, Beyhan Sultan gibi bu yüz odalı sarayda nasıl ve neden yaşadığını anlamaya çalışmayacağız.*”³²⁴

1958 yılında yol çalışması nedeniyle yıkılan saray ³²⁵ Arnavudköy’de bahsedilen ihtişamıyla kalabilseydi İstanbul sahillerinde Beyhan Sultan’ın hanedanının kadın mensubu olarak yapmaya çalıştığı dönüşüm izlenebilecekti ancak Kuban’ın aşağıdaki ifadesindeki gibi bir yıkımla saray da Sultan’ın izi de ortadan kaldırılmıştır:

“...büyük sahilhane ve sahil saraylar eğer yaşamış olsalardı, İstanbul’un şimdikinden çok farklı, olağanüstü bir görüntüsü olacaktı. Bu tümüyle eşsiz kent varlığının yok olması sadece bugünün eseri değildir. Daha Patron İsyanı’ndan

³²²Sedad Hakkı Eldem, **Boğaziçi Anıları**, ÇELTÜT Mabaacılık Kollektif Şirketi, İstanbul, 1979, s.96.

³²³Tülay Artan (1998), a.g.m., s.65.

³²⁴Cahit Kayra, **Bebek Mekânlar ve Zamanlar**, Akbank Kültür ve Sanat Kitapları, İstanbul, 1993, s.121.

³²⁵Sedad Hakkı Eldem, **Köçeoğlu Yalısı Bebek**, s.10.

başlayarak, bu toplum hem aşağıdan, hem de yukarıdan, kendi iradesiyle İstanbul'un çehresini ortadan kaldırmıştır. Bugün onun yerine geçen, yine ithal, fakat artık imparatorluk boyutlarını ve işaretlerini taşımayan bir hazmedilmemiş mimarlık göstergesidir.”³²⁶

Kuban'ın belirttiği mimari yanlış sarayın yıkılmadan önce kömür deposu olarak kullanılmasına da işaret etmektedir ki aslında bilinçli ya da bilinçsiz olarak Boğaziçi'nden ve dahi şehirden kadın izi silinmiştir. Ne yazık ki var olan eserler sadece valide sultanların imzasını taşıyan büyük yapılardır oysa bir hayal olarak da yaşasa M. Burak Çetintaş'ın: *“Bu yakadaki son büyük sultan yalısı Arnavutköyü'ndeki Akıntıburnu'nu döndükten sonra cüsseli yapısı ile karşınıza dikiliveren ve bir aralık Çiftesaraylar ismiyle de anılan Beyhan Sultan Sarayı idi”*³²⁷ dediği gibi Beyhan Sultan'ın heybetli yalısı İstanbul'u tarihi yarımadadan çıkararak yeni bir düzleme oturtmuş ve şehre babası vasıtasıyla yüklendiği hükümdarlık vasfını bu şekilde göstermesine imkan vermekle kalmamış Boğaz'ın bu en uç kısmına Sultan'ın imzasını yerleştirmiştir.

3.2.5. Kuruçeşme

Beyhan Sultan'ın defterlerinde Kuruçeşme Yalısı olarak ismi geçen sarayının kız kardeşi Hatice Sultan'ın Neşedabad Sarayı olduğu düşünülmektedir. Melling tarafından iç dekorasyonu yapılan ve Osmanlı batılılaşmasında önemli bir eser olarak kabul edilen sarayın Hatice Sultan'ın ölümünden sonra Beyhan Sultan'a geçmiş olması muhtemeldir. Beyhan Sultan'ın defterlerinde Kuruçeşme Sarayı olarak geçen yapıya dair harcamaların olmasına rağmen burada oturulup oturulmadığı bilinmemektedir. Yapılan harcamaların genel olarak saraydaki çalışanlara yönelik olması Sultan'ın kardeşinin sarayına ve çalışanlarına hamilik yaptığı izlenimini uyandırmaktadır. Yalıdaki aşçıbaşı ve çalışanlara verilen aylık 200 kuruş olarak gösterilirken, sarayda yemek pişirilmesi ve özellikle de bahçıvan vasıtasıyla yapılan sirke dikkat çekmektedir. Beyhan Sultan yalıya dair bir seferinde kendisine yemek

³²⁶Kuban, a.g.e., s.58.

³²⁷M. Burak Çetintaş, **Dolmabahçe'den Nişantaşı'na Sultanların ve Paşaların Semtinin Tarihi**, Antik A.Ş. Kültür Yayınları, İstanbul, 2005, s. 61.

pişiren Kozcu Arif bekçiye 282,5 kuruş verdiğini başka bir zaman da yalının demirlerini 100 kuruşa tamir ettirdiğini defterinde kaydetmiştir.³²⁸

Sultan'ın defterlerinden Kuruçeşme'de bir arsa ve bahçeyi de kullandığı anlaşılmaktadır. Tam olarak ne amaçlı kullandığı bilinmemekle birlikte Tablo 3.9'da görüleceği üzere Beyhan Sultan bu arsa ve bahçe için vakfa kira ödemektedir. Sultan'ın defterinde bir ahır tamirine 45 kuruş verdiğini zikretmesi arsanın çiftlikvari bir işlevi olduğunu düşündürmektedir. Yine Beyhan Sultan'ın bahçeye 20 kuruş tutarında kazma, kürek masrafı yaptığını zikretmesi ise Kuruçeşme'deki bu alanın Sultan tarafından çiftlik olarak kullanıldığı kanısını güçlendirmektedir.³²⁹

3.2.6. Diğer Konak ve Saraylar

Beyhan Sultan'ın İstanbul'un kıyılarındaki yaşam alanları dışında defterlerinde yeri belirtilmeyen Bağ Köşkü ile Üsküdar'da da bir sarayının olduğu anlaşılmaktadır. Kaynaklarda Tersane Bahçesi'nde bir konağı olduğunun vurgulanmasına rağmen bu mülküne dair bilgiye rastlanmamıştır. Üsküdar'daki sarayın ise Şemsipaşa'da olduğu zikredilmiş ve 1786 tarihli defterde Sultan'ın buraya göç ettiği belirtilerek buna dair masrafların yanı sıra saraya alınan ihtiyaçların listesi kaydedilmiştir. Receb ayının 16. günü gerçekleşen nakil işleminin Cuma günü olduğu Beyhan Sultan'ın ise Pazar günü saraya geldiği bilgisi mevcuttur: *“ismetlû efendimiz Pazar günü kendileri nakil itdiler.”*³³⁰ Defterin Sultan tarafından tutulmaması nedeniyle bilgiler resmi ve bildirim amaçlıdır ancak mutfak masraflarının belirtildiği yerdeki not düşündürücüdür: *“defter olduk ki şevketlû efendimiz için Beşiktaş'a giden ta'amın zahirâtı beyan olunur. Yevm-i pençşenbe”* Bu ifadedeki “şevketlû efendimiz” ile kastedilenin kim olduğu belirgin değildir. İbarenin padişahlar için kullanılıyor olması düşünüldüğünde tahtta olan padişah için bu yemeğin yapılmış olması ilginçtir. İbarenin doğrudan Beyhan Sultan için kullanılmış olması ihtimali de olmakla birlikte aynı defterde muhtemelen IV.

³²⁸ BOA., TS. MA. d.876, 1229 [1813].

³²⁹ BOA., TS. MA. d.882,1230 (1814).

³³⁰ BOA., TS. MA. d.879-8, 16 B. 1201[4 Mayıs 1787]..

Mustafa'nın saraya gelişinde yapılan bir masrafın bulunması ibarenin Beyhan Sultan dışında hanedan mensubu biri için kullanıldığını düşündürmektedir.³³¹

Bağ Köşkü olarak zikredilen yapıysa defterlerden anlaşıldığı kadarıyla Beyhan Sultan tarafından aktif olarak kullanılmıştır. Gerek çalışanlarına ödenen ücret gerekse de yapıya dair masraflar sıklıkla defterlerde zikredilmektedir. 1807 senesinde köşke yapılan tamir için kalfa ücreti ve yevmiyelere ek olarak döşeme masrafı da belirtilmiştir. 83 kuruşluk³³² bu masraftan başka köşkte 1810 yılında kiremit aktarması yapılmış ayrıca köşkün kireç masrafı ve duvarcılar için ödenen miktar da 56,5 kuruş olarak zikredilmiştir.³³³ 1820 ve 1821 yıllarındaysa Bağ Köşkü'ndeki sebilin hamam camları ile köşkün fenerleri için 55³³⁴, bekçiye kömür bahası olarak da 50 kuruş verilmiştir.³³⁵

Sultan'ın inşaat defterlerinde Beyazıd Mürekkepçiler Kapısı üzerinde bir konakta³³⁶ yapılan tamire ait bilgiler bulunmakla birlikte bu sarayın Sultan tarafından oturlan bir mülk mü yoksa vakıflar için kullanılan kirada bir yapı mı olduğu konusu belirsiz kalmıştır.

Beyhan Sultan'ın yaşam alanları arasında kiraladığı ya da satın aldığı konaklar da bulunmaktadır. Bunlar arasında Boğaziçi'ndeki iki önemli yapı, Safaizade ve Yusuf Kethüda'nın yalıları, dikkat çekmektedir. Sultan ile kethüdası arasındaki yazışmalardan Beyhan Sultan'ın kışı geçirmek için kendine bir yalı aradığı ve Eyüp'e gitmeyeceği anlaşılrken kethüdanın ısrarla bu iki yalı üzerinde durması dikkat çekmektedir.

Sultan'ın satıldığına dair haber aldığı farklı mekânlar için kethüda olumlu düşünmemekte bunlardan Mustafapaşazade Osman Bey'in yalısı için önce bilgisi olmadığını daha sonra da bu yalıya alternatif olarak Hibetullah Sultan Sarayı'na yakın İshak Efendi Yalısı'nı tavsiye etmekte ancak İstanbul Ağası'nın uhdesindeki bu yalıdan da vazgeçerek Beyhan Sultan'a kışı geçirmesi için ya Safaizade ya da

³³¹ BOA., TS. MA. d.879-11, 28 Ş. 1201 [15 Haziran 1787].

³³² BOA., TS. MA. d.865, 12 R 1222 [20 Mayıs 1807].

³³³ BOA., TS. MA. d.865, 3 Ş.1225 [3 Eylül 1810].

³³⁴ BOA., TS. MA. d.860, M. 1236 [Ekim 1820].

³³⁵ BOA., TS. MA. d.860, S. 1237 [Ekim 1821].

³³⁶ BOA., TS. MA. d.5234-8, C.1217 [Eylül, 1802].

Yusuf Kethüda'nın yalısının daha münasip olduğunu ısrarla vurgulamaktadır. Kethüdanın ısrarına karşın Sultan'ın da bu iki yalıyı istemediği anlaşılmaktadır.

Zira aralarındaki yazışmalardan Beyhan Sultan'ın farklı iki sarayı daha araştırmasını istediği görülmektedir. Bunlardan Beşiktaş'ta ve sahibi kadın olanı kethüda çevresindeki evlerden dolayı Sultan'a uygun bulmayıp: “...yüksek mahal olub evler tarafından komşuların gece ve gündüz evlerinde gavgasından rahat olmayacağı bu bir büyük mahzurdur...”³³⁷ şeklinde uygunsuzluğu dile getirirken başka bir gerekçe olarak da istenen parayı çok bulmakta ve yüz yetmiş kiseye pazarlık yaptığını ifade etmektedir: “...Hanım bu yaluyu furuht ideceği herkesin malumu olmuştur. Binanaaleyh bu pareyi kimse verib bu yalu satılmaz...”³³⁸ İş ağırlandı aldığı anlaşılan kethüdaya Sultan'ın Mustafa Paşa Yalısı'nı sorması üzerineyse: “..Emru irade efendimizindir kaldı ki Ortaköy'de Mustafa Efendi yalusu furuhtu semi devletlerine vasıl olmuş ..(?) beher sene Ramazan evsatı bu havadisi cümleye söyler bir kezzab adamdır....”³³⁹ demektedir. Sultan ve kethüda arasında bir türlü anlaşılamayan kışlık yalı meselesinde son gülenin Beyhan Sultan olduğu anlaşılmaktadır. Kethüdanın ifadelerinden de memnuniyet okunurken Sultan ve kethüda arasında karşılıklı olarak birbirini kollayan bir denge olduğu da dikkat çekmektedir zira kethüda Sultan'ın menfaatlerini düşünmüş pazarlığı sıkı tutmuştur. Sultan ise kethüdasına itimad etmekle birlikte yine de kendi isteği doğrultusunda ısrarcı olmuştur:

“Dünkü gün ikindüden sonraca Halet Efendi Hanımının biraderi Es'ad Efendi bendeleri tekrar tarafımıza gelüb istihbar-ı ahval zimmetinde sual eyledikde bendeleri dahi benim canım velinimet efendimizin tarafı devletlerinden vekilim söz bir olur yalunun mahzurunu teadad(?) eyledim efendimizden gayri bunu kimesne almaz hasıl kelim mukaddema verilen yüz yetmiş kiseden bir guruh ziyade verilmek ihtimali yokdur ve kimse dahi razı olmaz vesairleri bu kadar akçe vermezler dediğimde hemşire hanım razıdır ben bu cevabı getürdüm didi. Ancak i'ydı şerife kadar ikamesini rica eyledi kulunuz dahi baş üzerine didim lakin hasır ve kilid ve kafes makulelerinden bir zayı' olur ise pazarlıktan dönerim ve nakil olunacağı gün bir adam tayin iderim dedim. O dahi tenbihimiz veche üzere hareket ideceğini ifade ve hemşirem hanım dahi böylece hareket ider didi. Ve Fındıklı'da olan hanesi ve derununda eşyası bilcümle muhretif olmakla bu kadarında inayet ve ihsan ma'mulunda olunduğundan bin guruh sana velinimet efendimizin tarafı

³³⁷ BOA., TS. MA. e. 154/ 14-6, 29 Z 1239 [25 Ağustos 1824].

³³⁸ BOA., TS. MA. e. 154/ 14-7, 29 Z 1239 [25 Ağustos 1824].

³³⁹ BOA., TS. MA. e. 154-/14-6, 29 Z 1239 [25 Ağustos 1824]

devletlerinden ikram iderim duada evvel didim. İnşallahu teâlâ hakkı âlilerinde mutma'in ve mes'ud olacağı derkardır ve kışın rahat olunacak yaludur ve hem selamlığın üst tarafı bütün harem olur ne vecihle irade-i âlileri senuh ider ise yalu u mezkurun temessekatı ve su yollarının senedâtı muayeneye muhtaç olmakla her halde emru ferman hazret velinimet minnetim efendimindir.

Beg Sadık”³⁴⁰

Beyhan Sultan'ın defterlerinde Yusuf Yalısı'nın ve Safaizade Yalısı'nın tamir masraflarının bulunduğunu düşündüğümüzdeyse kethüdanın da ısrarcı olduğu sonucunu çıkarabiliriz. Çünkü Sultan'ın bu yalıları kullandığı açık olarak gözükmetedir hattâ Safizade Yalısı'nda Halet Efendi'nin kızının düğünün yapıldığı ve Sultan tarafından yeni evli çiftin burada kalmasına izin verildiği daha önce zikredilmişti. 1822 senesine ait defterdeyse yalının kullanımına dair Sultan tarafından tutulan notlar mevcuttur. Bu yalıya daha çok tahta perde yapıldığı dikkat çekerken yalıda bazı tamiratların olduğu da anlaşılmaktadır. Bu tamirlerden biri 65 kuruş iken yapılan tahta perde için 22,5³⁴¹ ödenmiştir. Sultan'ın “ *Bizim yalıdan Safai yalısına gelirken*” diye belirttiği yol masrafıysa 48 kuruş olmuş sonrasında döşeme için ve yorgancılara yevmiye olarak 115,64 kuruş harcanmıştır.³⁴² Ayrıca selamlıkta vekilharcın yaptığı bir tamir dışında 15 kuruşa hareme tahtalar yapılmış yine selamlıkta oda için 35,5 kuruş harcanmıştır.³⁴³ Safaizade Yalısı'nın Sultan'ın kaldığı süre boyunca tamir geçirmesi dikkat çekmektedir³⁴⁴ bu da Sultan'n çok hoşlanarak burada kalmadığını düşündürmektedir özellikle de tahta perdelerin varlığı yalının Sultan ve maiyetinin yaşamına uygun olmadığı izlenimi bırakmaktadır.³⁴⁵

Yusuf Yalısı'nda ise Beyhan Sultan'ın daha rahat ettiği düşünülmektedir. Yine kethüdanın ısrarıyla kiralandığı anlaşılan yalı ile Eyüp Yalısı arasında nakiller söz konusudur. 1.000 kuruşluk harcamalar iki yalı arasındaki gidiş gelişlerde harcanmışken bir seferinde 4.000 kuruş nakil masrafı yapılması dikkat çekmektedir. Yalının kira ödemesi olaraksa Sultan iki sefer 1.000 kuruş birer seferinde de 1.500 ve

³⁴⁰ BOA., TS. MA. e. 154/ 14-8, 29 Z 1239 [25 Ağustos 1824].

³⁴¹ BOA., TS. MA. d. 877-4, S. 1238 [Ekim 1822].

³⁴² BOA., TS. MA. d. 877-5, Ra. 1238 [Kasım 1822].

³⁴³ BOA., TS. MA. d. 877-6, R. 1238 [Aralık 1822].

³⁴⁴ BOA., TS. MA. d. 877-7, Ca. 1238 [Ocak 1823].

³⁴⁵ BOA., TS. MA. d 877-13, Za. 1238 [Temmuz 1823].

2.500 kuruş kira bedelini zikretmiştir. Yalı bahçıvanına verilen 50 kuruş, suyolları için 200 kuruş ve tathir içinse 60 kuruş harcanmıştır.³⁴⁶

Beyhan Sultan'ın defterlerinde Bebek Sarayı ve bu saraya dair ta'mirler de bulunmaktadır. Söz konusu yapının Akıntıburnu'ndaki saray için kullanılmış olma ihtimali kafa karıştırırsa da Sultan'ın kiraladığı mülklerden birine dair kayıt yapının ayrı bir saray olduğunu düşündürmektedir. 1816 senesinde Mehmed Muhiddin imzalı belgeye göre Sultan, 6 aylık kira bedeli olarak 350 kuruş ödemiştir.³⁴⁷

“Bais tahvil oldur ki

Bebek civarında mutasarrıf olduğum sahilhanemin iş bu bin iki yüz otuz iki senesi ruz-ı hızır ibtidasından ruz-ı kasıma gelince altı mah olmak üzere üç yüz elli kuruş icare kirası olmak üzere devletli velinimetimiz efendimiz hazretleri taraf-ı hümayunlarından kiramı tamamen aldığımı...(?) temhir olundu.

Mehmed Muhiddin”

Beyhan Sultan'ın bu sahilhanede ne kadar kaldığı kesin olmamakla birlikte 1822 ve 1823 senelerine ait tamir masraflarının bulunması yapının Sultan tarafından uzun bir süre kullanıldığını düşündürmektedir. 1822'deki tamirin daha kapsamlı olduğu anlaşılırken sarayın bahçesinde limonluk saçağının kırılarak önüne kurşun çekilmiş, havuz ve taşların tathiri yapılırken Sultan'ın hamamının saçağındaki sorunun da giderildiği anlaşılmaktadır. Yalının başka genel tamirleri için kiremitler, camlar ve olukların yenilenmesi ya da tamirleri gibi işlemler için toplam 9.100 kuruş masraf yapıldığı belirtilen evrakta 32.630 kuruş da muhtemelen önceden yapılanlar için buna eklenerek Beyhan Sultan'a 41.730 kuruşluk masraf çıkarılmıştır.³⁴⁸ 1823 senesindeyse yalıya dair bilgiler Sultan'ın harcamaları arasında zikredilmiş küçük meblağlardır. Bebek yalısı tamiri olarak 160, bostancılara verilen ise 84 kuruş olarak kaydedilmiştir.³⁴⁹ Sultan'ın Bebek ile bağının daha eskilere gittiğine dair belgeyse 1813'te Sultan'a bayram için gelen bohçalar arasında bulunmaktadır. Belgede

³⁴⁶ BOA., TS. MA. d.860,1236 [1820].

³⁴⁷ BOA., TS. MA. e. 174/20-3,1232 [1816].

³⁴⁸ BOA., TS. MA. e.173/40-9, 1238 [1822].

³⁴⁹ BOA., TS. MA. d. 877-20, Ş.1239 [Nisan 1240].

“Bebek Ağaları ı’dıyye gelen bohçalar beyan”³⁵⁰ denilerek kumaşların cinsi ve miktarı belirtilmiştir. Tablo 3.8’te görüldüğü üzere Sultan’a gönderilen bu kumaşlar, sarayın daha önceden kiralanmış ya da bir şekilde Sultan ile bağının olduğu ihtimalini akla getirmektedir

Tablo 3.8. Beyhan Sultan’a Bebek Ağalarından Gelen Bohçalar (1813)

Kumaş	Miktar (zira’)
Satranç telli ustufe	12
Hafif hatai	12
Sade atlas	12

Kaynak: BOA., TS. MA. d. 876-2, 1229 [1813]

1814 senesinde Habibe Hanım’dan Ortaköy’deki sahil sarayını aldığına dair belge de vardır ancak ödenen miktar belirtilmemiştir.³⁵¹ Bu sarayı neden aldığı ya da ne amaçla kullandığı da şu an için bilinmemektedir.

“Bin iki yüz yirmi dokuz senesi mah-ı Receb-i şerifin guresinde mahruse-i Galata’ya muzafa kaza-i Beşiktaş’a tabi’ Ortaköy’de vaki’ mutasarrıfa olduğum bir bab sahilhanem i hüsn-ü rızam ile devletlu inayetlu ismetlu Beyhan Sultan alüyyetüşşan hazretlerine feragat ve kasr-ı yed mütevellisi tarafından tahrir olunmak üzere sahilhanemin temessükünü i’ta ve teslim eylediğim ecilden sahilhane-i mezkurede kat’en benim alaka ve müdhalim kalmayub ... (?) mematom müşarunileyha hazretlerinin olmakla sahilhane-i mezkurem müşarunileyhin olub uhde-i alilerine kaydu tahrir ittirib mutasarrıf olalar vakit hacette sened olmak üzere ibraz eylemelerü için iş bu kat’ alaka ve ira ita’ olundu.”³⁵²

Beyhan Sultan’ın bahsedilen saraylarından kirada olanların ödemelerinin Sultan tarafından, kendi defterlerinde zikredilmiştir, yapılmış diğer saraylarının ödemesiye Sultan’ın gelirlerinin gösterildiği defterlerde tahvillere karşılık gösterilen ödemeler arasında yer almıştır. Dikkat çeken nokta Sultan’ın çeşitli vakıflara senelik olarak kullandığı mülklere karşılık bedel ödemesidir. Bu sarayların İstanbul Sarayı’nda olduğu gibi belirli karşılıklarla Sultan’ın uhdesine bırakılan vakıf arazileri olduğu anlaşılmaktadır. Tablo 3.9’da görüldüğü üzere Sultan’ın gelirlerinden ödenen miktarlar genel olarak 500 kuruşu geçmezken Sultan’ın sarayları ve bazı diğer kullandığı arsa, bahçe için Laleli, Şah Sultan, Valide Sultan gibi hanedan

³⁵⁰ BOA., TS. MA. d. 876-2, 1229 [1813].

³⁵¹ Bunun bir alım-satımdan ziyade Sultan’a bırakılan bir mülk olması dikkat çekicidir. Habibe Hanım’ın kimliği ya da Beyhan Sultan’a mülkünü bırakma sebebi ilginçtir.

³⁵² BOA., TS. MA. e. 174/16-4, B.1229 [Haziran 1814].

mensuplarınca kurulan vakıflara ödeme yaptığı gibi Güzelce Mahmud Paşa, Beşir Ağa, Fatma Hanım, Hüseyin Bey gibi devlet kademesinden ya da başka insanlara ait vakıflara da kira ödediği gözükmektedir.

Tablo 3.9. Beyhan Sultan'ın Kullandığı Yalı, Arsa ve Bağçe İçin Bu Mülklerin Bağlı Olduğu Vakıflara Ödediği Kira Bedelleri

Açıklama	1814 Miktar (kuruş)	1821 Miktar (kuruş)	1822 Miktar (kuruş)
İcare-i saray-ı âli Laleli vakfı şerifi sene	80	80	80
İcare-i saray-ı âli an vakfı Güzelce Mahmud Paşa	25,5	25,5	
İcare-i saray-ı âli an vakfı Beşir Ağa	15	15	15
İcare-i saray-ı âli an vakfı ...Hayreddin	4,5	4,5	4,5
İcare-i saray-ı âli an vakfı Zeynedin Efendi	3	3	3
İcare-i saray-ı âli an vakfı Köprülüzade Mustafa Paşa sekiz senelik 1230'dan itibaren		36	
İcare-i sahilsaray-ı Beğ(?) an vakfı Fatma Hanım	111	111	111
İcare-i sahilsaray-ı Beğ(?) an vakfı Hüseyin Bey	12	12	12
İcare-i sahilsaray-ı Beğ(?) an vakfı Valide Sultan		30	30
İcare-i bağ, çeşme, arsa ve yalı Kuruçeşme an vakfı Sultan Bayezid	10,5 kuruş 15 pare	8 kuruş 15 pare	8 kuruş 15 pare
İcare-i saray-ı âli an vakfı Şîr Ali Paşa iki senelik			9
İcare-i yalı Kuruçeşme an vakfı Serçeçiyan İsmail Ağa	15		
İcare-i yalı Kuruçeşme an vakfı SüleyanEfendi iki senelik	10		
İcare-i yalı Kuruçeşme an vakfı Ümmügülsüm Hanım üç senelik	45		
İcare-i sahilsaray-ı Eyüp an vakf-ı şerif Şah Sultan alüyyetüşşan	90		
İcare-i sahilsaray-ı Beğ(?) an vakfı vekilharç Ali	3		
İcare-i saray-ı âli an vakfı Mehmed Kethüda iki senelik	6		
Toplam	430,5	415	362,5

Kaynak: BOA., TS.MA.e 113/4, 1230 [1814]; 113/10, 1238 [1822]

3.3. Hayır Amaçlı İnşa Faaliyetleri

Beyhan Sultan çalışkan ve yardımsever bir kadındı. Bir vakıf kurarak hayır çalışmalarını belirli bir sistem içinde yürütmüş ve pek çok kişinin istifadesine sunmuştu. Özellikle çeşme gibi toplumsal faydaya yönelik hayırları olan Sultan, vakfında belirtilen hayratlar dışında da bazı çeşmeleri onartmasıyla dikkat çekmiştir. Bunlara dair bilgilere ise ya Sultan'ın defterlerinde kalfalarına ödenenler arasında ya da kimi şairlerin divanlarında yazılı eser olarak rastlanmaktadır. Sultan'ın divanlarda rastlanan çeşmelerinin hepsinin defterlerinde zikredilmeyişi de dikkat çekmektedir.

Zira Pertev Divanı'nda Acımaslak Çeşmesi'nin çok harap bir haldeyken Sultan tarafından yenilendiği kaydedilmiştir. Pertev'in 1793 senesine tekabül eden tarihinden Sultan'ın şairlerle olan yakın münasebeti de göstermektedir ki yaşadığı dönemde Beyhan Sultan çok ciddi bir hamidir. Zira şairlerin kendilerini koruyan, onlara meclislerinde yer veren ve maddi anlamda destekleriyle ayakta durdukları güçlü kişilerin çevresinde kümелendiği bir gerçektir. Bu nedenle incelenen defterlerinde rastlanmayan bu çeşme ve şiir ilişkisi Beyhan Sultan'ın hayırsever bir kadın olmanın ötesindeki sorumluluk bilincine ve çevresiyle olan ilişkisine işaret etmesi açısından önemlidir. Pertev bu çeşmeyi şöyle ifade etmiştir:³⁵³

“Kerem-i Hazret-i Beyhân Sultân
Yine icrâ olıcak hîn oldu

Pek harâb olmuş iken bu maslak
Himmetiyle yine tezyîn oldu

Mâ'-i berrâk ile leb-rîz olıcak
Mermer-i tekne-bilûrin oldu

Pertevâ tâm bu beyt-i târîh
Bu mahalde katı rengîn oldu

Yapılup böyle müzeyyen hâlâ
Acımaslak be ne şîrîn oldu.”

Beyhan Sultan'ın defterlerinde ve yazışmalarında konu olan diğer çeşme ve sair yapılar ise alt başlıklarda incelenmiştir.

3.3.1.Çeşmeleri

Beyhan Sultan'ın inşa faaliyetleri arasında yaptırdığı çeşmeler de bulunmaktaydı. Sultan; Akıntıburnu ve Kuruçeşme gibi Boğaz'ın yeni yerleşim yeri olan bölgesine çeşme yaptırırken hem hayırsever bir hami olarak şehre hizmet ediyor hem de bu yapılar aracılığıyla yeni mimari döneme de işaret ediyordu. Zira özellikle Akıntıburnu'ndaki günümüze de ulaşan çeşmesi Semavi Eyice tarafından Batı etkisi altında yeni bir tarz olarak yorumlanmıştır: “*Beyhan Sultan Çeşmesi tamamen Batı sanatının tesiri altında meydana getirilmesine rağmen Boğaziçi'ne güzellik katan bir eser olmaktan başka bir vakitler bu kıyıyı süsleyen bir sahilsarayın da yerini*

³⁵³ Pertev, a.g.e., s.492.

işaretleyen bir anıttı.”³⁵⁴ Arnavudköyde’ki yalıyla birlikte mimari değişimin öncüsü olan çeşmeyi Arel, II. Mahmud dönemi çeşmelerinden ayırmak gerektiğinin altını çizerken yapıyı Yozgat Camii’nin yanındaki çeşmeyle birlikte dönem mimarisi açısından en gösterişli çeşmeler arasında gören Goodwin ise iki çeşmeyi şu sözlerle kıyaslamaktaydı:

“..sütunçeler üzerinde sivri bir tepeliği olan ve yanlarında serbest taç yapraklı güneş disklerinin yer aldığı büyük kurnalı mermer bir sarnıçtır. Bu anıtsal çeşmenin çok az barok süslemesi olsa da biçim olarak son derece başarılı bir barok uygulama söz konusudur. Bu biçimiyle Arnavutköy’deki 1219/1804 tarihli, üç sıra gömme ayaklı ve sağlam frizli ve cephenin hareketini yansıtan dalgalarla çevrelenmiş beyaz kitabe panoları olan, dalgalı bir çeşme duvarıyla kaplı dikdörtgen sarnıcı, Beyhan Sultan Çeşmesi’ni hatırlatır. Bununla birlikte burada güneş diskleri ya da diğer mimari abartmalar yoktur. Sultanın tuğrası kitabelerin üzerinde yer alır ve yapının devinimini asla kesmeyen ancak artıran yaprak süsleme sınırlıdır.”³⁵⁵

Akıntıburnu Çeşmesi, tüm bu özelliğine rağmen sarayla aynı kaderi paylaşarak 1958 yılındaki yol çalışması nedeniyle sökülmüş uzunca bir süre de Tevfikiye Camii’nin avlusunda bekletilmiştir. Haluk Kargı bu çeşmeyi şöyle ifade etmektedir³⁵⁶:

“Büyükçe bir su haznesi olan Beyhan Sultan Çeşmesi, iki çepheli olarak inşa edilmiştir. Üzeri barok üslupta silme, süslemelerle bezeli olan ve tamamen mermer malzeme kullanılarak yapılmış bu çeşmenin asıl cephesi deniz tarafına bakıyordu ve aralarında sütunçeler bulunan barok kemerlerle üç bölüm halinde işlenmişti. Her bir bölümde rokoko kabartmalarla süslü aynataşı, tekne ve lüle mevcuttu. Ayna taşlarının üzerinde yer alan iki silme arasında ise celfî ta’lik hatla hakkedilmiş, 1219/1804 tarihli üç kitabe bulunuyordu. Enderunlu Vâsıf’a ait birer kıtalık bu kitabelerden anlaşıldığı kadarıyla çeşmeyi III. Mustafa’nın kızı ve III. Selim’in kız kardeşi Beyhan Sultan yaptırmıştır. Çeşmenin yaz cephesi de aynı tarzda, fakat daha sade bir biçimde işlenmişti. Çeşmenin dışa taşkın saçak silmesinin üzerinde ise yine mermer malzemeden yapılmış bir korkuluk bulunmaktaydı.”

Bu çeşmenin kitabesini Enderunlu Vasıf yazmış ve çeşmeye şu tarihi düşürmüştür:

“ Eyleyip bu cûy-ı dil- cû havz-ı kevserden akan

³⁵⁴ Semavi Eyice, “Beyhan Sultan Çeşmesi”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi**, C. 6, s.65, İstanbul, 1992.

³⁵⁵ Arel, a.g.e,s.514.

³⁵⁶ Haluk Kargı, “Beyhan Sultan Çeşmesi”, **Dünden Bugüne Beşiktaş**, Ed. Nuri Akbayar, Beşiktaş Belediye Belediyesi Beltaş A.Ş., İstanbul, 1998, s.124.

Gûyiyâ vermiş gelip sûy-ı Akındıda karâr

Vâsıfâ şâyeste tahrîr eylesem târîh-i tâm

Yapdı Beyhân Sultân a'lâ tarh-ı dil-cû çeşmesâr”³⁵⁷

Beyhan Sultan’ın inşa ettirdiği bu çeşmenin günümüzde sadece Doğu ve Kuzey cepheleri yerinde bulunmaktadır.³⁵⁸

1801’de Kuruçeşme’de yapılan çeşmeye Beyhan Sultan tarafından ilk yaptırılan çeşmedir ve aslı tahrif edilmiş olsa da yerini muhafaza etmiştir. Kargı tarafından: “*Tezkireci Osman Efendi Camii ile hamamının arkasındaki Alayemini Sokağı’nda köşebaşındadır.*”³⁵⁹ diyerek tarif edilen çeşmenin özellikleri ise şöyledir:

“taştan örülmüş tonozlu bir su hazinesinin önüne yekpare mermerlerden yapıldığı ve rokoko tarzında kabartmalı tezyinatı olduğu belirtilen bu çeşme, yapılan onarımla asıl şeklini kaybetmiştir. Hazinesi çimento ile sıvanmış, aynataşı ile yuvarlak kemerli bir niş içine yerleştirilmiştir.”³⁶⁰

Beyhan Sultan’ın Kasımpaşa’daki çeşmesi ise kaynaklarda rastlanmamasına rağmen Sultan’ın gerek vakıf hayratları arasında gösterilmiş olmasından gerekse de çeşmenin yapımına dair Yağcıoğlu Kalfa tarafından sunulan hesap evrakından dolayı Sultan tarafından yaptırılmış olduğunu düşündürmektedir. Çeşmenin konumu belirtilmeyen evraktaki tarihi 1814 yılını gösterirken Sultan’ın saraylarının yapımında da ismi geçen Yağcıoğlu Kalfa’nın “*bina ve ihsan buyrulan çeşme*” şeklindeki ifadesi çeşmenin Beyhan Sultan tarafından yaptırıldığı kanısını kuvvetlendirmektedir. Çeşmenin yapımı için 7.357 kuruş tutarındaki masraf Yağcıoğlu imzasıyla arşivde bulunmaktadır. Yağcıoğlu, Sultan’ın kethüdasından bu meblağı aldığını belirterek hiçbir alacağının kalmadığını ifade etmiştir.³⁶¹

³⁵⁷ Özge Öztekin, **XIX. Yüzyılda İstanbul: Kent Mimarisini Şiir Üzerinden Okumak**, Ürün Yayınları, Ankara, 2016, s.170.

³⁵⁸ <http://www.envanter.gov.tr/anit/index/detay/51076> (Erişim Tarihi: 25.06 2020).

³⁵⁹ Haluk Kargı, a.g.m., s.125.

³⁶⁰ A.y.

³⁶¹ BOA., TS. MA. e.173/38, 1230 [1814].

3.3.2. Tamir Ettirdiği Çeşme ve Mescidler

Beyhan Sultan vakıf sahibi hayırsever bir kadındı. Defterlerinde tamir ettirdiği ya da yapılması esnasında destek verdiği kurrahaneye inşasının bulunduğu birinci bölümde ifade edilmişti ancak yapının nerede olduğu bilinmediğinden bunun vakfına ait mekteplerden biri olup olmadığı kesin değildir. Lakin vakfının hayratları arasında yer alan Mesihpaşa Camii ve çeşmesi Sultan'ın inşa faaliyetleri arasında hayratları sınıfında bulunmaktadır. 16.yüzyıldan kalma yapının yeni hamisi olan Sultan'ın çeşmeyi 1817 yılında onarttığı anlaşılmaktadır. Refi'-i Kâlâyî³⁶² tarafından yazılan kitabe³⁶³ Sultan'ın ömrünün uzun olması için dua ile başlayarak harap olmuş çeşmenin ihya edilmesiyle Sultan'ın çok büyük hayra geçtiğine vurgu yapmaktadır.

“ O kenz-i nûr-ı ‘ismet hazret-i Beyhân Sultân kim
Anın ‘ömrin mezîd etsin cihânda hazret-i Mevlâ

Ki bu nev-çeşme-i dil-cû harâbe-şeref olmuşken
Kemâl-i himmetin sarfıyla el-hak kıldı nev-ihyâ

Li-vechi’illâh pesendîde yapıp bu ‘aynı cûdiyla
İmâmeyn ‘aşkına bu âb-ı pâki eyledi icrâ

Dedi Kâlâyî târihin anın âb-ı hayât âsâ
Zihî bu ‘aynı Beyhân Sultân ihyâ kıldı nev-zîbâ”

Mesih Paşa Cami ve mektebine dair başka bir belgede ise 1824 senesinin Ağustos ayında meydana gelen yangın nedeniyle Beyhan Sultan kethüdasından bilgi istemektedir.³⁶⁴ Buna göre Otlakçı Yokuşu’nda başlayan büyük yangın camiye ve mektebe fazla bir zarar vermemiştir. Mektebin hocasının girişimiyle tulumbacılar tarafından kurtarılan mektebin kiremitlerine dair oluşan hasarın kethüda tarafından şükürle karşılanması yangının büyüklüğüne göre yapı için önemsiz bir zarar olduğunu düşündürmektedir. Belgede olay ve oluşan hasar şöyle anlatılmıştır:

“Devletli, inayetli, ismetli, veli nimet bi minnetim efendim hazretleri

³⁶² Bilal Alpaydın, “Refi'-i Kâlâyî Divanı” (İnceleme- Metin), **İstanbul Üniversitesi**, İstanbul, 2007, s.259.

³⁶³ Tarkan Okçuoğlu, “ Mesih Mehmed Paşa Camii, Türbesi ve Çeşmesi”, **Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi**, C.5, Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı ortak yayını, 1994, İstanbul, s.406-407.

³⁶⁴ BOA., TS. MA. e. 154/15-10, 29 Z 1239 [25 Ağustos 1824]

İşbu vaki' olan harikde bendeleri dünkü gün sahilsaray hazret...(?) penahide meşveretde bulunduğum derkar ise de avdetde derhal adam gönderib elhamdülillahi teâlâ Mesih Paşa Cami' şerifi ve mektebine bir hasar olmamış fakat mekteb-i mezkurun tam üzerinde kiremitleri kırılmış olduğu ve tulumbacılar kırk elli guruş verildiğini mekteb hocası alessabah tarafı çakeraneme gelüb ifade etmekle bu kadarca mesarıfla afetten masun olduğuna şükür eyledim ve ...(?) zuhuru Otlakçı Yokuşu nam mahalden olub hayli hane ve dekakin muhterif olmuş Hak teâlâ eshablarına ecir ihsan eyliye amin. Meblağı mezkur sarraf kullarına havale olunub mektebi şerifin kiremidleri tanzim üçün adam kılınacağı...”

Beyhan Sultan'ın kethüdası aracılığıyla bilgi aldığı başka bir yapı ise günümüze ulaşamayan Müneccim Sa'di Mescidi Şerifi'dir. 1822 senesinde yapı hakkında bir tezkere yazan Sultan'ın isteği kethüdası tarafından hava muhalefeti ve ustaların o sırada başka iki yapıyla ilgilenmeleri nedeniyle biraz gecikmiştir. Kethüda Sultan'a mazaretini şöyle ifade etmiştir: “...ve minareci kalfa ve ustaları beş on neferden i'barete olub üç beş neferi Beğlerbeyi Camii Şerifi'nden minare binasında olub birkaç neferi dahi Rüstem Paşa Camii Şerifi'nde işde bulunmakla ol mahale gitmek mümkün olmayıp...”³⁶⁵

Kethüda, belirttiği mazeretine rağmen işin peşini bırakmayarak bir pazar gününü fırsat bilmiştir. Birkaç usta ile mescidin minaresini keşfe giden kethüdanın tavrından Beyhan Sultan'ın işinin çabuk yapılması konusunda tavizsiz olduğu düşünülmektedir. Kethüda, inceleme sonucunu Sultan'a şöyle bildirmiştir:

“...minare-i mezkurun müceddiden taş ve tuğla ile mahlut olarak ve yirmi arşun irtifa'ında ...(?) ve ihtimam ile inşa' olunmak üzere cümle ma'rifetle mahallinde keşf ve muayene ve tahmin(?) olunduğu ve hak pa-i âlilerine eş'ar kılındığı ve minare-i mezkurun inşa'sı hususunda irade-i seniyeleri tealluk(?) buyrulduğu halde cami' şerif mezkuri ve ahali mahalle kullarını müceddiden ihya buyrulacağı ma'lum-u âlileri buyurularak her halde emr-u irade devletlu...(?) efendimiz hazretlerindir.”³⁶⁶

Beyhan Sultan, III. Mustafa'nın kızı olarak dünyaya geldiğinde İstanbul büyük bir depremle yıkılmıştı ve sonrasında babası şehrin tekrar imarı için çalışmıştı. Sultan'ın bunun etkisiyle mi bunca inşaat faaliyetini sürdürdüğü yoksa değişen şehir algısıyla artık Boğaz'a açılan İstanbul'a kendi zevklerini mi taşıdığını kesin olarak

³⁶⁵ BOA., TS.MA.e 154/38-1, 29 Z 1237 [16 Eylül 1822].

³⁶⁶ A.b

bilmek mümkün değildir ancak ardında bıraktığı defterlerde sürekli bir yapım içinde olduğu aşikârdır.

Hanedan mensubu olarak hayır amaçlı yaptığı çeşmeler, mescidler, mektepler bir Sultan için harikulade bir yapı göstergesi olmamasına karşın Beyhan Sultan'ın kendisi için inşa ettirdiği saraylarla şehrin yeni yerleşimine ön ayak olması dikkat çekicidir. Bu nedenle Sultan'ın İstanbul'un kentsel değişiminde bizatihi etkisi olduğu açıkça görülmektedir. Osmanlı mimarisinin dönüşümde ise Sultan, gelenek ile yenilik arasında köprü olmuştur. Tüm bunlardan öte Beyhan Sultan, inşa faaliyetleri ile insan yönetimi konusunda hem ekonomik hem de sosyal olarak güçlü, idareci bir kadın kimliği ortaya koymuştur. Dönemi açısından hanedanın erkeklerine nazaran kadınlarıyla yürütülen bu faaliyetlerin arkasında çok güçlü siyasi etkenler olduğu muhtemeldir ancak Beyhan Sultan sadece sahnenin önünde rolünü yapmakla yetinmemiş aksine kişilikli bir duruşla hem şehre hem de diğer kadınlara örnek olmuştur.

SONUÇ

19.yüzyılda İstanbul'un ve İstanbul yaşamının yaşadığı değişimin merkezinde bir kadın hayatı incelenmiş ve Beyhan Sultan'ın hanedan mensubu olmasının avantajını kendine bir hayat kurmak için kullandığı görülmüştür. Yaşamının merkezine kendini koyarak sürekli üretim halinde olan Sultan, şehrin kadın kimliğine önemli katkı sağlamıştır.

Tarihi yarımadaadan önce Haliç sonra da Boğaziçi'ne yapılan sahilsaraylarla çıkışın yaşanmasında öncülük eden Beyhan Sultan'ın yürüttüğü inşa faaliyetlerini hayatının sonuna kadar sürdürdüğü görülmüştür. Hep bir yıkım ve yapım içindeki Sultan'ın İstanbul halkının istifadesine sunduğu çeşmelerle halkın gözünde kendine saygın bir yer edindiği gerçektir.

Kendine çizdiği rotada yürüyen Beyhan Sultan bilinçli bir kadın olarak etrafıyla olumlu geçinmiş karşılıklı fayda anlayışından vazgeçmemiştir. Bu nedenle kendisine saray yaptırırken çevresindeki evsizleri kollamış ihtiyaç sahiplerine kimi zaman ev kirasını ödemesinde kimi zaman da ev alımı konusunda yardımcı olmuştur. Kurduğu vakıfla küçük çocukların eğitimiyle de ilgilenen Sultan, fakir çocuklar ve talebeler konusunda da hassasiyetini ortaya koyarak etrafıyla birlikte kalkınmayı seçmiştir.

İşlerini yürütme noktasında da oldukça mahir olduğu görülen Beyhan Sultan'ın iş takibindeki titizliği ve başına gelen olumsuzluklarda sakince hareket ettiği görülmüştür. Kendi defterini tutması, hesabını bilmesi, borç-alacak takibi onun eğitilmiş bir iş kadını olduğunu göstermiştir. Özellikle etrafında olan kadınlar ve alım-satım işlerinde Sultan, işin kalitesini kontrol eden işveren hüviyetiyle dikkat çekmektedir. Bugünkü anlamda olmasa bile bu pozisyonun onun sarayda aldığı eğitimin bir sonucu olduğu muhakkaktır ancak onu ayrıcalıklı kılan evlendikten sonra benimsediği gözüken iktisatlı yaşam tarzıdır.

Genellikle Sultanlar ve eşleri arasındaki uyumsuzluklar ya da şikayetler dile getirilir ve hanedan kızları “şımarık, kaprisli, havai ve hüzünlü” gösterilirken onun eşiyle de dengeli bir ilişkisi olduğu her halükarda kendisi için olumlu bir hava

oluşturduğu görülmüştür. Hayatı olumsuzluklarından değil olmasını istediği yönden planlayarak yaşadığı görülmüştür. Melankolik değil gerçekçi, despot değil insancıl bir kadın olan Beyhan Sultan'ın kendine has tavrıyla yaşamını yönetirken bu anlayışla yine kendine özgü bir idare sistemi kurduğu da ortadadır.

Sonuç itibariyle bir yaşam felsefesine sahip olan Beyhan Sultan yaşamak ve yaşatmak için hareket etmiş imkanlarını iyi kullanmıştır. İmparatorluğun seyrini siyasi anlamda meydana gelen olayları yakından takip etmesi de onun her duruma karşı önceden hazırlıklı olmaya çalıştığını düşündürmektedir. Bu nedenle Beyhan Sultan için ileri görüşlü ve kavrayışlı bir kadın olduğunu söyleyebiliriz.

İstanbul ise onun sahnesi olarak gözükmektedir. Zira tarihi yarımada Boğaz'ın girişinden bakan Sultan âdeta şehrin değişim seyrini fiziki olarak seyretmiş ama İstanbul'un merkezinden kendini koparmayarak ana kıtanın orası olduğunu da ifade etmiştir. Elbette her şeyden önce o, şehirli bir kadın olarak İstanbul şehrinin kadınıdır. Bu nedenle hem siyaset, hem ekonomi, hem sosyal hayat, hem geçmiş hem de gelecek onun hayatında bir İstanbul hikayesini oluşturmuştur.

KAYNAKÇA

ARŞİV KAYNAKLARI

Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA)

Cevdet Tasnifi

Saray Mesalihi (C.SM)

BOA., C.SM. 55/2764

BOA., C.SM. 67/3364

Baş Muhasebe Kalemî Defterleri (D. BŞM. d)

BOA., D.BŞM.d.3794

Evkaf-ı Haremeyn Muhasebesi Defterleri (EV. HMH. d)

BOA., EV.HMH.d.78/49

Hatt-ı Hümayun (HAT)

BOA., HAT. 22/1080

BOA, HAT.174/7521

BOA., HAT. 193/9472

BOA., HAT. 199/10098

BOA., HAT. 238-13250

BOA., HAT. 271-15828

BOA., HAT. 671/32803

Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi (TS. MA)

Defter tasnifi (TS. MA. d)

Evrak Tasnifi (TS. MA. e)

BOA., TS. MA. e. 98/1

BOA., TS.MA.e. 98/16

BOA., TS. MA. e. 154/4

BOA., TS. MA. e. 154/10

BOA., TS. MA. e. 154/14

BOA., TS. MA. e. 154/15
BOA., TS. MA. e. 154/29
BOA., TS. MA. e. 154/31
BOA., TS. MA. e. 154/36
BOA., TS. MA. e. 154/38
BOA., TS.MA.e 113/4
BOA., TS. MA. e. 113/10
BOA., TS. MA. e. 172/11
BOA., TS. MA. e. 173/42
BOA., TS. MA. e. 174/1
BOA., TS. MA. e. 174/16
BOA., TS. MA. e. 174/32
BOA., TS. MA. e. 173/25
BOA., TS.MA.e. 173/33
BOA., TS. MA. e.173/38
BOA., TS. MA. e.173/40
BOA., TS.MA.e.174/19
BOA., TS. MA. e. 174/20
BOA., TS. MA. e. 174/25
BOA., TS. MA. e. 174/42
BOA., TS.MA.e. 176
BOA., TS. MA. e. 176/16
BOA., TS. MA. e. 174/26
BOA., TS.MA.e. 215/54
BOA., TS. MA. e. 395/72
BOA., TS. MA. e. 540/62
BOA., TS. MA. e. 807/90
BOA., TS.MA. e.1203/12
BOA., TS.MA. e.1282/11
BOA., TS. MA. d. 3151
BOA., TS. MA. d. 6489
BOA., TS. MA. d. 844
BOA., TS. MA. d. 845
BOA., TS. MA. d. 846

BOA., TS. MA. d. 857
BOA., TS. MA. d.860
BOA., TS. MA. d. 862
BOA., TS. MA. d. 864
BOA., TS. MA. d.865
BOA., TS. MA. d.867
BOA., TS. MA. d.868
BOA., TS. MA. d.876
BOA., TS. MA. d.879
BOA., TS. MA. d.877
BOA., TS. MA. d.881
BAO., TS. MA. d.882
BOA., TS. MA. d. 2250
BOA., TS.MA.d. 2290
BOA., TS. MA. d. 2432
BOA., TS.MA.d. 2646
BOA., TS. MA. d. 2917
BOA., TS. MA. d. 3033
BOA., TS. MA. d. 3059
BOA., TS. MA. d. 3151
BOA., TS. MA. d. 3406
BOA., TS. MA. d. 4225
BOA., TS. MA. d.5234
BOA., TS. MA. d.5483

Kaynak Eserler

Ahmed Cevdet Paşa:

Tarih-i Cevdet C.III, Üçdal Neşriyat,
İstanbul,1972.

Ahmed Vâsıf Efendi:

Vâsıf Târihi-II, Üsküdar Matbaası, Şaban
1219/Kasım 1804.

Ahmed Vâsıf Efendi:

Mahâsinü'l-âsâr ve hakâikü'l-ahbâr, yay. haz. Mücteba İlgürel, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1994.

Ahmed Câvid:

Hadîkâ-i Vekayi', Haz. Adnan Baycar, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 1998.

Hâfız Hızır İlyas Ağa:

Osmanlı Sarayında Gündelik Hayat Letâif-i Vekâyi'-i Enderûniyye, Haz. Ali Şükrü Çoruk, Kitabevi, İstanbul, 2011.

Sahhâflar Şeyhi-Zâde Seyyid Mehmed Es'ad Efendi:

Vak'a-nüvîs Es'ad Efendi Tarihi, Neşre hazırlayan: Ziya Yılmaz, Osmanlı Araştırmaları Vakfı, İstanbul, 2000.

Mehmed Süreyya:

Osmanlı Devletinde Kim Kimdi?: Osmanoğulları, yay. haz. Gültekin Oransay, Küğ Yayını, Ankara, 1969.

Mehmed Süreyyâ:

Sicill-i Osmanî Yahud Tezkire-i Meşâhir-i Osmâniyye, C.IV/11, yay. haz. Orhan Hülâgü, Mustafa Ekincikli, Hamdi Savaş, Sebil Yayınevi, İstanbul, 1998

Şem'dâni-zâde Fındıklı Süleyman Efendi:

Mür'i't-Tevârih II. A, Haz. M. Münir Aktepe, İstanbul Edebiyat Fakültesi Yayınları NO. 22366, İstanbul, 1978.

İncelemeler

Akyıldız, Ali:

Mümin ve Müsrif Bir Padişah Kızı Refia Sultan, Kapı Yayınları, İstanbul, 2015.

Apaydın, Bilal:

“Reff-i Kâlâyî Divanı” (İnceleme- Metin), **İstanbul Üniversitesi**, İstanbul, 2007.

Araz, Nezihe:

Anadolu Evliyalari, Fatiş Yayınevi, İstanbul, 1958.

Arel, Ayda:

Onsekizinci Yüzyıl İstanbul Mimarisinde Batılılaşma Süreci, İTÜ Mimarlık Fakültesi,

- Balıkhane Nazırı Ali Rıza Bey: İstanbul, 1975.
- Berk, İlhan: **Eski Zamanlarda İstanbul Hayatı**, Haz. Ali Şükrü Çoruk, Kitapevi, İstanbul, 2001.
- Boppe, Auguste: **Şifalı Otlar Kitabı**, Karacan Yayınları, 1982.
- Bozkurt, Fatih: **XVIII. Yüzyıl Boğaziçi Ressamları**, Çev. Nevin Yücel-Celbiş, Pera Turizm ve Ticaret A.Ş. Alâattin Eser Kitaplığı Yayın no:13, İstanbul, 1998.
- Can, Selma: **Bir Kadınefendinin Masraf Defteri**, Okur Kitaplığı, İstanbul, 2016.
- Cezar, Mustafa: **Belgelerle Çırağan Sarayı**, T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları/2258, Ankara, 1999.
- Çetintaş, M. Burak: **Osmanlı Başkenti İstanbul**, Erol Kerim Aksoy Kültür, Eğitim, Spor ve Sağlık Vakfı Yayını, İstanbul, 2002.
- Danişmend, İsmail Hami: **Dolmabahçe'den Nişantaşı'na Sultanların ve Paşaların Semtinin Tarihi**, Antik A.Ş. Kültür Yayınları, İstanbul, 2005.
- Deleon, Jak: **İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi 4**, Türkiye Yayınevi, İstanbul, 1972.
- Duran, Türkan: **Boğaziçi Gezi Rehberi**, Remzi Kitapevi, 2002, İstanbul.
- Eldem, Sedad Hakkı: "İ.Abdülhamid'in Kızı Esmâ Sultan'ın Hayatı (1778-1848)", **Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Türk Tarihi Anabilim Dalı Yakınçağ Tarihi Bilim Dalı** (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul, 2007.
- Eldem, Sedad Hakkı: **Boğaziçi Anıları**, ÇELTÜT Matbaacılık Kollektif Şirketi, İstanbul, 1979.
- Farroqhi, Suraiya: **Köçeoğlu Yalısı Bebek. Osmanlı Kültürü ve Gündelik Yaşam**

- Goodwin, Godfrey:
Gölpınarlı, Aldülbaki:
Haşmet:
Kayra, Cahit Kayra:
Kırpık, Cevdet:
Koçu, Reşad Ekrem:
Kuban, Doğan:
Mazak, Ferdâ:
Muvakkit-zâde Muhammed Pertev:
Osmanlı Hanedanı:
Özbilgen, Erol:
Öztekin, Özge:
- Orta Çağdan Yirminci Yüzyıla**, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 1997.
Osmanlı Mimarlığı Tarihi, Kabalcı Yayınevi: 383, İstanbul, 2001.
Şeyh Galip: Hayatı, Sanatı, Şiirleri, Varlık Yayınevi, İstanbul, 1953.
Vilâdetname, Haz. Reşad Ekrem Koçu, Çığır Kitapevi, İstanbul.
Bebek Mekânlar ve Zamanlar, Akbank Kültür ve Sanat Kitapları, İstanbul, 1993.
Haremin Son Yüzyılı Sultanlar ve Damatlar, Timaş Yayınları, İstanbul, 2012.
Osmanlı Padişahları, Ana Yayınevi, İstanbul.
Kaybolan Kent Hayalleri Ahşap Saraylar, Yapı-Endüstri Merkezi Yayınları, İstanbul, 2001.
Sultan II. Mahmud'un Kızı Âdile Sultan, Çamlıca Kültür ve Yardım Vakfı, 2000, İstanbul.
Muvakkit-zâde Muhammed Pertev Dîvânı, Haz. Ekrem Bektaş, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü, Ankara, 2017.
Ed.Güler Eren, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 1999.
Bütün yönleriyle Osmanlı adab-ı Osmaniyye: devlet, kurumlar, toplum, şehir, aile, birey, bilim, sanat, kültür, ticaret, sanayi, teknoloji, İz Yayıncılık, İstanbul, 2003.
XIX. Yüzyılda İstanbul: Kent Mimarisini Şiir Üzerinden Okumak, Ürün Yayınları, Ankara, 2016.

Öztuna, Yılmaz:

Devletler ve Hânedanlar Türkiye (1074-1990) C.2, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1996.

Pardoe, Julia:

Şehirlerin Ecesi İstanbul, Bir Leydinin Gözüyle 19. Yüzyılda Osmanlı Yaşamı, Çev. Banu Büyükkal, Kitapyayınevi, İstanbul, 2004.

Rasim, Ahmed:

Ahmed Rasim ve Osmanlı Tarihi II, düzenleyen: Metin Hasırcı, Emir Basın Yayın Elek. Ltd. Şti. İstanbul.

Sakaoğlu, Necdet:

Bu Mülkün Sultanları 36 Osmanlı Padişahı, Oğlak Bilimsel Kitaplar, İstanbul, 1999.

Sakaoğlu, Necdet:

Bu Mülkün Kadın Sultanları Vâlide Sultanlar, Hâtunlar, Hasekiler, Kadınefendiler, Sultanevendiler, Oğlak Bilimsel Kitaplar, İstanbul, 2008.

Sarıcioğlu, Fikret:

Kendi Kaleminden Bir Padişah Portresi Sultan I. Abdülhamid (1774-1789), Tarih ve Tabiat Vakfı TATAV Yayınları, İstanbul, 2001.

Seetzen, Ulrich Jassper:

İstanbul Günlükleri 12 Aralık-22 Haziran 1803, Çev. Selma Türkis Noyan, Kitapyayınevi, İstanbul, 2017.

Shaw, Standford J.:

Eski ve Yeni Arasında Sultan III. Selim Yönetiminde Osmanlı İmparatorluğu, Çev. Hür Güldü, Kapı Yayınları, İstanbul, 2008.

Şehsuvaroğlu, Halûk Y. :

Asırlar Boyunca İstanbul, Sarayları, Camileri, Abîdeleri, Çeşmeleri, Cumhuriyet Gazetesi.

Uluçay, Çağatay:

Harem II, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1992

Uluçay, Çağatay:

Padişahın Kadınları ve Kızları, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1980.

Uzunçarşılı, İsmail Hakkı:

Osmanlı Devleti'nin Saray Teşkilâtı, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1945
yay. haz. Sema Arıkan, Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1993

**III. Selim'in Sırkâtibi Ahmed Efendi
Tarafından Tutulan Rûznâme:**

Makaleler

Akyıldız, Ali:

“Pertevniyâl Vâlide Sultan”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi** C. 34, İstanbul, 2007, s.240.

Artan, Tülay:

“Eyüp’ün Bir Diğer Çehresi: Sayfiye Ve Sahilsaraylar”, **Eyüp: Dün/Bugün 11-12 Aralık 1993**, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 1994, s.106-114.

Artan, Tülay:

“Beyhan Sultan Sahilsarayı” **Dünden Bugüne Beşiktaş**, Ed. Nuri Akbayer, Beşiktaş Belediye Belediyesi Beltaş A.Ş., İstanbul, 1998, s.65.

Artan, Tülay:

“Beyhan Sultan Sahilsarayı” **Dünden Bugüne Beşiktaş**, Ed. Nuri Akbayer, Beşiktaş Belediye Belediyesi Beltaş A.Ş., İstanbul, 1998, s.66.

Batur, Afife:

“Çırağan Sarayı”, **İstanbul Ansiklopedisi**, NTV Yayınları, İstanbul, 2010, s.315-318.

Bayram, Sadi:

“Beyhan Sultan Vakfiyeleri, Tezyinatları ve Türk Tezhib San’atındaki Yeri”, **Türk Tarih Kongresi Ankara: 5-9 Eylül 1990**, C. III, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 1994, s. 1127-1139.

- Bilirgen, Emine: “Ravza-ı Mutahhara’ya Vakfedilen ve Saray Hazinesi’ne Geri Dönen Altın, Gümüş ve Mücevherli Eserler”, **aşk-nebî doğumunun 1443.Yılında Hazreti Peygamber, Topkapı Sarayı Müzesi, Hazine Koğuşu 8 Nisan-15 Temmuz 2014**, İstanbul.
- Ertuğrul, Selda: “Çırağan Sahilsarayı”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi** C. 8, İstanbul, 1993, s.304.
- Eyice, Semavi: “Beyhan Sultan Çeşmesi”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi**, C. 6, İstanbul, 1992, s.65.
- Gülersoy, Çelik: “Çırağan Sarayı”, **Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi**, C.2, Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı ortak yayını, 1994, İstanbul, s.503.
- Kargı, Haluk: “Beyhan Sultan Çeşmesi”, **Dünden Bugüne Beşiktaş**, Ed. Nuri Akbayer, Beşiktaş Belediye Belediyesi Beltaş A.Ş., İstanbul, 1998, s.124-125.
- Koçu, Reşad Ekrem: “Bostancıbaşı Defterleri”, **İstanbul Enstitüsü Mecmuası IV.**, Baha Matbaası, 1958, İstanbul, s. 39-90.
- Kuran, Aptullah: “19. Yüzyıl Osmanlı Mimarisi”, **Celal Esad Arseven Anısına Sanat Tarihi Semineri Bildirileri 7-10 Mart 1994 Mimar Sinan Üniversitesi Oditoryumu**, yay. haz. Banu Mahir, İstanbul, 2000, s.234-240.
- Okçuğlu, Tarkan: “Mesih Mehmed Paşa Camii, Türbesi ve Çeşmesi”, **Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi**, C.5, Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı ortak yayını, 1994, İstanbul, s.406-407.
- Özen, Mine Esiner: “Türkçe’de Kumaş Adları”, **Tarih Dergisi**,

Sakaoğlu, Necdet:

S.33, İstanbul, 1980/81, s. 291-340.

“Çırağan Eğlenceleri”, **Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi**, C.2, Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı ortak yayını, İstanbul, 1994, s.501.

Uluçay, Çağatay:

“İstanbul’da XVIII. ve XIX. Asırlarda Sultanların Doğumlarında Yapılan Törenler ve Şenliklere Dair” **İstanbul Entitüsü Mecmuası IV**, İstanbul Baha Matbaası, 1958, s.199-213.

Uzunçarşılı, İsmail Hakkı:

“Nizam-ı Cedid Ricalinden Valide Sultan Kethüdası Meşhur Yusuf Ağa ve Kethüdazâde Arif Efendi”, **Belleten** Cilt 20, Sayı 79, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 1956, s.485-525.

Sözlükler

Kubbealtı Lugatı:

Asırlar boyu târihî seyri içinde Misalli Büyük Türkçe Sözlük, İlhan Ayverdi, C.1, İstanbul, 2005.

Osmanlıca – Türkçe Ansiklopedik Lûgat:

Haz. Ferit Develioğlu, Doğu Ltd. Şti, Matbaası, Ankara, 1962.

Online kaynaklar

<https://islamansiklopedisi.org.tr/emir-buhari-tekkesi> (Erişim Tarihi:23.06.2020).

https://books.google.com.tr/bFooks?redir_esc=y&hl=tr&id=UahTO8bz3CAC&q=Bey+khan#v=onepage&q=Bey%20Khan&f=false (Erişim Tarihi:23.06.2020)

<https://www.ismininlanlamedir.com/2018/10/beyhan-isminin-anlam-nedir.html> (Erişim Tarihi: 23.06.2020).

<http://www.envanter.gov.tr/anit/index/detay/51076> (Erişim Tarihi: 25.06 2020).

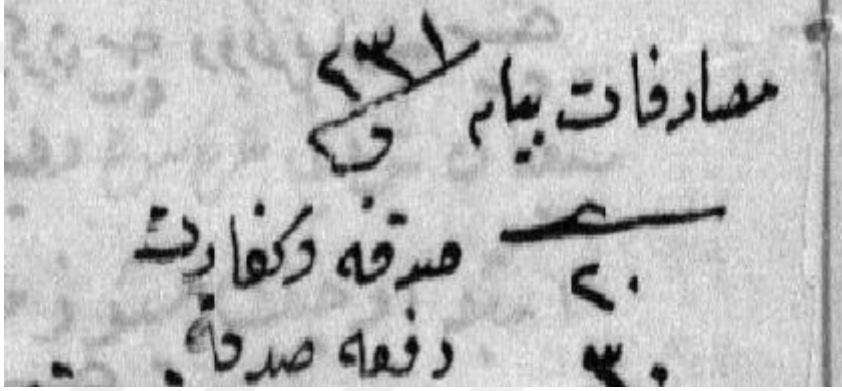
<http://www.eskiistanbul.net/5708/bebek-arnavutkoy-arasinda-akintiburnunda-bulunan-ve-1958-yilinda-bogazici-yol-genisletmeleri-sirasinda-yiktirilan-ciftesaraylar-beyhan-sultn-sarayi#lg=0&slide=0> (Erişim Tarihi: 26.06.2020)

<https://www.weloveist.com/engravings-ottoman-istanbul> (Erişim Tarihi: 26.06.2020)

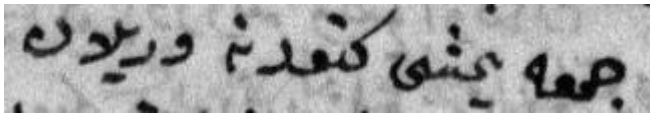
EKLER

Ek 1. Beyhan Sultan'ın Sadakasını Kaydetme Şeklini Gösteren Belge Örneği

Kaynak: BOA., TS. MA. d. 881, R 1231 [Mart 1816].

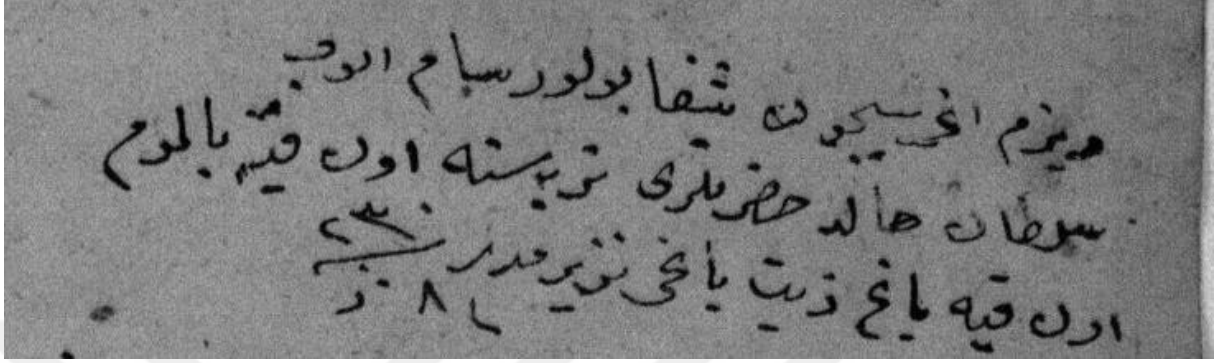
Ek 2. Beyhan Sultan'ın Cuma Yemişini Kaydettiği Belge Örneği.

Kaynak: BOA., TS. MA. d. 881-4, S 1231 [Ocak 1816].

Ek 3. Beyhan Sultan'ın Diz Ağrısından Dolayı Şifa Bulabilmek İçin Eyüp

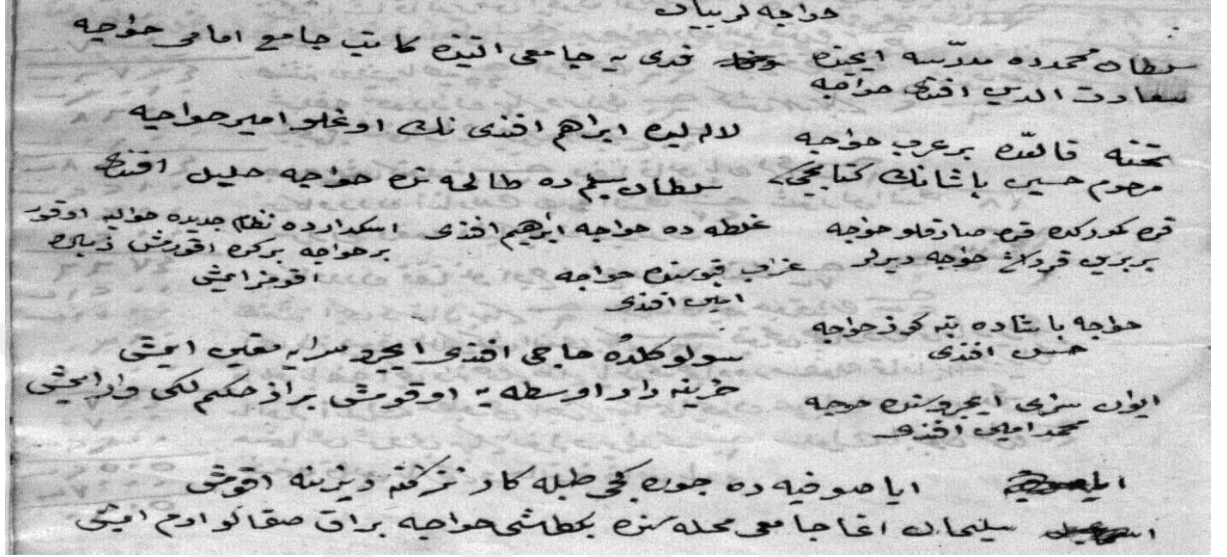
Sultan'a Adak Adadığını Gösteren Belge.

Kaynak: BOA., TS. MA. d. 882, Z 1230 [Kasım 1815].

Ek 4. İstanbul'da Diz Ağrısı İçin Dua Okuyan Hocalar ve İsimlerini Gösteren

Belge.

Kaynak: BOA., TS. MA. d.882-10, 1230 [1815].

Ek 5. Beyhan Sultan'ın Eyüp'teki Sarayı (Melling Gravürü)

Kaynak: <https://www.weloveist.com/engravings-ottoman-istanbul> (Erişim Tarihi: 26.06.2020)

Ek 6. Beyhan Sultan'ın Akıntıburnu'ndaki 1958'te Yıkılan Sarayı

(Çiftesaraylar)

Kaynak: <http://www.eskiistanbul.net/5708/bebek-arnavutkoy-arasinda-akintiburnunda-bulunan-ve-1958-yilinda-bogazici-yol-genisletmeleri-sirasinda-yiktirilan-ciftesaraylar-beyhan-sultn-sarayi#lg=0&slide=0> (Erişim Tarihi: 26.06.2020)

Ek 7. Beyhan Sultan'ın Altın Kandil Askısı

Kaynak: Emine Bilirgen, “Ravza-ı Mutahhara’ya Vakfedilen ve Saray Hazinesi’ne Geri Döner Altın, Gümüş ve Mücevherli Eserler”, **aşk-nebî doğumunun 1443.Yılında Hazreti Peygamber, Topkapı Sarayı Müzesi, Hazine Koğuşu 8 Nisan-15 Temmuz 2014**,İstanbul, s.74.